

จดหมายเหตุ
ของ
หมอบรัดเล

(ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๑)

องค์การค้าของคุรุสภา
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
นายสุด เหรานัย์
อดีตผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ
ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม จังหวัดพระนคร
วันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๒

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๑

จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศไทย

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายสุต เหราบัตย์

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๑๒

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๑

จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศไทย

พิมพ์ครั้งแรก งานพระราชทานเพลิงศพ
พระยาสารสินสวามิภักดิ์
(เทียนฮี้ สารสิน) พ.ศ. ๒๔๖๘

พิมพ์ครั้งที่หก งานพระราชทานเพลิงศพ
(๑,๐๐๐ เล่ม) นายสุด เหราบัตย์ พ.ศ. ๒๕๑๒

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ นายกำธร สถิรกุล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๒

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสุต เหราบัตย์ อดีตผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กำหนดงานวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๑๒ องค์การค้าของคุรุสภา ได้ติดต่อมายังกรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๑ จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศไทย เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๑ จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศไทยนี้ นายแพทย์ ดี. บี บรัดเล ได้เรียบเรียงเป็นภาษาอังกฤษ ลงพิมพ์ในหนังสือบางกอกคาเลนดา ซึ่งเป็นทำนองปฏิทิน พิมพ์ออกปีละเล่ม เริ่มแต่ ค.ศ. ๑๘๕๙ ในรัชกาลที่ ๔ มาจนถึง ค.ศ. ๑๘๗๓ ในรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๐๒—๒๔๑๖) ต่อมา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อทรงดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภา ทรงเห็นว่าเรื่องนี้เป็น

เรื่องที่ให้ความรู้ในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี จึงทรงมอบหมายให้ นายบ่วน อินทุวงศ์ (ต่อมาภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์) แปลเป็นภาษาไทย และได้ตีพิมพ์ออกเผยแพร่เป็นครั้งแรกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาสารสินสวามิภักดิ์ (เทียนฮี้ สารสิน) [ชาวไทยคนแรกที่ได้เรียนวิชาแพทย์จากนายแพทย์เฮาส์ (House) มิชชันนารีอเมริกัน แล้วได้มีโอกาสออกไปศึกษาวิชานี้ต่อในประเทศอเมริกา จนได้ประกาศนียบัตรของมหาวิทยาลัยต่างประเทศ ใน พ.ศ. ๒๔๖๘] และต่อมาได้มีผู้ขออนุญาตจัดพิมพ์อีกหลายครั้ง คือ ครั้งที่สอง ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าชายเขจรจรัสฤทธิ์ ในปีเดียวกัน ครั้งที่สาม ในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์เอก พระยามหาวิสูตร (ชุ่ม บัตรประกร) พ.ศ. ๒๔๗๕ ครั้งที่สี่ ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น) ครั้งที่ห้า สำนักพิมพ์ก้าวหน้าจัดพิมพ์ออกจำหน่ายรวมอยู่ในชุดประชุมพงศาวดาร เล่ม ๗ การจัดพิมพ์ครั้งนั้นนับเป็นการพิมพ์ครั้งที่หก

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติ นายสุด เหราบัตย์ ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทานซึ่งองค์การค้าของคุรุสภาได้จัดบำเพ็ญอุทิศแด่ นายสุด เหราบัตย์ และได้ให้พิมพ์หนังสือเล่มนี้แจกจ่ายเป็นกุศลสาธารณประโยชน์ขออำนาจกุศลทั้งปวงนี้จงเป็นพลวปัจจัยส่งเสริมให้ นายสุด เหราบัตย์ ผู้วายชนม์ ประสบแต่อิฏฐคุณมนุญผลในสุคติสัมปรายภพ สมดังมโนปณิธานของเจ้าภาพทุกประการเทอญ.

กรมศิลปากร

๒๒ มกราคม ๒๕๑๒

คำปรารภ

อาจารย์สุต เหราบัตย์ ได้เคยร่วมปฏิบัติงานในองค์การค้าของคุรุสภา และมีส่วนช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานด้านการพิมพ์ด้วยดีตลอดมา

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ องค์การค้าของคุรุสภา ได้ร่วมมือกับผู้มีอาชีพเกี่ยวข้องกับกิจการพิมพ์จัดงานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ ๑ แห่งประเทศไทยขึ้นที่บริเวณโรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว ผลจากการจัดงานครั้งนั้นมีรายได้สูงกว่ารายจ่ายเป็นเงินถึง ๔๓,๖๒๖.๗๙ บาท กับอีก ๓๐ ปอนด์สเตอร์ลิง ซึ่งคณะกรรมการจัดงานชุดนั้นได้มีมติมอบให้แก่กรมอาชีว-ศึกษา เพื่อจัดตั้งเป็นเงิน "ทุนงานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ ๑ แห่งประเทศไทย" หาดอกผลส่งเสริมวิชาการด้านการพิมพ์ในแผนกการพิมพ์ของวิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพ ฯ และได้มอบหมายให้อาจารย์สุต เหราบัตย์ เป็นประธานคณะกรรมการเงินทุน ซึ่งก็ได้ดำเนินการหาดอกผลจัดทำประโยชน์แก่วิชาการด้านการพิมพ์โดยตลอดมา ในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ ได้จัดงานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ ๒ แห่งประเทศไทยขึ้นอีกที่อาคารพัสดุหลังใหม่ของโรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว เมื่อวันที่ ๒๑

กุมภาพันธ์ — ๒ มีนาคม ๒๕๐๙ งานครั้งนี้ อาจารย์สุด เหราบัตย์ รับเป็นประธานคณะกรรมการจัดงานเอง และได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเสด็จเปิดงาน และมีรายได้จากการจัดงานสมทบทุนงานแสดงการพิมพ์แห่งประเทศไทย เป็นเงินถึง ๑๑๓,๕๔๖.๔๔ บาท

ในระหว่างวันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๐๙ ถึง ๓๐ มิถุนายน ๒๕๑๐ อาจารย์สุด เหราบัตย์ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการองค์การค้าของคุรุสภา ซึ่งท่านได้มาร่วมประชุมเป็นประจำ ได้แสดงความคิดเห็นและช่วยเหลือกิจการขององค์การค้า ฯ เป็นอย่างดี ในระหว่างเวลานั้น ได้มีการขยายงานก่อสร้างอาคารร้านค้าดาราภัณฑ์ที่บริเวณท้องฟ้าจำลอง พระนคร และก่อสร้างต่อเติมอาคารภายในโรงงาน รวมทั้งหอพักเจ้าหน้าที่ ในบริเวณโรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว อาจารย์สุด เหราบัตย์ ก็ได้เป็นกรรมการควบคุมการก่อสร้าง และตรวจรับงานด้วยความเอาใจใส่ และยังได้เป็นอนุกรรมการพิจารณาจัดทำระเบียบบริหารองค์การค้า ฯ ขึ้นใหม่ด้วย แม้อาจารย์สุด เหราบัตย์ จะพ้นจากตำแหน่งกรรมการขององค์การค้า ฯ ไปตามวาระแล้ว ก็ยังให้ความร่วมมือในกิจการงานขององค์การค้า

อาจารย์สุด เหราบัตย์ ในวันเปิดงานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ ๒
แห่งประเทศไทย ณ โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

อาจารย์สุด เหราบัตย์ กล่าวปราศรัย
เปิดงานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ ๒

ด้วยดีตลอดมา การประชุมร้านขายส่งสินค้าขององค์การค้า ฯ ก็ดี การเปิดร้านคาราภัณฑ์ก็ดี ก็ได้ช่วยเหลือให้ทางวิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพ รับทำอาหารเลี้ยง และได้มาควบคุมดูแลด้วยตนเอง

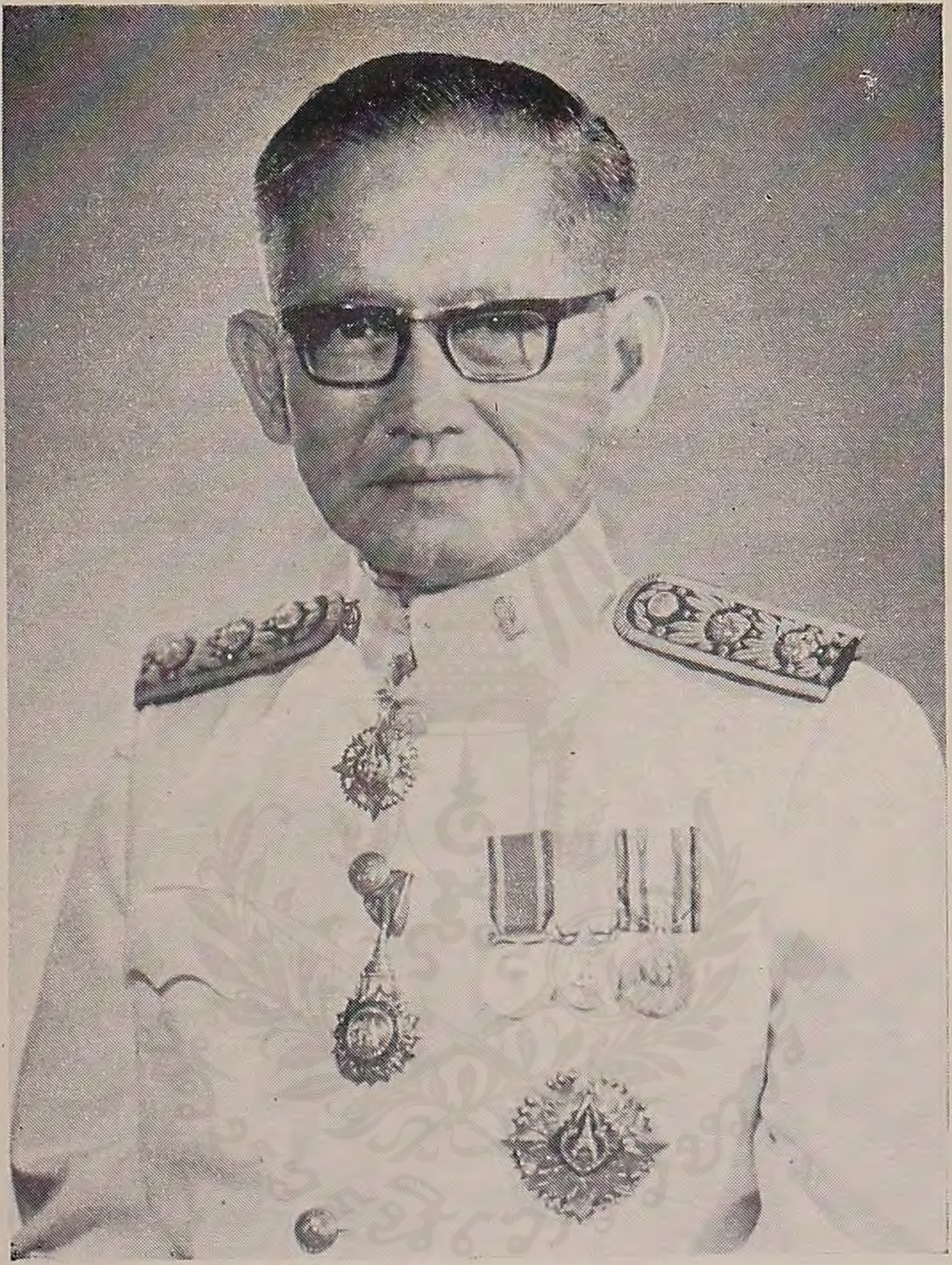
ในกลางปี พ.ศ. ๒๕๑๑ อาจารย์สุด เหราบัตย์ ได้เรียกประชุมคณะกรรมการเงินทุนงานแสดงการพิมพ์ เพื่อเตรียมการจัดงานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ ๓ แห่งประเทศไทย ในการจัดงานครั้งที่ ๓ นี้ อาจารย์สุด เหราบัตย์ มีความประสงค์จะให้จัดที่บริเวณวิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพ เพื่อที่จะได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จเปิดงานและเสด็จเยี่ยมวิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพ เนื่องจากทั้งสองพระองค์ยังไม่เคยเสด็จเยี่ยมวิทยาลัยนี้มาก่อนเลย การประชุมเตรียมการจัดงานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ ๓ นี้ ได้ประชุมกัน ๒–๓ ครั้ง ครั้งสุดท้ายก่อนที่อาจารย์สุด เหราบัตย์ จะถึงแก่กรรมประมาณเดือนเศษ การที่อาจารย์สุด เหราบัตย์ ได้ถึงแก่กรรมไปเสียก่อนนี้ จึงเป็นที่น่าเสียดายยิ่ง เพราะยังคาดกันไม่ได้ว่าการจัดงานแสดงการพิมพ์ครั้งที่ ๓ นี้ จะดำเนินได้อย่างไรและเมื่อใด

เนื่องจากอาจารย์สุต เหราบัตย์ ได้มีส่วนช่วยเหลือส่งเสริมกิจการพิมพ์ในเมืองไทยเป็นอย่างมาก องค์การค้า ฯ จึงได้ขออนุญาตต่อกรมศิลปากรจัดพิมพ์ เรื่องจดหมายเหตุของหมอบรัดเล ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๑ เพื่อแจกเป็นบรรณาการ ใน งาน พระ ราช ทาน เพลิง ศพ อาจารย์สุต เหราบัตย์ ขอกุศลผลบุญ และคุณความดีทั้งปวงที่ได้กระทำมาตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่ จงดลบันดาลให้ อาจารย์สุต เหราบัตย์ ประสบแต่ความสงบสุขในสัมปรายภพ เทอญ.

กำธร สถิรกุล

ผู้อำนวยการองค์การค้าของคุรุสภา

๒๗ มกราคม ๒๕๑๒

อาจารย์สุต เหราบัตย์

ชาตะ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๕

มรณะ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๑

ประวัติสังเขป

ผู้อำนวยการสุด เหราบัตย์ เป็นบุตรนายบุญถึง และนางเหรียญ เหราบัตย์ เกิด ณ ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อวันจันทร์แรม ๔ ค่ำ เดือน ๗ ปีชวด ตรงกับวันที่ ๓ เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๕ มีน้องสาว ๒ คน คือ

๑. นางวณี ธารีชาญ

๒. นางอุไร เหราบัตย์

การศึกษา

เข้าเรียนในโรงเรียนประจำตำบลบ้านใหม่ จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นเวลา ๓ ปี สอบไล่ได้ชั้นประโยคประถมศึกษาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓

เข้าเรียนในโรงเรียนประจำมณฑลปราจีนบุรี "ฉะเชิงเทรารังสฤษดิ์" เป็นเวลา ๓ ปี สอบไล่ได้ชั้นประโยคมัธยมตอนต้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖

เข้าเรียนในโรงเรียนพณิชยการวัดแก้วฟ้าล่าง เป็นเวลา ๓ ปี สอบไล่ได้ชั้นประโยคประถมพณิชยการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙

เข้าเรียนในโรงเรียนพณิชยการวัดสามพระยาเป็นเวลา ๒ปี สอบไล่ได้ชั้นประโยคมัธยมพณิชยการ เมื่อพ.ศ.๒๔๗๒

เข้าเรียนในโรงเรียนพณิชยการวัดสามพระยาอีก ๑ ปี สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรประโยคครูประถมพณิชยการ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖

เข้าเรียนวิชาครูมัธยมที่สามัคคยาจารยสมาคม เป็นเวลา ๒ ปี สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรประโยคครูมัธยม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ สอบไล่แข่งขันได้รับทุนรัฐบาลไปศึกษา ณ ประเทศฟิลิปปินส์ เป็นเวลา ๔ ปี สำเร็จการศึกษาได้รับปริญญาบัตร B.S.,B.A. และกลับมาประเทศไทยเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๘๔

การรับราชการ

๑๗ พฤษภาคม ๒๔๗๕	เริ่มเข้ารับราชการในตำแหน่งครูจัตวา โรงเรียนพณิชยการวัดสามพระยา เงินเดือน๓๐บาท
๗ ตุลาคม ๒๔๗๖	ประจำกองคลังกระทรวงศึกษาธิการ เงินเดือน ๔๐ บาท

๑ เมษายน ๒๔๗๗ ประจำกองคลังกระทรวงศึกษาธิการ เงินเดือน ๔๕ บาท

๑๗ พฤษภาคม ๒๔๗๗ ครูในกรมศึกษาธิการ เงินเดือน ๔๕ บาท

๑ เมษายน ๒๔๗๘ ครูในกรมศึกษาธิการ เงินเดือน ๔๖ บาท

๑ เมษายน ๒๔๗๙ ครูในกรมศึกษาธิการ เงินเดือน ๕๕ บาท

๗ พฤศจิกายน ๒๔๗๙ ครูโรงเรียนพณิชยการวัดสามพระยา เงินเดือน ๕๕ บาท

๑๒ พฤศจิกายน ๒๔๗๙ ได้เลื่อนเป็นครูประกาศนียบัตรชั้น พ.ม.

๒๐ เมษายน ๒๔๘๐ ได้รับทุนรัฐบาลไปศึกษาต่อ ณ ประเทศฟิลิปปินส์ เป็นเวลา ๔ ปี

๕ กันยายน ๒๔๘๔ อาจารย์โรงเรียนช่างกลปทุมวัน เงินเดือน ๑๔๐ บาท

๘ มีนาคม ๒๔๘๕ อาจารย์โทโรงเรียนช่างกลปทุมวัน เงินเดือน ๑๔๐ บาท

๑ กรกฎาคม ๒๔๘๖ อาจารย์โท โรงเรียนช่างกล
ปทุมวัน เงินเดือน ๑๕๐ บาท

๑ กรกฎาคม ๒๔๘๗ อาจารย์โท โรงเรียนช่างกล
ปทุมวัน เงินเดือน ๑๖๐ บาท

๑ เมษายน ๒๔๘๘ อาจารย์โท โรงเรียนช่างกล
ปทุมวัน เงินเดือน ๑๗๐ บาท

๑ มกราคม ๒๔๘๙ อาจารย์โท โรงเรียนช่างกล
ปทุมวัน เงินเดือน ๑๘๐ บาท

๑ สิงหาคม ๒๔๙๐ อาจารย์โท โรงเรียนช่างกล
ปทุมวัน เงินเดือน ๑๙๐ บาท

๑ มกราคม ๒๔๙๑ อาจารย์โท โรงเรียนช่างกล
ปทุมวัน เงินเดือน ๒๔๐ บาท

๑๗ พฤษภาคม ๒๔๙๒ ครูใหญ่โท โรงเรียนการช่าง
พระนคร เงินเดือน ๒๖๐ บาท

๑ มกราคม ๒๔๙๓ ครูใหญ่โท โรงเรียนการช่าง
พระนคร เงินเดือน ๒๘๐ บาท

๑ มกราคม ๒๔๙๔ ครูใหญ่โท โรงเรียนการช่าง

พระนคร เงินเดือน ๓๒๐ บาท

๑๗ สิงหาคม ๒๔๙๕ อาจารย์ประจำกรม

เงินเดือน ๓๒๐ บาท

๑๗ กันยายน ๒๔๙๖ อาจารย์เอก หัวหน้าฝ่ายวิชาพณิชยการ วิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯ เงินเดือน๓๕๐บาท

๒๒ กันยายน ๒๔๙๖ รักษาการในตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนการช่างพระนครอีกตำแหน่งหนึ่ง

๑ มกราคม ๒๔๙๘ อาจารย์เอก หัวหน้าฝ่ายวิชาพณิชยการ วิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพฯ เงินเดือน๔๒๐บาท

๑ มกราคม ๒๔๙๙ ผู้ช่วยผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ

เงินเดือน ๔๖๐ บาท

๑๔ สิงหาคม ๒๔๙๙ รักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ

๑ พฤศจิกายน ๒๔๙๙ พ้นจากรักษาการในตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนการช่างพระนคร

๑ มกราคม ๒๕๐๐	รักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ เงินเดือน ๕๐๐ บาท
๑ มกราคม ๒๕๐๑	รักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ เงินเดือน ๖๐๐ บาท
๑ มกราคม ๒๕๐๒	รักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ เงินเดือน ๖๕๐ บาท
๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๒	รักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ เงินเดือน ๔,๓๐๐ บาท
๖ มกราคม ๒๕๐๓	รักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ เงินเดือน ๔,๓๐๐ บาท
๒๗ มกราคม ๒๕๐๓	ผู้อำนวยการวิทยาลัยพิเศษ วิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ เงินเดือน ๔,๓๐๐ บาท

๑ มกราคม ๒๕๐๔ ผู้อำนวยการวิทยาลัยพิเศษ
วิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ
เงินเดือน ๔,๖๐๐ บาท

๑ ตุลาคม ๒๕๐๔ ผู้อำนวยการวิทยาลัยพิเศษ
วิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ
เงินเดือน ๔,๙๐๐ บาท

๑ ตุลาคม ๒๕๐๕ ผู้อำนวยการวิทยาลัยพิเศษ
วิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ
เงินเดือน ๕,๒๐๐ บาท

๑ ตุลาคม ๒๕๐๖ ผู้อำนวยการวิทยาลัยพิเศษ
วิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ
เงินเดือน ๕,๗๐๐ บาท

๑ ตุลาคม ๒๕๐๗ ผู้อำนวยการวิทยาลัยพิเศษ
วิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ
เงินเดือน ๖,๒๐๐ บาท

๑ ตุลาคม ๒๕๑๐ ผู้อำนวยการวิทยาลัยพิเศษ
วิทยาลัยเทคนิค กรุงเทพฯ
เงินเดือน ๖,๓๐๐ บาท

ได้รับพระราชทานเหรียญและเครื่องราชอิสสริยาภรณ์

จัตุรถาภรณ์มงกุฎไทย	เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๑
จัตุรถาภรณ์ช้างเผือก	เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๒
บรมราชาภิเษก (เงิน)	เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓
ตริตาภรณ์มงกุฎไทย	เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๐
เหรียญจักรพรรดิมาลา	เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๕
ตริตาภรณ์ช้างเผือก	เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๗
ทวิติยาภรณ์มงกุฎไทย	เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๙
เหรียญกาชาดสมนาคุณชั้นที่๓	เมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๑

การดูงานและการไปราชการต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๔๙๕ ดูงานประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นเวลา ๑ ปี

พ.ศ. ๒๕๐๒	ประชุมเกี่ยวกับการอาชีวศึกษาที่ประเทศเดนมาร์คและประเทศอังกฤษ เป็นเวลา ๒ เดือน
พ.ศ. ๒๕๑๐	ควบคุมนักกีฬามหาวิทยาลัยไปแข่งขันที่กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น

การลูกเสือวิสามัญ

เข้าอบรมผู้กำกับลูกเสือวิสามัญขั้น P.T.C. และขั้นวูดแบดจ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑

ที่ประชุมคณะกรรมการลูกเสือวิสามัญพระนครและธนบุรี ได้มีมติเป็นเอกฉันท์ ตั้งผู้อำนวยการสุด เหราบัตย์ เป็นประธานกรรมการลูกเสือวิสามัญ

การสมรส

ผู้อำนวยการสุด เหราบัตย์ ได้ทำการสมรสกับนางสาววิริยะ วิรยศิริ บุตรี อำมาตย์โท หลวงพินิจโลหผล เมื่อวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ มีบุตรธิดา รวม ๓ คน เป็นหญิง ๒ คน ชาย ๑ คน คือ:—

๑. นางวิจิตรา เหราบัตย์

๒. นางสาวสุจิตรา เหราบัตย์

๓. นายวรฉัตร เหราบัตย์

ผู้อำนวยการสุด เหราบัตย์ ไม่สบายในตอนเช้าของวันพุธที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ มีอาการปวดศีรษะมากและปวดในท้อง ได้เรียกหาน้ำแข็งใส่ถุงมาวางบนศีรษะและสั่งให้ไปตามคุณสุวรีย์ คงคะสมบูรณ์ พยาบาลประจำวิทยาลัยมาดูอาการ พอคุณสุวรีย์มาถึง ยังไม่ทันจะได้ตรวจชีพจรผู้อำนวยการสุด ก็มีอาการไม่รู้สึกตัว คุณนายวิริยะ ภรรยาผู้อำนวยการสุด และคุณสุวรีย์ตกใจมาก ทำอะไรไม่ถูก ก็พอดีอาจารย์สุรีย์ ศุภสิทธิ์ และอาจารย์อนันต์ สวัสดิ์ถาวร ซึ่งทราบข่าวมาถึง อาจารย์สุรีย์ ศุภสิทธิ์บอกให้รีบจัดการส่งโรงพยาบาล พอไปถึงโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ก็ได้เข้าอยู่ในความดูแลรักษาของนายแพทย์และพยาบาล นายแพทย์ลงความเห็นว่าเส้นโลหิตในสมองแตก อยู่ในโรงพยาบาลได้ ๓ วัน ก็สิ้นใจเพราะหัวใจวาย เมื่อคืนวันศุกร์ที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ เวลา ๒๒ นาฬิกา ๒๐ นาที รวมอายุได้ ๕๖ ปี ๔ เดือน ๑ วัน

สารบาญ

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๑

ตอนที่ ๑

หน้า

หน้า

หน้า

หน้า

ตอนที่ ๒

จดหมายเหตุ

เรื่องมิชชันนารีอเมริกันมาประเทศสยาม

ตอนที่ ๑

ศาสนาของพระเยซูคริสต์ ซึ่งฝรั่งมาสั่งสอนในสยามประเทศนี้เป็น ๒ ลัทธิ ลัทธิหนึ่งเรียกว่าโรมันคาทอลิก พวกบาทหลวงฝรั่งเศสนำมาสอนแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ตั้งติดต่อมาจนบัดนี้ อีกลัทธิหนึ่งเรียกว่าโปรเตสแตนต์ เมื่อกรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานี หาปรากฏว่ามีฝรั่งชาติใดนำมาสั่งสอนไม่ จนเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๑ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พวกมิชชันนารีอเมริกันจึงนำเข้ามาตั้งเป็นทีแรก แต่พวกมิชชันนารีที่เข้ามาในเมืองไทยครั้งนั้น มาต่างกันเป็น ๓ คราว คราวแรก คือ มิสเตอร์ทอมลิน กับมิสเตอร์กัตส์ลาฟ และเรเวอเรนต์เอบีลซึ่งเป็นพวกมิชชันนารี คณะลอนดอน มิชชันนารี โซไซเอตี มาก่อน คราวที่ ๒ คือเรเวอเรนต์ ยอนเตเลอร์โยนส์กับภรรยา และ เรเวอเรนต์วิลเลียมดีน ซึ่งเป็นมิชชันนารี คณะอเมริกัน แบบติสต์ บอด เข้ามา คราวที่ ๓ คือเรเวอเรนต์ รอบินสันกับภรรยา เรเวอเรนต์ เอส.

ยอนสันกับภรรยา และหมอ ดี.บี. บรัดเลกับภรรยา ซึ่งเป็นมิชชันนารีคณะอเมริกัน บอด ออฟ คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเรนมิชชันส์ เข้ามา

มิชชันนารีที่มาคราวที่ ๑ นั้น มาโดยลำพัง ด้วยมาสอนศาสนาอยู่ในเมืองจีน มาทราบว่ามีจีนมาอยู่ในประเทศสยามมากจึงตามมา ไม่ได้รับคำสั่งจากสมาคมการศาสนาในประเทศอเมริกา แต่เมื่อมาถึงเมืองไทยได้เห็นว่าเมืองนี้สมควรจะเป็นที่แผ่ศาสนาคริสตัง จึงได้มีจดหมายแจ้งความดำริของตนไปยังสมาคมการศาสนาและออกความเห็นให้ส่งมิชชันนารีเข้ามาตั้งสอนศาสนาในเมืองไทย ส่วนชุดมาคราวที่ ๒ กับที่ ๓ นั้น มาโดยได้รับคำสั่งโดยตรงจากสมาคมการศาสนาในประเทศอเมริกา และเมื่อมาถึงเมืองไทยแล้ว ชุดที่ ๒ กับชุดที่ ๓ นี้ได้รวมกันเข้าเป็นคณะเดียวกัน ให้ชื่อใหม่ว่า อเมริกัน แบบติสต์ บอด แอนด์ อเมริกัน บอด ออฟ คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเรน มิชชันส์ มิชชันนารีทั้ง ๓ ชุดนี้ ได้มาดำเนินการ คือเผยแผ่ศาสนาอย่างเดียวกัน เรื่องราวของมิชชันนารีทั้ง ๓ คณะนี้มีเค้าความดังจะได้เล่าโดยย่อต่อไปนี้

มิชชันนารีคณะที่ ๑

มิสเตอร์กัตสลาฟ กับมิสเตอร์ทอมลิน เมื่อก่อนจะมาสู่ประเทศสยาม ได้มาพักอยู่ที่เมืองสิงคโปร์ จน ณ วันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ โดยสารเรือสำเภาจีนลำหนึ่งแล่นใบมา ๑๙ วัน มาถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม

นอกจากมิชชันนารีทั้ง ๒ ที่กล่าวแล้ว ยังมีมิชชันนารีอีกคนหนึ่ง ชื่อ มิสเตอร์เม็ดเฮิสต์ อยู่ที่เมืองบัตตาเวียในเกาะชวา ตั้งใจจะมาเมืองไทย เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๓๗๐ แต่ในปีนั้นมีเหตุขัดข้องเสียมาไม่ได้ ครั้นมาถึงปี พ.ศ. ๒๓๗๑ ได้ทราบว่า มิสเตอร์กัตสลาฟ กับมิสเตอร์ทอมลิน กำลังเตรียมเดินทางจะมาเมืองไทย เห็นเป็นโอกาสเหมาะที่จะสมทบมาด้วยได้ จึงโดยสารเรือใบออกจากเมืองบัตตาเวียเดินทางมายังเมืองสิงคโปร์ แต่มาไม่ทัน มิสเตอร์กัตสลาฟกับมิสเตอร์ทอมลิน ได้ออกเรือจากสิงคโปร์มาเสียได้ ๒ วันก่อน จึงเป็นอันคลาดกัน เมื่อการเป็นเช่นนั้น มิสเตอร์เม็ดเฮิสต์ จึงโดยสารเรือลำหนึ่งมายังเมืองปหัง เมืองตรังกานูเมืองคมามัน เมืองปัตตานี และต่อมาจนถึงเมืองสงขลา

เพื่อจะหาเรือใหญ่อาศัยมายังกรุงเทพฯ หรือไปเมืองญวน แต่ก็ไม่สำเร็จอีก มิสเตอร์เม็ดเฮิสต์ ก็กลับไปยังเมืองสิงคโปร์

ฝ่ายมิสเตอร์กัตสลาฟ กับมิสเตอร์ทอมลิน ครั้นมาถึงกรุงเทพฯ มาพบมิสเตอร์คาลอส เดอซิลเวียรา ซึ่งเป็นกงสุลโปรตุเกสอยู่ในครั้งนั้น (๑) ได้ช่วยเหลือพวกมิชชันนารีทั้ง ๒ นั้นเป็นอันมาก คือให้ที่อยู่และเมื่อถูกเกียดกันก็ได้ช่วยป้องกัน บ้านที่มิชชันนารีทั้ง ๒ นี้อยู่นั้น จึงอยู่ใกล้กับกงสุลโปรตุเกส

พอมิสเตอร์กัตสลาฟ กับมิสเตอร์ทอมลิน มาอยู่ในเมืองไทยได้ ๒ สัปดาห์ ขออนุญาตจากรัฐบาลได้แล้วก็เริ่มชักชวนพวกจีนให้เข้าถือศาสนาคริสตัง และแจกจ่ายหนังสือสอนศาสนาซึ่งพิมพ์มาแต่เมืองจีน การที่เที่ยวแจกหนังสือนั้น พวกถือศาสนาโรมันคาทอลิกเที่ยวพูดหาว่าพวกอเมริกันจะมาปลุกให้พวกจีนก่อการกำเริบ จนทราบถึงพระเจ้าแผ่นดินก็ทรงสะดุ้งพระทัย จึงตรัสสั่งให้เอามาแปลออก แต่ครั้นทรงทราบว่ามิได้มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นปฏิปักษ์แก่รัฐบาล ก็โปรดฯ อนุญาตให้พวกมิชชันนารีสั่งสอนอยู่ได้อีกต่อไป ถึงเช่นนั้นก็ดี ก็ยังมีข่าวว่าได้มีประกาศออกห้ามมิให้ไทยผู้ใดผู้หนึ่งรับแจกหนังสือ ถ้าเจ้า

---

(๑) มาแต่รัชกาลที่ ๒ ทรงตั้งเป็นที่หลวงอภัยวาณิช

พนักงานพบหนังสือนั้นมีอยู่ที่ผู้ใด ผู้นั้นจะต้องถูกจับและริบหนังสือนั้นทันที เหตุเช่นนี้ได้เกิดขึ้นแก่มิชชันนารีทั้ง ๒ อยู่เนือง ๆ [๑] จนมิสเตอร์คาลอส เดอซิลเวียรา ต้องพลอยถูกตำหนิติโทษในการที่รับพวกมิชชันนารีทั้ง ๒ นี้ไว้ และในที่สุดได้รับคำสั่งให้ไล่เขาทั้ง ๒ ไปตามเรื่อง แต่มิสเตอร์คาลอสได้วิ่งเต้นช่วยเหลืออย่างแข็งแรง และคงเป็นมิตรอันดีอยู่จนถึงที่สุด ครั้งนั้นเจ้าพระยาพระคลัง [๒] ถึงบอกให้มิสเตอร์ฮันเตอร์พ่อค้าอังกฤษคนแรก ซึ่งในเวลานั้นอยู่ในกรุงเทพ ฯ จัดการเอาคนทั้ง ๒ นี้ลงเรือไปส่งเสียยังเมืองสิงคโปร์

เมื่อพวกมิชชันนารีทั้ง ๒ รู้เรื่องว่าตัวจะต้องถูกไล่ดังนั้น จึงยื่นคำร้องต่อเจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ อยากทราบถึงคดีที่เขาถูกกล่าวหา และอยากทราบว่าเหตุใดเขาจึงจะต้องถูกไล่ออกจากเมืองไทยโดยมิได้มีความผิดอย่างหนึ่งอย่างใด เขาอ้างว่าเขาควรจะได้รับความยุติธรรมเท่ากับพวกบาทหลวงโรมันคาทอลิกเหมือนกัน

---

(๑) ถึงเกิดการขัดข้องอย่างนี้ มิชชันนารีทั้ง ๒ ก็ยังพยายามที่จะสอนศาสนาแก่ไทยอยู่เสมอ

(๒) ถึงรัชกาลที่ ๔ เป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์

และว่าถ้าเขาจะต้องถูกไล่จริง ๆ แล้วก็ขอให้รัฐบาลออกหนังสือให้เขาฉบับหนึ่ง แจ้งความผิดของเขาที่สมควรจะถูกไล่ออกจากประเทศ จะได้เอาไปแสดงแก่อังกฤษที่เมืองสิงคโปร์ การคัดค้านอันแข็งแรงของเขาทั้ง ๒ นี้มีผลดีกล่าวคือ เจ้าพระยาพระคลังตกลงอนุญาตให้เขาอยู่ต่อไปอีก แต่ขอให้เขาระมัดระวังในเรื่องแจกหนังสือให้มาก

เมื่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นสงบกันไปแล้ว เขาทั้ง ๒ ได้กลับตั้งต้นดำเนินการตามเดิมอีก คือแจกหนังสือ แต่แจกอย่างระมัดระวัง(๑) และแจกยารักษาโรคต่าง ๆ(๒) ด้วย ต่อมาไม่ช้านักคนทั้งหลายก็มีความชอบพอเชื่อถือเขา พากันมารับหนังสือแจกและขอยาเป็นจำนวนมาก ประมาณเดือนเศษเท่านั้น เขาก็ได้มีโอกาสสมาคมติดต่อกับประชาชนมีจำนวนมาก และในจำนวนหนังสือจีน ๒๕ หีบซึ่งเขาเอามาก็เหลืออยู่แต่เพียง ๒ หีบเท่านั้น

ในระหว่างนี้เขารู้สึกว่าหนังสือสอนศาสนาที่แจกอยู่นั้น ถ้ามีเป็นภาษาไทยแจกแก่พวกไทยบ้างแล้ว จะมีประโยชน์มาก เขาจึงเริ่มเรียนภาษาไทยและจัดการจ้างจีนและพม่าให้

---

(๑) คือแจกเฉพาะจีน

(๒) แจกให้ทั้งไทยและจีน

แปลพระคัมภีร์(๑) จากภาษาจีนเป็นไทย คือให้จีนคนหนึ่งชื่อ คิง ซึ่งเป็นผู้รู้ภาษาไทยแปลภาษาจีนออกเป็นภาษาไทยโดยวิธีว่าปากเปล่า ให้พม่าคนหนึ่งชื่อ ฮัน เป็นผู้จดเรียบเรียงตามคำที่จีนคิงแปลออกจากภาษาจีนนั้นเป็นภาษาไทย แต่เมื่อได้แจกหนังสือ(๒) และยาที่มีอยู่หมดแล้ว มิสเตอร์ทอมลินเกิดไม่ใคร่สบายและคิดที่จะกลับไปรักษาตัวยังเมืองสิงคโปร์ ทั้งจะได้ไปเอาหนังสือและยามาไว้อีก วันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๒ มิสเตอร์ทอมลินลงเรือออกจากเมืองไทยไปยังเมืองสิงคโปร์ ทิ้งให้มิสเตอร์กัตสลาฟดำเนินการต่อไปในเมืองไทยโดยลำพัง

ในระหว่าง ๖ เดือนตั้งแต่มิสเตอร์ทอมลินกับมิสเตอร์กัตส์ลาฟ มาอยู่ในเมืองไทยนั้น ได้จัดการแปลพระคัมภีร์ใหม่อันพรรณนาถึงเกียรติคุณของพระเยซูคริสต์ทั้ง ๔ คัมภีร์(๓) ออกเป็นภาษาไทย เขียนด้วยอักษรโรมันจบบริบูรณ์(๔) และทั้งได้แต่งอภิธานภาษาอังกฤษกับภาษาไทย

(๑) คือพระคัมภีร์ไบเบิล
(๒) หนังสือภาษาจีน
(๓) คือ คัมภีร์ แมตธิว มาร์ค ลูก และจอน
(๔) พวกบาทหลวงโรมันคาทอลิกก็ใช้เขียนภาษาไทยด้วยอักษรโรมันเหมือนกัน

ขึ้นอีกเล่ม ๑ สำเร็จตั้งแต่อักษร เอ ไปจนถึงอักษร อาร์ กับทั้งได้ช่วยกันแปลพระคัมภีร์ออกเป็นภาษา ลาว เขมร และแต่งอภิธานกับไวยากรณ์เป็นภาษาไทยและภาษาเขมรไว้อีกด้วย แต่หนังสือที่มิสเตอร์กัตส์ลาฟและมิสเตอร์ทอมลินแต่งไว้ในครั้งนั้น ไม่ใคร่จะถูกต้องเรียบร้อยนัก เพราะฉะนั้นจึงได้พิมพ์ออกเพียง ๒ คัมภีร์เท่านั้น คือ คัมภีร์ลูกกับคัมภีร์จอน(๑) หนังสือที่แปลออกจากพระคัมภีร์เหล่านี้ ภายหลังมิสเตอร์กัตส์ลาฟส่งไปให้เรเวอเรนด์รอบินสันมอบไว้เป็นสมบัติของสมาคมอเมริกัน แบบติสต์ บอด แอนด์ อเมริกัน บอด ออฟ คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเรน มิชชันส์ พร้อมด้วยหนังสือต่าง ๆ ที่เป็นภาษาไทย ภาษาลาว และภาษาญวนอีกเป็นจำนวนมาก หนังสือไทยต่าง ๆ ที่มิสเตอร์กัตส์ลาฟ ให้แก่สมาคมนั้น ยังคงอยู่ในสมาคมต่อมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๐๙ ส่วนต้นฉบับที่เขียนด้วยกระดาษไทยนั้น ภายหลังได้เอาใช้ทำใบปกหนังสือเสียหมด

ก่อนที่มิสเตอร์ทอมลิน จะออกไปจากประเทศสยาม เขาได้รวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ ที่มิชชันนารีได้ทำไปใน

---

(๑) พระคัมภีร์ทั้ง ๒ ที่ว่าได้พิมพ์ขึ้นนั้น พิมพ์ด้วยตัวอักษรโรมัน เพราะในเวลานั้นตัวพิมพ์อักษรไทยยังหามีในประเทศนี้ไม่

ระหว่างเวลา ๖ เดือน มอบสำเนาให้กัปตันคอฟพีน ชาวอเมริกัน(๑) ขอให้ส่งไปยังสมาคมการศาสนาในอเมริกา

เมื่อมิสเตอร์ทอมลิน ไปเมืองสิงคโปร์แล้ว มิสเตอร์กัตส์ลาฟ ได้ทำการอยู่ในเมืองไทยอีกหลายเดือน ได้แต่งหนังสืออธิบายเรื่องศาสนาคริสตังเป็นภาษาไทย และได้แปลพระคัมภีร์ใหม่บางตอนออกเป็นภาษาไทย ครั้นทำงานของตนได้ตามที่ได้กะไว้แล้ว จึงได้ออกจากเมืองไทยไปยังสิงคโปร์ชั่วคราว เพื่อจะจัดการพิมพ์หนังสือเหล่านั้น ในการที่ไปคราวนี้เขาได้แต่งงานกับนางสาวมาเรียนเวล ซึ่งแต่ก่อนนี้ได้เคยอยู่ในตระกูลของหมอแอนดริววีดเมืองลอนดอน ครั้นเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๒ มิสเตอร์กัตส์ลาฟกลับมาเมืองไทยอีก อาศัยมากับเรืออเมริกันลำหนึ่ง ซึ่งเดวิสันเป็นกัปตัน มิสเตอร์เดวิสันผู้นี้ได้เคยเป็นคนถือจดหมายฉบับหนึ่งไปให้สมาคมการศาสนาที่ในอเมริกา ขอให้สมาคมจัดการส่งมิชชันนารีมายังเมืองไทย มิสเตอร์กัตส์ลาฟกับภรรยาได้ช่วยกันพยายามทำการที่จะให้การศาสนาเจริญยิ่งขึ้น มิได้เบื่อหน่าย ได้แปลหนังสือเรื่องศาสนาออกหลายเล่ม ใช้เวลามาก แทบว่าจะไม่มีเวลาพักผ่อนหลับนอนเลย และทั้งได้จ้างคนคัดสำเนาไว้อีกเป็นจำนวนมาก

---

(๑) กัปตันคอฟฟินคนนี้ ที่มาพาเด็กแฝดสองคนติดกัน ชื่ออินกับชื่อจันไปอเมริกา

มิสเตอร์กัตส์ลาฟกับภรรยาได้ดำเนินการอันยากลำบากของเขาอีกต่อมา จนถึงวันที่ ๑๖ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๓ นางกัตส์ลาฟ คลอดบุตรีแฝดแล้วตกโลหิตถึงแก่กรรมในสองสามชั่วโมงนั้นเอง ส่วนบุตรีแฝดนั้น คนหนึ่งตายตั้งแต่คลอด อีกคนหนึ่งอยู่มาได้เกือบถึงกลางเดือนมิถุนายน ปีต่อมาก็ตาย มิสเตอร์กัตส์ลาฟเมื่อต้องพรากภรรยาที่รัก และต้องอยู่แต่ตัวคนเดียวเช่นนั้น ก็เกิดความรำคาญใจจึงคิดที่จะไปยังประเทศจีน

ครั้นวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๔ มิสเตอร์กัตส์ลาฟโดยสารเรือสำเภาออกไปประเทศจีน ก่อนที่มิสเตอร์กัตส์ลาฟจะออกเดินทางไป ได้ทิ้งบุตรีน้อยไว้แก่แม่นมไทยคนหนึ่ง และสั่งแม่นมคนนั้นไว้ว่าถ้าได้พบกับนางทอมสัน ซึ่งยังอยู่ที่เมืองสิงคโปร์ในเวลานั้นมากรุงเทพ ฯ เมื่อใด ก็ขอให้มอบลูกของตนให้แก่นางทอมสันนั้นไป แต่ว่าพอไปถึงสันดอนในวันที่ ๙ ได้ทราบข่าวว่าบุตรีนั้นตายเสียอีก เรือสำเภาที่มิสเตอร์กัตส์ลาฟโดยสารนั้นออกจากสันดอนไปในวันที่ ๑๘ มิถุนายน ก่อนหน้าที่มิสเตอร์ทอมลินและเรเวอเรนด์เอบีลมาถึงสองสามวันเท่านั้น มิสเตอร์ทอมลินหวังว่าจะมาให้ถึงกรุงเทพ ฯ ก่อนมิสเตอร์กัตส์ลาฟออกจากเมืองไทย แล้ว

จะชวนให้อยู่ในเมืองไทยอีกครึ่งปีหรือปีหนึ่ง เพื่อช่วยกันแก้ไขพระคัมภีร์ที่ได้แปลออกเป็นภาษาไทยไว้แล้วนั้นให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น แต่ไม่ทันกัน เพราะมิสเตอร์กัตส์ลาฟไปเสียก่อนแล้ว

ตามจดหมายเหตุของมิสเตอร์กัตส์ลาฟเขียนไว้มีใจความว่า ก่อนที่เขาจะลงเรือใบไปเมืองจีนสองสามวัน ได้พบกับพ่อค้าจีน ชาวเมืองกวางตุ้งตอนตะวันออกคนหนึ่งชื่อลินจัง ได้เคยเป็นมิตรกันมาแต่ก่อน จีนคนนี้ชวนให้เขาไปเรือใบของตน แต่มิสเตอร์กัตส์ลาฟไม่ไปด้วย เพราะไม่ชอบกิริยาของจีนคนนั้น มิสเตอร์กัตส์ลาฟได้ลงเรือใบของจีนอีกคนหนึ่งชื่อซินชันตรงไปเมืองเทียนสิน เรือที่ไปบรรทุกไม้ฝาง น้ำตาล พริกไทย ขนนก และผ้าดอก มีลูกเรือประมาณ ๕๐ คน มิสเตอร์ฮันเตอร์ กัปตันดอสัน และมิสเตอร์แมคโดแนล ได้ตามไปส่งจนถึงเรือ

เรือล่องลงไป ๖ วัน พอวันที่ ๙ ถึงสันดอน เมื่อคืนวันที่ ๘ มิสเตอร์กัตส์ลาฟป่วย อาการหนักมากแทบจะไม่รอด แต่พอเช้าวันที่ ๙ ก็เผอิญค่อยยังชั่ว วันที่ ๑๔ เมื่อเรือยังทอดอยู่ที่สันดอนมีไทย(๑) คนหนึ่งไปหามิสเตอร์กัตส์ลาฟ

---

(๑) คือพวกชาวด่าน

ขอตรวจข้าวของ เมื่อตรวจไม่พบสิ่งของที่ต้องห้ามแล้วก็กลับไป เรือทอดอยู่ที่สันดอนจนถึงวันที่ ๑๗ ครั้นวันที่ ๑๘ จึงออกเดินทางต่อไป วันที่ ๑๙ ถึงเกาะคราม วันที่ ๒๒ กันยายน ถึงปากน้ำไพโฮเมืองเทียนสิน(๑)

ตามเรื่องของมิสเตอร์กัตสลาฟ ซึ่งได้กล่าวมาข้างบนนี้ หมอบรัดเลสรรเสริญมิสเตอร์กัตสลาฟว่าเป็นผู้มีความพากเพียรอุตสาหะยิ่งนัก เพราะเมื่อมาถึงเมืองไทยใหม่ ๆ มีผู้อิจฉาริษยามาก แต่ก็ได้อดทนพยายามประกอบกิจที่ตั้งใจไว้มิได้เอาใจใส่ต่อสิ่งเหล่านั้น จนในที่สุดได้ผ่านพ้นอุปสรรคทั้งหลายนั้น ๆ เสียได้ กลับเป็นผู้มีหน้ามีตา ในระหว่างเวลาอยู่ในเมืองไทย ได้แจกหนังสือว่าด้วยเรื่องศาสนาและแจกยารักษาโรคต่าง ๆ ซึ่งเป็นอุบายในการที่จะดำเนินกิจในศาสนาให้สะดวกยิ่ง ๆ ขึ้น เพราะการแจกยาและรับรักษาโรคซึ่งบรรดามิชชันนารีทั้งหลายกระทำกันในสมัยนั้น คนไทยจึงเรียกบรรดาพวกมิชชันนารีว่า "หมอ" นี่เป็นกิจการส่วนหนึ่งซึ่งมิสเตอร์กัตสลาฟได้กระทำไปในเวลาที่ตนอยู่ในเมือง

---

(๑) ความที่กล่าวมาตอนนี้ คัดจากหนังสือไชนิส เรโปซิตอรีเล่ม ๑

หน้า ๘๑, ๘๔, ๘๗ ค.ศ. ๑๘๓๒

ไทย ยังมีกิจอย่างอื่นอีก ซึ่งนับว่ามิสเตอร์กัตส์ลาฟได้ทำในเวลาที่ตนออกจากเมืองไทยไปแล้ว คือในเวลาที่ตนยังอยู่ในเมืองไทย ได้ตรวจดูอุปนิสัยใจคอของไทยและไตร่ตรองถึงความเป็นไปต่าง ๆ ในเมืองนี้ เมื่อเห็นว่าเมืองนี้สมควรจะเป็นที่แผ่ศาสนาคริสตังให้มาประดิษฐานอยู่ได้แล้ว จึงมีจดหมายไปถึงคณะผู้อำนวยการศาสนา ซึ่งตั้งสาขาอยู่ในกรุงลอนดอน ออกความเห็นให้คณะรีบจัดการส่งมิชชันนารีเข้ามายังเมืองไทย และได้เขียนจดหมายถึง เรเวอเรนต์ เจ. จัดสัน ที่ประเทศพม่าอีกฉบับหนึ่ง เป็นใจความว่าอยากได้หนังสือสอนศาสนาเป็นภาษาพม่าบ้าง และต้องการมิชชันนารีซึ่งเคยทำการอยู่ในประเทศพม่าสักคนหนึ่ง เพื่อประโยชน์จะสั่งสอนพวกพม่าและญวนซึ่งอยู่ในเมืองไทยนี้ หนังสือที่มิสเตอร์กัตส์ลาฟเขียนไปนั้น มิสเตอร์ทอมลินเพื่อนร่วมคิดก็ได้ช่วยเหลือชี้แจงเหตุผลสนับสนุนความเห็นเพิ่มเติมลงไปในหนังสือนั้นอีกด้วย แต่ในเวลานั้นมิชชันนารีในประเทศพม่าก็มีจำกัด ไม่มีตัวมิชชันนารีที่จะส่งให้เข้ามาช่วยเหลือในเมืองไทยได้

ครั้นต่อมามิสเตอร์กัตส์ลาฟ กับ มิสเตอร์ทอมลิน ได้พยายามเขียนจดหมายขอมิชชันนารีเข้ามาทำงานในเมืองไทย

อีก คราวนี้เขียนถึงคณะอเมริกัน บอด ออฟ คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเรน มิชชันส์ ซึ่งอยู่ในประเทศอเมริกาฝากกัปตันคอฟพีนไป เมื่อคณะกรรมการได้รับหนังสือของมิสเตอร์กัตส์ลาฟก็เห็นชอบด้วย แต่เวลานั้นยังไม่มีตัวมิชชันนารีที่จะส่งตรงมายังเมืองไทย แต่บังเอิญประจวบกับเวลาที่เรเวอเรนด์ เดวิด เอบีล มิชชันนารีประจำตะวันออกของคณะนั้น กำลังจะเดินทางไปเมืองกวางตุ้ง คณะกรรมการจึงสั่งให้เรเวอเรนด์ เอบีล แวะมาเมืองไทยด้วย เรเวอเรนด์เอบีลได้มาทันมิสเตอร์ทอมลินที่สิงคโปร์ และเลยสมทบกันเดินทางต่อมาถึงเมืองไทย

พฤติเหตุของ มิสเตอร์กัตส์ลาฟ หมดเพียงเท่านี้ จะได้เล่าถึงพฤติเหตุของ เรเวอเรนด์ เอบีล กับมิสเตอร์ทอมลินอีกต่อไป

ฝ่าย เรเวอเรนด์ เอบีล เมื่อได้ทำการที่เมืองกวางตุ้งและโดยสารเรือไปยังเกาะชวา และเกาะอื่น ๆ เพื่อตรวจหลักฐานของฮอลันดา ตามคำสั่งโดยตรงของผู้อำนวยการคณะแล้ว จึงออกเดินทางไปเมืองสิงคโปร์เพื่อหาเรือต่อมาเมืองไทย บังเอิญพบกับมิสเตอร์ทอมลินซึ่งออกไปเปลี่ยน

อากาศที่นั้น กำลังจะเดินทางกลับมากรุงเทพ ฯ เขาทั้ง ๒ จึงได้เดินทางมาด้วยกัน

วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๔ จึงโดยสารเรือชื่อ โซเฟีย(๑) ซึ่งชาวอังกฤษเป็นกปตัน ออกจากสิงคโปร์ มาเมืองไทย ได้มาถึงกรุงเทพ ฯ ในวันที่ ๒ กรกฎาคม พอมาถึง มิสเตอร์คาลอส เดอ ซิลเวียรา กงสุลโปรตุเกส ได้มีความเอื้อเฟื้อรับรองคนทั้ง ๒ เป็นอย่างดี มีสิ่งที่ทำให้ มิสเตอร์ทอมลินเสียใจอยู่อย่างหนึ่ง คือมาไม่ทันมิสเตอร์ กัตส์ลาฟ เขาทั้ง ๒ ได้พักอยู่ที่เรือนซึ่งเคยอยู่กับมิสเตอร์ กัตส์ลาฟครั้งอยู่ก่อนนั้น

มิสเตอร์ทอมลิน กลับมาประเทศสยามเที่ยวนี้ ได้นำ ยามาเป็นจำนวนมาก หนังสือจีน ๖ หีบ และหนังสือภาษาไทย พิมพ์ด้วยตัวอักษรโรมัน ๓๐๐ ฉบับ มิสเตอร์กัตส์ลาฟได้ เหลือหนังสือไว้ให้เขาอีก ๗ หีบ ครั้นจัดแจงที่อยู่ที่พัก เรียบร้อยแล้ว มิสเตอร์ทอมลินก็เริ่มแจกหนังสือแจกยาอีก มีผู้เข้ามาขอยาและหนังสือเป็นจำนวนมาก ในไม่ช้าหนังสือ

---

(๑) เป็นเรืออาหรับชนิดหนึ่ง

ภาษาไทยที่นำมาก็หมด(๑) มิสเตอร์ทอมลินรู้สึกปลื้มใจในการงานที่ได้ทำไปแล้วนั้นมาก และพูดถึงคนสำคัญ ๆ ซึ่งได้เคยไปหาเขาและขอหนังสือจากเขา เช่น พระองค์หนึ่งซึ่งเป็นสมภารอยู่ในวัดของเจ้าพระยาพระคลัง ก็ได้เคยมาขอลอกพระคัมภีร์ใหม่ไปหลายภาค มิสเตอร์ทอมลินได้ตั้งโรงสวดสำหรับบูชาพระเจ้าขึ้นแห่งหนึ่ง ในเรือนของเขามีการสวดมนต์กันทุก ๆ วันเสาร์ คำสวดนั้นเป็นภาษาจีน มีพวกจีนไปทำสักการบูชากันมาก ในพวกจีนเหล่านั้น มิสเตอร์ทอมลินเคยพูดถึงเด็กคนใช้ ๒ คน ว่าไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้เขายินดีเท่าที่ได้เห็นเด็ก ๒ คนของเขากลับใจได้เห็นปรากฏอยู่ดังนี้เลย

เมื่อ เรเวอเรนด์ เอบีล เห็นชัดว่า เมืองไทยจะเป็นสถานที่ที่จะประดิษฐานศาสนาคริสตังอันสำคัญยิ่งแห่งหนึ่งเช่นนี้แล้ว จึงได้มีหนังสือไปยังคณะกรรมการ ลงวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๔ ว่า "มีสิ่งหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าควรจะเตือนคณะกรรมการให้ทราบ คือเมืองไทยในเวลานี้มี

---

(๑) คิดไม่เห็นว่า หนังสือนั้นจะมีประโยชน์ในการสอนศาสนาได้อย่างไร เพราะไทยในสมัยนั้นเห็นจะอ่านอักษรโรมันได้น้อยเต็มที

ผู้ที่ต้องการจะรับโอวาทคำสั่งสอนมากมาย เกินกำลังที่พวกมิชชันนารีที่มีอยู่จะเทศนาสั่งสอนให้ทั่วถึงกันได้ และกรุงเทพฯ เป็นสถานที่ใหม่อันสำคัญที่พวกเราต้องการยึดไว้เป็นที่ประดิษฐานศาสนา สมควรแล้วที่จะต้องมีผู้มาช่วยเหลือ เหตุนั้นขอให้ส่งมิชชันนารีมาอีกสองหรือสามคนโดยเร็วที่สุด" และกล่าวต่อไปในหนังสือฉบับเดียวกันนั้นว่า "อันข้อซึ่งจะพูดจากันด้วยเรื่องจะตั้งที่เมืองไทยเป็นแหล่งแห่งศาสนานั้น จะต้องจัดการเสียในเวลาเร็วที่สุด อนึ่งมิสเตอร์ทอมลิน เพื่อนผู้เอาการเอางานของข้าพเจ้า ก็ดูเหมือนว่าจะไม่อยู่ในเมืองไทยอีกนานเท่าไรนัก เขาได้มาจากสิงคโปร์โดยมิได้เอาพวกจีนลูกน้องมาด้วย และครอบครัวของเขาก็ยังอยู่ที่เมืองสิงค์โปร์"

เรเวอเรนต์ เอบีล ชอบเมืองไทยมาก และตั้งใจว่าจะไม่โยกย้ายไปที่อื่นอีก แต่ภายหลังมาประสบเกิดป่วยไข้เข้า เรเวอเรนต์เอบีล จึงคิดที่จะไปเปลี่ยนอากาศที่เมืองอื่นชั่วคราวด้วยในครั้งหนึ่ง(๑) น้ำขึ้นมาก ท่วมถนนหนทางทั่วทุกแห่งอยู่ประมาณสองเดือนเศษ จนหาที่เหมาะ ๆ จะออกกำลังกาย

---

(๑) เมื่อปีเถาะ จุลศักราช ๑๑๙๓ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๔

ไม่ได้ จึงทำให้เกิดเป็นไข้ขึ้น นี่เองเป็นเหตุทำให้เขาคิดจะไปรักษาตัวที่เมืองสิงคโปร์พร้อมกับมิสเตอร์ทอมลิน ซึ่งจำเป็นต้องไปเยี่ยมภรรยาผู้ป่วยอยู่ที่เมืองสิงคโปร์นั้นด้วย

ครั้นถึงวันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๔ เรเวอเรนต์ เอบีล กับมิสเตอร์ทอมลิน จึงออกเดินทางจากเมืองไทยไปสิงคโปร์ วันที่ ๑๓ ก็ถึง เรเวอเรนต์ เอบีล ได้ไปเที่ยวที่สิงคโปร์และมะละกาเช่นนั้น การป่วยไข้ก็กลับหายเป็นปรกติ ครั้นวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๕ เรเวอเรนต์ เอบีล ได้โดยสารเรือสำเภากลับมาเมืองไทยอีก แต่มาโดยลำพังมิสเตอร์ทอมลินหาได้กลับมาด้วยไม่ เที่ยวนี้เรเวอเรนต์ เอบีล ตั้งใจจะมาให้ถึงกรุงเทพ ฯ ก่อนที่จะมีเรือสำเภาลำใดลำหนึ่งไปยังเมืองจีน โดยประสงค์จะจัดการฝากหนังสือเรื่องศาสนาคริสตังไปยังเมืองจีน ครั้นวันที่ ๑๘ พฤษภาคม เขาได้มาถึงกรุงเทพ ฯ มิสเตอร์เดอซิลเวียร่าได้รับรองเป็นอันดี แต่ในเที่ยวนี้เขารู้สึกว่าที่กรุงเทพ ฯ มีการกวดขันมากไม่เหมือนเมื่อก่อน ภายหลังที่เขามาถึงแล้วไม่สู้ช้านัก มีหมายประกาศออกครั้งที่ ๒ ห้ามไม่ให้ราษฎรรับแจกหนังสือต่าง ๆ แต่เขาก็ยังได้รับอนุญาตให้ฝากหนังสือไปยังเมืองจีนได้ดังความปรารถนา

เรเวอเรนด์ เอบีล ได้แจกจ่ายยารักษาโรคต่าง ๆ ให้แก่คนเจ็บป่วยมีจำนวนมาก ซึ่งมีมาหาทุก ๆ วัน และรู้สึกมีความปลื้มใจที่ได้เห็นว่ามีผู้มาทำสักการบูชาพระเป็นเจ้าในวันเสาร์ขึ้นมากหน้าหลายตา การที่มาประชุมกันไหว้พระเป็นเจ้าเช่นนี้ แม้ในเวลาที่เรเวอเรนด์ เอบีล ไปอยู่ที่เมืองสิงคโปร์ ก็ได้กระทำกันอยู่เนือง ๆ เรเวอเรนด์ เอบีล รู้สึกยินดีมาก ได้จดหมายเหตุไว้ว่า "แต่ก่อนนี้ในวันเสาร์มีพวกจีนมาไหว้พระสวดมนต์เพียงครั้งละ ๑๒ ถึง ๒๐ คน เท่านั้น แต่เดี๋ยวนี้มีครั้งละมาก ๆ ในบัญชีปรากฏว่ามีผู้มาเข้าชื่อถือศาสนามากขึ้นเป็นลำดับ ข้าพเจ้าเชื่อว่าต่อไปจะเป็นสมาคมหรือสโมสรอันใหญ่ได้แห่งหนึ่ง ในระหว่างเวลาแจกยาข้าพเจ้าเคยอธิบายแก่ผู้มาขอว่าควรจะไปในการพิธีที่ในโรงสวดของข้าพเจ้าบ้าง ได้กำหนดวันและชั่วโมงแก่เขาเหล่านั้นให้ไปรับยา ณ ที่นั้น โดยวิธีนี้ได้มีคนไปยังโรงสวดเป็นอันมาก ต่างมีความยินดีและพอใจจนดูเหมือนว่าไม่มีความเกียจคร้านในเรื่องนี้เสียเลย นอกจากนี้ยังมีอีกประมาณ ๖ คน ได้มีความร่าเริงในผลของการสวดมนต์ไหว้พระ และรับคำสั่งสอนทุก ๆ วัน ผลที่ปรากฏแล้ว คือว่ามีคนหมู่มากเห็นแล้ว ว่าคำสอนของศาสนาคริสตัง เป็นคำสอนอันดีและ

แท้จริง และบางคนถือมั่นฝังหัวใจเสียจนไม่มีเวลาที่จะลืมได้อีกเลย และเขาทั้งหลายคงจะละการนับถือลัทธิอื่น ๆ และมาเชื่อถือในพระเป็นเจ้าอันแท้จริงของเราพระองค์เดียวได้อย่างแน่นอน แต่ข้าพเจ้าไม่กล้าพอที่จะทำพิธีรับหรือตั้งชื่อให้แก่ใคร ๆ ที่จะเข้าศาสนาด้วยตัวข้าพเจ้าเองได้ เพราะฉะนั้นความหวังที่จะให้เขาทั้งหลายอยู่ในคำสั่งสอนไปทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นของยากมาก หรืออยู่ไกลที่สุด เพราะหัวใจของเขาพึ่งจะหลุดพ้นจากความมืดมนได้ใหม่ ๆ เท่านั้น"

มีจีนผู้หนึ่งซึ่ง มิสเตอร์กัตสลาฟ ได้ทำพิธีรับเข้าศาสนาไว้ ต่อมาปรากฏว่าเป็นผู้เชื่อมั่นในคำสั่งสอนของพระเป็นเจ้าเสียจริง ๆ จีนผู้นี้ คือ จีนบุญตี่ที่กลับมาจากเมืองจีนและญวน ได้ช่วยเหลือ เรเวอเรนด์ เอบีล มาก คือเป็นผู้ฝึกหัดคนที่ไปสวดมนต์ให้รู้ระเบียบ ก่อนที่เรเวอเรนด์เอบีลจะออกไปจากเมืองไทย เขาได้ตั้งใจให้จีนบุญตี่เป็นผู้แนะนำกำกับผู้ที่จะมาทำพิธีทั้งหมด และได้ตกลงกับมิสเตอร์เดอซิลเวียรา ขออนุญาตให้ผู้ที่จะมาทำพิธีพักอาศัยทำกันในเรือนหลังเดิมที่เคยทำกันมานั้นได้

ในการที่จะปลูกสร้างสิ่งใด ๆ ขึ้น เพื่อจะได้ให้เป็นการสะดวกแก่มิชชันนารีนั้น เรเวอเรนด์ เอบีล ออกความ

เห็นว่าควรจะสร้างถนนอิฐ ในระหว่างที่พักของมิชชันนารีและหมู่บ้านจีน และควรทำสัญญากับเจ้าฟ้า(๑) ว่าด้วยที่อยู่ให้เป็นหลักฐาน และเหมาะโอกาสดีก็จะได้เลยแนะนำพระองค์ ให้เข้าถือศาสนาคริสตังเสียด้วยทีเดียว

เรเวอเรนด์ เอบีล ได้รู้จักคุ้นเคยกับเจ้าฟ้าพระองค์นี้มาตั้งแต่แรกเข้ามาถึงเมืองไทยใหม่ ๆ พระองค์มีพระเมตตาแก่เขาเช่นเดียวกับที่ได้มีพระเมตตาแก่มิสเตอร์ กัตสลาฟ และมิสเตอร์ทอมลิน และเรเวอเรนด์ เอบีล ได้กล่าวถึงคุณ (หลวงนาย) สิทธิ์(๒) ซึ่งเป็นผู้ที่พวกมิชชันนารีหวังจะได้อาศัยเป็นอันมากอีกคนหนึ่ง

แต่เพราะเกิดเหตุมีความไม่ผาสุกขึ้นเนือง ๆ ในระหว่างเวลาที่เรเวอเรนด์ เอบีล อยู่ในเมืองไทย จึงคิดที่จะเดินทางจากเมืองไทยไปยังเมืองอื่น

วันที่ ๕ พฤศจิกายน เรเวอเรนด์ เอบีล โดยสารเรือใบของมิสเตอร์ฮันเตอร์ พ่อค้าอังกฤษออกจากกรุงเทพ ฯ ไปยังสิงคโปร์ มิสเตอร์ฮันเตอร์นี้เป็นผู้ที่มิสเตอร์กัตสลาฟ

---

(๑) คือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยนั้นเรียกกันว่าเจ้าฟ้าน้อย หรือทูลกระหม่อมพระองค์น้อย

(๒) หลวงสิทธิ์นายเวรมหาดเล็ก ซึ่งภายหลังได้เลื่อนขึ้นเป็นพระนายไวย คือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์

ชมว่าเป็นผู้หนึ่งมีความเอื้อเฟื้อแก่มิชชันนารีเป็นอย่างดี โดยความเอื้อเฟื้อของกัปตัน นอริส เรเวอเรนด์ เอบีล จึงได้โดยสารเรือไปสิงคโปร์โดยมิได้เสียค่าโสหุ้ยอย่างใดเลย พอเขาถึงสิงคโปร์ไม่สู้ช้านัก เรเวอเรนด์ โรเบิด เบิล ซึ่งเป็นคนสอนศาสนาประจำอยู่ที่สิงคโปร์ก็ถึงแก่มรณะ เรเวอเรนด์เอบีล ไปทัน ยังได้พยาบาลเขาอยู่จนหมดลมหายใจ

เรเวอเรนด์ เอบีล รู้สึกว่าตนมีความสุขมากขึ้น เมื่อได้รับเชิญให้เป็นหัวหน้าสอนศาสนา จึงตกลงยอมรับหน้าที่ ความหวังเดิมที่คิดว่าจะกลับไปประเทศอเมริกา เป็นอันงดเลิกไว้ก่อน เรเวอเรนด์ เอบีล ได้พยายามเรียนภาษารักษาไข้เจ็บคนในพื้นเมือง และพยายามแจกหนังสือศาสนาคริสตังให้แก่พวกจีนทุก ๆ บ้าน โดยเหตุที่ตนตรากตรำต่องานมากเช่นนี้ โรคเดิมก็กลับกำเริบขึ้นอีก เลยจำเป็นต้องออกจากเมืองสิงคโปร์ไปประเทศอเมริกา ตามคำเชื้อเชิญของคณะกรรมการ ซึ่งต้องการจะให้เขากลับไปประจำอยู่ที่นั้นตั้งแต่เขายังอยู่ในกรุงเทพ ฯ แล้ว

วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๖ เขาโดยสารเรืออังกฤษออกจากสิงคโปร์ไปประเทศอังกฤษ เมื่อได้ท่องเที่ยว

ไปในประเทศอังกฤษ ฮอลันดา เยอรมัน ฝรั่งเศส และสวิสเซอร์แลนด์แล้ว ก็กลับไปยังประเทศอเมริกา

ความจริง เรเวอเรนด์ เอบีล ผู้นี้ เมื่ออยู่เมืองไทยได้ตั้งใจว่าจะเอาประเทศนี้เป็นที่ประดิษฐานศาสนา ถ้าหากว่าเขามีความผาสุกสบายดีแล้ว เขาคงจะไม่ไปที่ไหนอีก จะเป็นมิชชันนารีอยู่ในเมืองไทยจนถึงที่สุด เหตุนั้นคณะกรรมการจึงถือว่าเขาเป็นมิชชันนารีประจำการแผนกประเทศสยามผู้หนึ่ง

ในต้นปี พ.ศ. ๒๓๗๕ คณะกรรมการได้มีประกาศอย่างเปิดเผยว่าจะส่งมิชชันนารีเข้ามายังเมืองไทย

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๕ มิสเตอร์สเตเฟน และเรเวอเรนด์ ชาร์ลสรอบินสัน ได้ถูกคณะกรรมการเลือกให้มาดำเนินการสอนศาสนาในเมืองไทย เรเวอเรนด์ อิราเตรซี ก็หวังว่าจะได้มาเป็นผู้ช่วยด้วยผู้หนึ่ง แต่ภายหลังให้ไปเสียยังประเทศจีน

วันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๕ ขณะที่เรเวอเรนด์เอบีล ยังอยู่ในประเทศสยาม เรเวอเรนด์ ยอน เทเลอร์โยนส์ ได้ถูกพวกมิชชันนารีที่เมืองพม่าเลือกให้เข้ามาเป็น

มิชชันนารีในเมืองไทย และได้ออกเดินทางจากมอลเมนมา สิงคโปร์

ในเวลาที่ เรเวอเรนด์ โยนส์ ยังอยู่ที่สิงคโปร์ เรเวอเรนด์ เอบีล ได้ออกไปจากประเทศสยาม พบกันที่นั่น ก่อนที่เอบีลจะออกเดินทางไปอเมริกา ได้เล่าให้มิสเตอร์ โยนส์ฟังถึงเรื่องสมาคมน้อย ๆ ของตนในกรุงเทพฯ และขอให้มิสเตอร์โยนส์ช่วยเอื้อเฟื้อสมาคมนั้นให้ได้มาประชุมกันเหมือนแต่ก่อน จนกว่าพวกมิชชันนารีจะมาถึง

เรื่องราวของมิชชันนารีชุดที่ ๑ ซึ่งเข้ามาทำกิจการในเมืองไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๒ ถึง พ.ศ. ๒๓๗๕ หมดความเพียงเท่านี้

มิชชันนารีชุดที่ ๒ และที่ ๓

มิชชันนารีชุดที่ ๒ คือ เรเวอเรนด์ ยอน เทเลอร์ โยนส์ กับภรรยา และเรเวอเรนด์ วิลเลียมดีนกับภรรยา มิชชันนารีชุดที่ ๓ คือ เรเวอเรนด์ รอบินสัน กับภรรยา เรเวอเรนด์เอส. ยอนสันกับภรรยา และหมอ ดี. บี. บรัดเล กับภรรยา

มิชชันนารีชุดที่ ๒ เป็นคณะ อเมริกัน แบบติสต์ บอด มาถึงเมืองไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ ชุดที่ ๓ เป็นคณะ อเมริกัน บอด คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเรนมิชชันส์ มาถึงเมืองไทย

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘ ภายหลัง ๒ คณะนี้รวมเป็นคณะเดียวกัน และเรียกชื่อย่อว่าคณะ เอ.บี.ซี.เอฟ.เอม.(๑) ดังได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นนั้น

มิชชันนารีชุดที่ ๒ มาจากประเทศพม่า ชุดที่ ๓ มาจากประเทศอเมริกา แต่ก่อนจะมาถึงเมืองไทย ต้องเดินทางมายังเมืองสิงคโปร์เสียก่อนแล้วจึงได้เดินทางต่อมายังประเทศสยามอีกต่อหนึ่ง

เมื่อพวกมิชชันนารีชุดที่ ๒ มาถึงเมืองไทยใหม่ๆ ได้พักอยู่ที่บ้านกงสุลโปรตุเกส ต่อมาไม่สู้ช้านัก จึงได้ว่าเช่าที่ของนายกลิ่น ตุลาการคนหนึ่ง ซึ่งเป็นน้องชายของพระราชาคณะผู้ใหญ่ฝ่ายพระสงฆ์ไทยองค์หนึ่ง(๒) เหนือวัดเกาะขึ้นมาเล็กน้อย และได้สร้างเรือนทำด้วยไม้สักขึ้น ๒ หลัง เป็นที่พักอาศัย ครั้นเมื่อมิชชันนารีชุดที่ ๓ เข้ามาถึงเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘ จึงได้ตรงมาอยู่ที่เรือน ๒ หลังนี้ทีเดียว ที่ที่พวกมิชชันนารีเช่าจากนายกลิ่นอยู่นั้นเป็นที่สกปรก

---

(๑) อักษรย่อ ๕ คำนี้หมายความว่า อเมริกัน บอด คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเรน มิชชันส์

(๒) คือน้องสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (จี่) สมัยนั้นดูเหมือนยังเป็นที่พระธรรมไตรโลก

มีเรือนเตี้ย ๆ หลังคามุงจากอยู่รอบ ทางเข้าบ้านก็เปียกแฉะเสมอ ข้างหน้าบ้านเป็นคูต้องใช้เรือ หรือมิฉะนั้นก็ต้องเดินบนไม้กระดานแผ่นเดียวซึ่งทอดยาวยืดเป็นสะพานเดินเท้าไปข้อนี้เพราะวัดเกาะอยู่ใกล้แม่น้ำที่เป็นชายเลนลุ่มน้ำขึ้นถึงอยู่เสมอ ในที่ใกล้เคียงกับที่ที่มิชชันนารีอยู่นั้นมีตลาด (๑) ตลาดนี้เองพวกมิชชันนารีได้พบคนเจ็บป่วยบ่อย ๆ เพราะอยู่ในที่ที่สกปรกอันเป็นบ่อเกิดแห่งโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ที่เรือน ๒ หลังนี้ นอกจากเป็นที่พักของพวกมิชชันนารีแล้ว ยังใช้เป็นสถานที่จำหน่ายยาและรักษาโรคต่าง ๆ ด้วย

กิจการของพวกมิชชันนารีทั้ง ๒ ชุดนี้ ก็อย่างเดียวกับชุดที่ ๑ กล่าวคือตั้งหน้าทำการแจกหนังสือสอนศาสนาคริสตังและแจกยาสำหรับรักษาโรคต่าง ๆ อันเป็นอุบายจะให้คนรักใคร่นับถือแล้วจะได้ชักชวนเข้าถือศาสนาได้ง่าย ๆ เพราะฉะนั้นจะได้กล่าวถึงกิจการของพวกมิชชันนารีเหล่านี้แต่เฉพาะบางคน ซึ่งเป็นคนสำคัญและเป็นคนที่อยู่ในเมืองไทยนานที่สุด เท่านั้น

เรเวอเรนต์ ยอน เทเลอร์ โยนส์ (๒)

มิชชันนารีผู้นี้อยู่ในคณะอเมริกัน แบบติสต์ บอด

---

(๑) คือตลาดสำเพ็ง

(๒) ในหนังสือแสดงกิจจานุกิจ เรียกว่า หมอยอน

มาถึงเมืองไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ พอมาถึงแล้วก็เริ่มสืบถามถึงพวกที่เลื่อมใสในศาสนาคริสตัง ซึ่ง เรเวอเรนด์ เอบีล ได้สั่งไว้เมื่อพบกันที่สิงคโปร์ ให้ช่วยทะนุบำรุงให้จงได้นั้น เขาสามารถรวบรวมคนพวกนั้นเข้าเป็นคณะน้อย ๆ ได้อีก และให้มาประชุมกันได้ในวันทำพิธีไหว้พระเป็นเจ้า คือ ประชุมกันสวดมนต์และอ่านพระคัมภีร์ และให้โอวาทสั่งสอนทั่วทุกคน ในปีนั้นเองมีจีน ๓ คนได้สมัครขอให้ทำพิธีรับตนเข้าในศาสนา เรเวอเรนด์ ยอนเทเลอร์ โยนส์ ได้ทำพิธีรับจีนทั้ง ๓ คนนั้น ในวันที่ ๘ เดือนธันวาคม คือ จีนเปง ๑ จีนใจ ๑ และจีนไลเสง ๑ แต่ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ เขาทั้ง ๓ ได้ถึงแก่กรรมเสียทั้งหมด หาไม่คงจะเป็นกำลังในการช่วยเผยแผ่ศาสนาให้แพร่หลายได้บ้างเป็นแน่ คณะน้อยซึ่ง เรเวอเรนด์ เอบีล ได้รวบรวมตั้งขึ้นไว้นั้น นับแต่ ยอน เทเลอร์ โยนส์ ได้มาเป็นผู้อุปถัมภ์ให้โอวาทสั่งสอน ก็เชื่อถือพระเป็นเจ้าและอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของโยนส์เป็นอันดี เพราะฉะนั้นโยนส์นับว่าเป็นคนสำคัญผู้หนึ่งซึ่งได้มาคุมคณะน้อย ๆ นั้นขึ้นไว้ได้ อันเป็นปัจจัยให้ผู้อื่นเข้าในศาสนาได้สืบ ๆ มา เรื่องราวของ

เรเวอเรนด์โยนส์นอกจากที่ได้เล่ามาแล้วนี้ ก็ไม่เห็นมีอะไร ควรจะเล่าไว้ในที่นี้อีก จะขอเล่าถึงผู้อื่นอีกต่อไป

หมอ ดี.บี. บรัดเล

หมอบรัดเล เป็นคนสำคัญที่สุดในคณะอเมริกัน บอด คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเรน มิชชันส์ ซึ่งมาถึงเมืองไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘ ฉะนั้นจะได้นำเรื่องของหมอผู้นี้มาเล่า ให้ผู้อ่านได้ฟัง ตามจดหมายเหตุรายวัน ซึ่งตัวหมอบรัดเล ได้จดไว้เอง ดังต่อไปนี้ (๑)

วันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้มิสเตอร์ฮันเตอร์ ซึ่งเป็นพ่อค้าชาวยุโรปคนเดียว ที่อยู่เมืองไทยในสมัยนั้น มาหาหมอบรัดเลแต่เช้า บอกว่า พระยาศรีพิพัฒน์ (๒) ให้มาเชิญตัวเขาไปในพระนามของ พระเจ้าแผ่นดิน เพื่อให้ไปรักษาคนใช้และพวกเชลยซึ่งป่วย เป็นไข้ทรพิษและโรคอหิวาต์ เขายอมไปรักษาโดยเต็มใจ แต่เอามิสเตอร์ฮันเตอร์ไปด้วย ชั้นแรกเขาไปที่บ้านของ

---

(๑) ความตรงนี้เป็นสำนวนคนอื่นแทรก

(๒) คือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ

พระยาศรีพิพัฒน์นั้นก่อน แล้วภายหลังจึงได้ไปหาพระนาย[๑] ซึ่งเป็นน้องภรรยาของพระยาศรีพิพัฒน์ พระนายได้นำเขาไปยังที่ที่คนเจ็บอยู่ เมื่อไปถึงที่คนเจ็บอยู่ พระนายได้ชี้แจงกับเขาว่าในหลวงมิได้เอาพระทัยใส่ในบุคคลเหล่านั้นดอก[๒] ถ้าว่าเขาได้รักษาบุคคลเหล่านี้หายได้ดีเรียบร้อยแล้ว ในหลวงจึงจะให้เขาเข้าไปทำการรักษาคนชั้นสูงในวังต่อไป ครั้งนี้เป็นการทดลองความสามารถของเขาดูก่อน เขาเห็นจริงด้วยตามคำบอกเล่าของพระนายว่าในหลวงมิได้เอาพระทัยใส่ในบุคคลเหล่านั้น เพราะคนป่วยเหล่านั้นล้วนแต่เป็นเชลยและทาสทั้งนั้น คนไข้เหล่านี้อยู่ในที่สกปรกชื้นแฉะ หลังคาเรือนก็ทำด้วยกระแชง อย่างหลังคาเรือซึ่งใช้ในการสงครามอันจอดอยู่ที่คลองบางหลวง อาหารการกินก็ไม่สะอาด คนรักษาพยาบาลก็ไม่มี คนไข้เหล่านี้ล้วนแต่มีอาการเพียบ ๆ ไปตามกัน สถานที่อยู่ก็สกปรก อาหารการกินก็ไม่สะอาดพอเช่นนั้นเขาก็หมดหนทางที่จะช่วยเหลือได้ เขาได้อธิบายถึงเรื่องความไม่สะอาดของอาหารการกิน และความสกปรก

---

(๑) เห็นจะเป็นเจ้าพระยาพลเทพ (เอี่ยม) สมัยนั้นจะมีบรรดาศักดิ์เป็นอย่างไรไม่ทราบแน่

(๒) คำซึ่งบอกนั้น สันนิษฐานว่าเห็นจะบอกว่า "ไม่ใช่ข้าราชการ"

ของที่อยู่ให้พระนายฟัง และดูเหมือนว่าพระนายก็เห็นจริงด้วย เขาได้ปลอบโยนเอาใจคนไข้ต่าง ๆ และพวกคนไข้ก็ได้แสดงอาการขอความช่วยเหลือจากเขา แต่ไม่ไหว หมดความสามารถของเขาเสียแล้ว

เมื่อพระนายสังเกตเห็นเขารักษาโรคไข้ทรพิษและอหิวาต์ไม่ไหวเช่นนั้น จึงถามเขาว่าคนที่เป็นโรคอหิวาต์ก็ดี ไข้ทรพิษก็ดี ถ้าเพียงแต่เห็นเท่านั้น อาจบอกได้หรือไม่ว่า จะตายหรือจะรอด เขาตอบว่าบอกไม่ได้ เมื่อได้ฟังคำปฏิเสธเช่นนั้น พระนายก็แสดงท่าว่าเขาเห็นจะไม่ใช่หมอที่เก่งจริงดังโจษกันเสียแล้ว ในเมืองไทยนี้ ในครั้งนั้นเห็นจะมีหมอชั้นเลว ๆ เที่ยวอวดคุยต่าง ๆ ว่าเพียงแต่ได้เห็นคนไข้ก็รู้ได้ทีเดียวว่าจะตายหรือรอด เป็นจำนวนมาก เที่ยวหลอกลวงคนโง่ ๆ ให้เชื่อถือความสามารถของตัว และพรรณนาคุณยาเสียอย่างเลิศลอย จึงถือกันจนชินว่าถ้าหมอที่เก่งแล้วพอแลเห็นคนไข้ก็รู้ทีเดียวว่าจะเป็นหรือตาย เพราะฉะนั้นเมื่อพระนายได้ฟังคำปฏิเสธของหมอบรัดเลจึงได้แสดงว่า หมอบรัดเลไม่เก่งจริงดังว่า ครั้นสนทนากับพระนายพอสมควรแก่เวลาแล้ว เขาก็กลับมายังบ้าน

วันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

เขาได้จัดบ้านและร้านขายยาให้เป็นระเบียบเรียบร้อย คอยโอกาสที่เขาจะได้ทำการรักษาคนเจ็บป่วย

วันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

เขาได้รักษาคนป่วยหลายคน อนุญาตให้มาขอความช่วยเหลือเขาได้ตลอดทั้งวัน แต่ความจริง การรักษานี้ต้องทำเพียงวันละ ๑ หรือ ๒ ชั่วโมงเท่านั้นก็พอ

วันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ เขาได้รักษาคนไข้หลายคน แต่โดยมากเป็นจีน ในเย็นวันนี้เจ้าฟ้าน้อย (๑) เสด็จมาเยี่ยมพวกมิชชันนารี

วันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ เขาได้สัญญาไว้ว่า จะไปเฝ้าเจ้าฟ้าน้อย และได้ไปเฝ้าตามสัญญานั้น

วันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

เขาพร้อมด้วย มิสเตอร์ รอบินสัน ได้ไปเฝ้าพระองค์

(๑) พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

น.(๑) พระเจ้าลูกเธอพระองค์หนึ่ง ซึ่งประทับอยู่ในวังพระองค์ น. นี้โปรดภาษาอังกฤษมาก เขาได้เขียนอักษรอังกฤษทั้งสระและพยัญชนะ และตัวกล้ำพร้อมเสร็จถวายพระองค์ไว้ในวันนี้เอง เขาพร้อมด้วย เรเวอเรนต์ รอบินสัน ได้รับเกียรติยศให้รับประทานอาหารร่วมโต๊ะกับพระองค์ น. และเมื่อเสร็จการรับประทานอาหารแล้ว พระองค์ น. ยังได้พาไปดูเครื่องพิณพาทย์อีกด้วย ในเครื่องพิณพาทย์เหล่านั้นเขาทั้งสองชอบฆ้องวงมากกว่าอย่างอื่น

วันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

มีคนบ่วยมาหาพวกมิชชันนารีเบ็นอันมาก ถึงกับที่อยู่แน่นไปหมด ตั้งแต่เช้าจนเย็น พวกคนบ่วยที่มาเหล่านี้ ล้วนแต่เบ็นคนที่มีโรคอย่างอาการมากจึงมาทั้งนั้น

วันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

มีข้าราชการไทยคนหนึ่ง มาที่ร้านยาของพวกมิชชัน-นารี ดูเหมือนเพื่อจะสืบสวน พอไปถึงร้าน ได้เที่ยวดูตามขวดยาต่าง ๆ และลองจิบน้ำในแก้วบนโต๊ะว่าจะเบ็นเหล้าหรือน้ำตาลเมา

---

(๑) พระองค์ น. นี้ สันนิษฐานว่า จะเป็นพระองค์เจ้าคเนจร (กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร) เวลานั้นพระชันษา ๒๐ ปี

วันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

นายกลิ่นซึ่งเป็นเจ้าของที่ที่พวกมิชชันนารีเช่าอยู่นั้น มาบอกแก่พวกมิชชันนารีว่า การที่พวกมิชชันนารีอยู่ในที่นั้น พวกข้าราชการไม่ใคร่พอใจ สงสัยการประกอบอาชีพของพวกมิชชันนารี นายกลิ่นออกความเห็นว่า พวกมิชชันนารีควรจะไปขออนุญาตจากเจ้าพระยาพระคลังเสียก่อนจะดีกว่า มิฉะนั้นอาจถูกไล่ให้ออกจากที่นั้นได้ มิวันใดก็วันหนึ่ง

วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

ตอนเช้าวันนั้น มีคนป่วยมาหาหมอบรัดเลกว่า ๑๐๐ คน เพื่อขอคำแนะนำในทางยาและขอยาสำหรับรักษาโรค เขาได้ให้คนป่วยเหล่านั้นสวดมนต์และอ่านพระคัมภีร์ก่อนที่เขาจะให้ยารักษาโรค เพื่อเป็นการชักจูงคนป่วยให้เห็นฤทธิ์เดชของพระเจ้าว่าศักดิ์สิทธิ์ เมื่อสวดมนต์แล้วกินยาจะได้หายดี และต่อไปจะได้มีความเชื่อถือในพระเจ้ามาก ๆ

และในวันเดียวกันนั้นเอง หมอบรัดเลพร้อมด้วยพวกมิชชันนารีได้ไปหามิสเตอร์ฮันเตอร์ และได้ไปดูเรืออังกฤษลำหนึ่ง ชื่อ ปีรามัส ซึ่งกัปตันเวลเลอร์นำเข้ามา

กัปตันเวลเลอร์ผู้นี้ทำงานอยู่กับมิสเตอร์ฮันเตอร์ ทั้งได้ไปดูเรืออีกลำหนึ่ง ซึ่งพึ่งมาถึงกรุงเทพฯ เมื่อ ๒-๓ วันก่อนนี้ เรือลำนี้ต่ออย่างแบบอังกฤษ แต่เป็นของพ่อค้าชาวเมืองสุหรัด(๑) คนหนึ่ง และคนเรือทั้งหมดก็เป็นชาวเมืองสุหรัด

วันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

มิสเตอร์ฮันเตอร์ พาพวกมิชชันนารีไปหาผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลัง เจรจากันด้วยเรื่องที่พวกมิชชันนารีอยู่ แต่ผู้ช่วยเจ้าพระเจ้าพระคลังไม่มีอำนาจในเรื่องนี้ แต่ได้แนะนำให้มิสเตอร์ฮันเตอร์พาพวกมิชชันนารีไปหาพระยาโชฎึก(๒) ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดในที่ดินแปลงนั้น พวกมิชชันนารีรู้สึกว่ายากมาก ถ้าพระยาโชฎึกเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดในที่ดินแปลงนั้นแล้ว ทราบอยู่ว่าแกเป็นคนที่ไม่ชอบพวกคริสตัง เมื่อมิสเตอร์ฮันเตอร์จะกลับ ผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลังได้แนะนำอีกว่า ควรไปหาพระยาโชฎึก และได้ชี้แจงว่าการที่พวกมิชชันนารีจะต้องย้ายไปอยู่ที่อื่นนั้น เป็นเพราะพวกมิชชันนารีแจกหนังสือมากเกินไป จนเป็นที่น่าสงสัย และเป็น

(๑) อยู่ในอินเดีย

(๒) พระยาโชฎึก (ทองจีน)

การผิดธรรมเนียมการทำบุญของคนไทย ที่จริง การทำบุญแจกหนังสือนั้น รัฐบาลก็ยินยอมให้ทำเหมือนกัน แต่ต้องเป็นบางครั้งบางคราว หรือแจกแก่พระเจ้าพระสงฆ์ ไม่แจกแก่บุคคลทั่วไป เมื่อผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลังอ้างข้อขัดข้องให้ฟังดังนั้นแล้วจึงได้กล่าวต่อไปอีกว่าถ้าหากว่าไม่เป็นการขัดข้องแก่ธรรมเนียมไทยดังว่าแล้ว ตัวท่านก็ไม่อยากจะขัดขวางในเรื่องการบุญกุศลของพวกมิชชันนารีเลย และว่าตัวท่านก็ชอบการบุญกุศลอยู่เหมือนกัน

ผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลังพูดดูเหมือนเป็นทีเล่นทีจริง แต่เป็นข้อความสำคัญมาก ผู้ช่วยนี้เป็นน้องชายของสมเด็จองค์ใหญ่ (ซึ่งได้ถึงพิราลัยไปเสียภายหลังเมื่อได้เซ็นสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างอังกฤษกับไทย เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๙ ได้ ๒-๓ วัน เท่านั้น)

ในเวลาที่หมอบรัดเลเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ตัวเจ้าพระยาพระคลังไม่อยู่ ไปเมืองจันทบุรี เพื่อสร้างป้อมป้องกันพวกญวน และได้ต่อเรือใบไทยลำใหญ่ขึ้นเป็นครั้งแรก ท่านมีบุตรชายคนหนึ่ง ชื่อคุณสิทธิ์(๑) เป็นมือขวาในการช่วยต่อเรือ และเป็นคนสำคัญของเมืองไทย

---

(๑) คือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อยังเป็นตำแหน่งหลวงสิทธิ์นายเวรมหาดเล็ก

วันที่ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

มิสเตอร์ฮันเตอร์มาหาพวกมิชชันนารี บอกว่าได้ไปหาพระยาโชฎึกมาแล้ว พระยาโชฎึกบอกว่า พวกมิชชันนารีจะต้องย้ายไปอยู่ที่อื่นซึ่งมีอีก ๓ แห่ง แต่ที่ดินทั้ง ๓ แห่งที่พระยาโชฎึกบอกให้นั้น ล้วนแต่เป็นที่พวกบาทหลวงโรมันคาทอลิกอยู่ทั้งนั้น พระยาโชฎึกไม่ชอบให้พวกมิชชันนารีสวดมนต์เป็นภาษาจีนและแจกหนังสือแก่จีน เพราะเมื่อพวกมิชชันนารีได้พวกมาก ๆ แล้ว เกรงว่าจะคิดการกำเริบขึ้นในภายหลัง

วันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

กัปตันเวลเลอร์เกิดวิวาทขึ้นกับพระวัดเกาะ ถูกพระวัดเกาะตีปางตาย เรื่องที่เกิดขึ้นเป็นดังนี้ คือในเย็นวันนั้นกัปตันเวลเลอร์กับมิสเตอร์ฮันเตอร์ ถือปืนมาเที่ยวเล่นที่บ้านพวกมิชชันนารี นึกอุตริจะไปยิงนกพิราบเล่น มิสเตอร์ฮันเตอร์คุยอยู่กับพวกมิชชันนารี กัปตันเวลเลอร์ถือปืนเดินเข้าไปในวัด พอไปถึงก็ยิงนกพิราบตาย ๒ ตัว ขณะนั้นเป็นเวลาที่พระกำลังสวดมนต์เย็นอยู่ เมื่อได้ยินเสียงปืน พระจึงได้กรูกันออกมา เดิมก็เพียงแต่จะว่ากล่าวกันก่อน แต่ทำไมจึงได้เกิดตี

กันขึ้นก็ไม่ทราบกัปตันเวลเลอร์ถูกตีที่ท้ายทอยแผลสาหัสถึงกับสลบไป ปืนก็หาย พอมิสเตอร์ฮันเตอร์ทราบเรื่อง ฉวยปืนได้ก็วิ่งไปช่วยกัปตันเวลเลอร์ คิดเคืองพระเป็นอันมาก ไปถึงก็ว่าพระเสียต่าง ๆ นานา แต่มิสเตอร์ฮันเตอร์เป็นผู้ที่มีคนยำเกรงมาก หาไม่ก็คงจะโดนพระตีเข้าอีก พอกัปตันเวลเลอร์ได้สติมิสเตอร์ฮันเตอร์ก็ช่วยพยุงให้เดินมาที่บ้าน พวกมิชชันนารีทั้งยังเปรอะเปื้อนเลือดอยู่ ในระหว่างที่หมอบรัดเล จัดการพันแผลอยู่นั้น กัปตันเวลเลอร์ยังเป็นลมสลบไปอีกหลายครั้ง มิสเตอร์ฮันเตอร์ได้รีบไปหาปอร์ดกัปตัน(๑) และคาดคั้นว่าให้นำเรื่องนี้ขึ้นชำระให้จงได้ ปอร์ดกัปตันตกใจจึงรีบนำคดีไปเสนอต่อผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลัง

วันที่ ๙ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ หมอบรัดเลไปเยี่ยมกัปตันเวลเลอร์ พบกำลังนอน แต่อาการค่อยยังชั่วมากแล้ว ในเรื่องนี้เจ้าหน้าที่กำลังไต่สวนกันอย่างเอาจริงเอาจัง มิสเตอร์ฮันเตอร์คาดคั้นจะเอาเรื่องให้ได้

---

(๑) คือเจ้าท่า

วันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ มิสเตอร์ฮันเตอร์เตือนขอให้รีบชำระเรื่องพระตึกกัปตันเวลเลอร์อีก มีข่าวว่าในหลวงได้ตรัสสั่งให้พระราชาคณะประชุมหารือตัดสินอธิกรณ์นั้นโดยเร็ว

วันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

นายกลิ่น(๑) มาขับไล่พวกมิชชันนารีอีก ว่าถ้าในหลวงเสด็จผ่านมาเห็นเข้าตัวเขาจะต้องถูกลงพระราชอาญาอย่างหนัก และอีกราว ๒๐ วัน ในหลวงจะเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคมายังวัดเกาะ ฉะนั้นขอให้พวกมิชชันนารีรีบย้ายไปเสียก่อนกำหนดเสด็จพระราชดำเนินนี้ให้ได้

วันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ สมเด็จพระสังฆราช ลงทัณฑกรรมพระสงฆ์ที่ตึกกัปตันเวลเลอร์ โดยให้นั่งกลางแดดครึ่งวัน และทัณฑกรรมอย่างอื่นอีก แล้วได้มีประกาศของสมเด็จพระสังฆราชออกห้ามมิให้พวกพระสงฆ์เกะกะวุ่นวายกับพวกฝรั่งอีกต่อไป

วันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ พวกมิชชันนารีไปหาผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลังร้องทุกข์เรื่องพวกจีนทำเสียงอึกทึกต่าง ๆ อันเป็นเครื่องหนวก

---

(๑) เจ้าของที่ดิน

หู ผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลัง(๑) รับรองเป็นอันดี และว่าจะต้องประชุมเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองขอให้จัดการเรื่องนี้ให้ พวกมิชชันนารีรู้สึกดีใจ และขอบใจผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลังในเรื่องนี้มาก วันที่พวกมิชชันนารีไปหาผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลังนั้น ว่ามีเทศน์ด้วย(๒)

วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้เป็นวันเกิดของมิสเตอร์ฮันเตอร์ ๆ มีการเลี้ยงโต๊ะที่บ้าน ได้เชิญพระยาศรีพิพัฒน์ และบุตรชายหัวปี(๓) ของท่านมากินเลี้ยงด้วย บุตรชายหัวปีของพระยาศรีพิพัฒน์ผู้นี้ พวกมิชชันนารีว่าเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ฝ่ายทหาร

วันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้มีคนป่วยมาก

วันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลังเชิญเรเวอเรนด์รอบินสันกับยอนสันไปที่บ้านเพื่อฟังคำเด็ดขาด เรื่องพวกมิชชันนารีจะต้องย้ายที่อยู่ภายในกำหนด ๕ วัน พวกมิชชันนารีจึง

---

(๑) สันนิษฐานว่า พระยาพิพัฒโกษา

(๒) เห็นจะเป็นวันพระ

(๓) คือพระสุริยภักดี (สนิธ)

ต้องไปเช่าบ้านเล็ก ๆ ของเรเวอเรนต์โยนส์อยู่หลังหนึ่ง กับบ้านของมิสเตอร์ฮันเตอร์อีก ๒ หลัง

วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

เมื่อพวกมิชชันนารีจะต้องย้ายจากที่อยู่เดิมเช่นนี้ จึงต้องไปอาศัยบ้านเรเวอเรนต์โยนส์อยู่บ้าง มิสเตอร์ฮันเตอร์อยู่บ้างไปพลางก่อน จนกว่าจะหาที่อยู่ได้เป็นปรกติ เรเวอ-เรนต์รอบินสันไปพักอยู่กับพวกโปรตุเกส เรเวอเรนต์ยอนสันไปอยู่ที่แพซึ่งพวกมิชชันนารีซื้อไว้ว่าจะทำร้านขายยา หมอบรัดเลกับครอบครัวไปอยู่บ้านสันต ครูส[๑] พอรู้ข่าวว่าพวกมิชชันนารีจะต้องย้ายไปเช่นนี้ พวกคนป่วยพากันเสียดายเป็นอันมาก พวกมิชชันนารีจะย้ายไปในวันนี้แล้ว แต่มารีบุตรีของเรเวอเรนต์ยอนสันป่วยมาก จึงต้องผัดไปอีก เรื่องที่ถูกย้ายสถานที่นี้ เพราะรัฐบาลรังเกียจด้วยมิชชันนารีอยู่ในระหว่างบ้านของพวกจีนและเป็นที่นับถือของพวกจีนมากด้วย เกรงว่าเมื่อพวกมิชชันนารีมีพวกมาก ๆ แล้ว จะชักชวนพวกจีนก่อการกำเริบขึ้น

---

(๑) คือกุฎีจีน

วันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

พวกมิชชันนารีต้องย้ายไปวันนี้ เพราะหมดกำหนดที่ผัดไว้ ถึงแม้ว่าลูกสาวของเรเวอเรนด์ยอนสันเจ็บจวนจะตาย เรเวอเรนด์รอบินสันได้ย้ายไปอยู่กับพวกโปรตุเกสใกล้กับโรงสวด ตั้งแต่เมื่อวันที่ ๒ แล้ว

วันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ลูกของเรเวอเรนด์ยอนสันตาย

วันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ได้จัดการฝังศพผู้ที่ตายใกล้กับที่ที่ฝังศพของเมียมิสเตอร์กัตส์ลาฟและศพของคนอื่น ๆ ซึ่งได้ฝังไว้ในกาลก่อน

เรเวอเรนด์ ยอนสัน กับภรรยา มาอยู่กับพวกมิชชันนารีได้ ๕ วันแล้วก็กลับไปยังแพ(๑) ที่ไปอยู่นั้นอีก

ต่อมาพวกมิชชันนารีย้ายไปอยู่ทางฝั่งคลองอีกฟากหนึ่งใกล้กับพวกโปรตุเกส มีห้างอังกฤษอยู่ในระหว่างกลาง(๒) พวกมิชชันนารีได้ทำสัญญาเช่ากับเจ้าพระยาพระคลัง เจ้าพระยาพระคลังปลูกเรือนให้พวกมิชชันนารีอยู่ ๒ หลัง เป็นเรือนขนาดใหญ่ คิดเอาค่าเช่าเดือนละ

---

(๑) แพหลังนี้จอดอยู่หน้ากุฎีจีน

(๒) ที่ริมแม่น้ำตรงหน้าวัดประยุรวงศาวาส

๖๕ บาท พวกมิชชันนารีเห็นว่าไม่แพงนัก เมื่อคิดเทียบกับเรือนที่พวกลอนดอนมิชชันนารีเช่าอยู่ที่สิงคโปร์และปีนังก็เห็นว่าดีกว่า ด้วยเรือนสองหลังนี้เป็นเรือนไม้ มุงด้วยกระเบื้องอย่างวัด มีระเบียงรอบ ทำแข็งแรงดี

วันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้พวกมิชชันนารีไปอยู่ในเรือบีรามัส เพื่อคอยดูในหลวงเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคไปพระราชทานกฐินตามอารามต่าง ๆ ซึ่งอยู่ริมน้ำ พระองค์เสด็จไปโดยเรือศรีปิดทอง ยาวประมาณ ๑๐๐ ฟีต กว้างประมาณ ๖ หรือ ๘ ฟีต หัวท้ายปิดทอง ตรงกลางมีพระแท่นที่ประทับในหลวงประทับบนพระแท่น มีม่านปิดรอบพระแท่น มีฝีพายประมาณ ๖๐ คน นั่งเป็นคู่ ๆ พายพร้อม ๆ กัน และมีคนตีฆ้องคอยให้จังหวะพายด้วย มีเรืออีกลำหนึ่งร้องเพลง(๑) ตามเสด็จมาข้างหลังเรือทรง(๒) นอกจากเรือพระที่นั่งลำทรงนี้แล้วยังมีเรือขนาดใหญ่อีกประมาณ ๖๐ ลำ อยู่หน้าเรือพระที่นั่งบ้าง ตามมาข้างหลังบ้าง เป็นกระบวนใหญ่

---

(๑) เพลงเห่เรือ

(๒) หมายความว่าเรือผ้าไตรพระกฐินควรจะไปข้างหน้า

ตามธรรมเนียมไทยแต่โบราณ ถือกันว่าเป็นการไม่สมควรยิ่งนัก ที่คอยจ้องมองดูในหลวงซึ่งเสด็จผ่านมา ฉะนั้นเมื่อเสด็จไปถึงไหนพวกที่แอบดูต้องหลบไปหมด ประตูหน้าต่างก็ต้องปิด เรือแพนาวาจะผ่านไปมาไม่ได้ ผู้ที่ต้องการจะดูจริง ๆ ต้องคอยระวัง คือเมื่อเสด็จผ่านมาตรงตัวต้องหมอบก้มหน้าลงทำความเคารพ แต่พวกฝรั่งได้รับความผ่อนผันให้ยืนดูได้ แต่ต้องเปิดหมวกถวายคำนับ พวกฝรั่งได้รับผ่อนผันพิเศษเช่นนี้ หมอบรัดเลเลยถือโอกาสดูในหลวงเสียพอใจ ทางช่องกระจกเรือบีรามัส ปอร์ด กัปตันเกรงว่าเรเวอเรนด์ยอนสันกับภรรยาซึ่งอยู่ที่แพ จะปล่อยให้คนใช้และพวกเด็ก ๆ ไปยืนดูในหลวง จึงไปวางยามไว้คอยห้ามและสั่งอย่าให้อึง

วันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ มีขุนนางไทยหนุ่มคนหนึ่ง มาหาพวกมิชชันนารี ขุนนางหนุ่มผู้นี้ พวกมิชชันนารีกล่าวว่า ท่าทางคมขำเฉียบแหลม พูดจาไพเราะ เมื่อแรกมาถึง ได้สนทนากับพวกมิชชันนารีอยู่สักพักหนึ่ง ครั้นจวนจะกลับ จึงได้สนทนากับยอนแบบติสต์ ผู้ช่วยในร้านขายยา ตอนที่คุยกับยอน

แบบดิสต์นี้เอง ขุนนางหนุ่มคนนั้นได้บอกว่า ตัวท่านคือ หลวงนายสิทธิ์* บุตรหัวปีของเจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ พึ่งกลับมาจากจันทบุรี โดยเรือที่ไปต่อมาจากที่นั่นซึ่งได้ให้ชื่อว่า "อาเรียล" ส่วนบิดาของท่านยังคงอยู่ที่จันทบุรี เมื่อพวกมิชชันนารีรู้เข้าเช่นนั้น จึงเชื้อเชิญให้ท่านอยู่สนทนากันอีกก่อน ท่านก็ยอมอยู่สนทนาด้วยอีกครู่หนึ่ง ขณะเมื่อจะลาไปได้เชิญให้พวกมิชชันนารีไปเที่ยวที่บ้านของท่านบ้าง

วันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ พวกมิชชันนารี ได้ไปหาหลวงนายสิทธิ์ยังบ้านของท่าน บ้านของหลวงนายสิทธิ์นี้ หมอบรัดเลกล่าวว่าใหญ่โตงดงามมาก ที่หน้าบ้านเขียนติดไว้ว่า "นี่บ้านหลวงนายสิทธิ์ ขอเชิญท่านสหายทั้งหลาย" ที่บ้านหลวงนายสิทธิ์นี้ พวกมิชชันนารีได้รู้จักคนดี ๆ อีกหลายคน ข้อนี้พวกมิชชันนารีรู้สึกชอบพอและรักใคร่ท่านมาก

วันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

พวกมิชชันนารีไปชมเรือใบ อาเรียล ซึ่งต่อมาจากเมืองจันทบุรี มาถึงได้ ๒-๓ วันเท่านั้น จะนำมาถวายให้

---

* คือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์

ในหลวงทอดพระเนตร พวกมิชชันนารีกล่าวว่า เรืออาเรียลนี้ เป็นเรือลำแรกที่ทำเทียมเรือฝรั่ง หลวงนายสิทธิ์ไม่มีแบบดีแต่เที่ยวได้จำแบบจากเรือฝรั่งลำโน้นนิดลำนี้หน่อย แล้วมาทำขึ้น ถึงเช่นนั้น นับว่าทำพอใช้ได้ทีเดียว หลวงนายสิทธิ์ผู้นี้เป็นคนฉลาดไหวพริบนัก คนไทยออกจะฉลาดเทียมฝรั่งแล้ว นอกจากเรือ อาเรียล ที่นำมาถวายทอดพระเนตร หลวงนายสิทธิ์ยังได้ต่อเรืออื่น ๆ ที่เมืองจันทบุรีนั้นอีกเป็นจำนวนมาก น้ำหนักตั้งแต่ ๓๐๐ ตัน ถึง ๔๐๐ ตัน

ภรรยาของหลวงนายสิทธิ์[(๑)] นิสัยคล้ายกับสามี ชอบสมาคมกับชาวต่างประเทศ ได้ชอบพอรักใคร่กับนางแบบติสต์มาก ถึงกับเคยไปนอนค้างที่บ้านนางแบบติสต์ กินหมากติด

เรเวอเรนต์โยนส์มีลูก ๓ คน แต่ ๒ คนก่อน พออายุได้ ๑๐ เดือนเศษก็ตายเช่นเดียวกันทั้ง ๒ คน เวลานี้เหลืออีกคนเดียว เป็นคนที่ ๓ ชื่อ ฮอวาร์ด คนนี้ก็อีกนะแหละไม่ใคร่จะสมประกอบ ป่วย ๆ ไข้ ๆ อยู่เสมอ จึงได้มอบให้หมอบรัดเลเป็นผู้คอยรักษา ลูกของพวกมิชชันนารีมักไม่ค่อยจะรอด ข้อนี้เป็นของธรรมดา ดูแต่ลูกของรอบินสันตายเหมือนกัน เนื่องด้วยลูกเจ็บ ๆ ไข้ ๆ นี้ นางโยนส์ คิด

---

(๑) ชื่อกลิ่น เป็นมารดาเจ้าพระยาสุรวงศ์วัยวัฒน์

จะเอาลูกไปไว้ในเรือลำหนึ่งซึ่งทอดอยู่นอกสันดอน และถ้า ยังไม่ค่อยยังชั่วก็จะได้ให้เลยไปอยู่เสียที่สิงคโปร์ทีเดียว

เรื่องเด็กของพวกมิชชันนารีเลี้ยงยากนั้น หมอบรัดเล ออกความเห็นไว้ว่า เป็นเพราะแม่บำรุงรักษาไม่ดี อากาศ ก็ไม่ดีด้วย บิดามารดามักไปอยู่เสียที่สิงคโปร์ ทิ้งลูกไว้ทาง นี้บ้าง อนึ่งแม่นมไทยก็เต็มทีไม่ค่อยจะมีวิธีอะไรมากนัก นอก จากจะหาของต่าง ๆ ให้เด็กกินกันเด็กร้องไห้เท่านั้น เมื่อ พี่เลี้ยงนางนมไทยไม่มีความรู้ในทางเลี้ยงเด็กเช่นนี้แล้ว บิดา มารดาของเด็กยังไว้ใจเชื่อถือ ก็นับว่าเป็นความผิดของบิดา มารดาเอง

วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ เปิดห้างขายยาใหม่ที่บ้านพวกมิชชันนารี ห้องหับ จัดสะอาดสะอ้านเรียบร้อยดี มีห้องเหลืออีกห้องหนึ่ง จึงจัด เป็นห้องสำหรับผสมยา

วันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๘

เรเวอเรนด์ ยอนสัน กับภรรยามาหาหมอบรัดเล แจ้งว่า หลวงนายสิทธิ์เชิญเขาทั้ง ๒ ไปเมืองจันทบุรี และ จะให้พักอยู่ที่นั่นสัก ๖ เดือน ด้วยหลวงนายสิทธิ์ภรรยาและ

ลูกมีความประสงค์จะเรียนภาษาอังกฤษ ในโอกาสอันนี้ ยอนสันจะได้แจกหนังสือและสอนศาสนาแก่พวกจีนที่จันทบุรีด้วย

วันที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๘

ยอนสันกับภรรยาตกลงจะไปกับหลวงนายสิทธิ์แน่นอน หมอบรัดเลก็จะไปด้วย แต่ไปเปลี่ยนอากาศชั่วคราว เมื่อสบายดีแล้วจะกลับมา เพราะหมอบรัดเลไม่ใคร่จะสบายมาตั้งแต่พวกมิชชันนารีถูกไล่ออกจากที่อยู่เดิม หมอเป็นผู้วิ่งเต้นเรื่องที่อยู่อันเป็นภาระธุระมากมาย

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๘

หมอบรัดเล ออกจากบ้านไปลงเรือ อาเรียล ซึ่งจะไปยังเมืองจันทบุรี พร้อมด้วยยอนสันกับภรรยา ไปถึงเรือเวลาเที่ยงตรง ได้พบกับมารดา(๑) และภรรยาของหลวงนายสิทธิ์ไปถึงเรือก่อนแล้ว มารดาและภรรยาของหลวงนายสิทธิ์นี้ เป็นคนอัธยาศัยดีทั้งคู่ คุณกลิ่น (ภรรยาหลวงนายสิทธิ์) ออกตัวและขอโทษแก่พวกฝรั่งว่าเรือคับแคบ หลวงนายสิทธิ์จัดให้พวกฝรั่งพักบนดาดฟ้าชั้นบน หมอบรัดเลต้องอยู่พรากจากเมีย

---

(๑) ท่านผู้หญิงจัน

เป็นครั้งแรกตั้งแต่แต่งงานมา เรือแล่นไปสะดวกดีเกินที่คาดหมายกัน

วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๘

รุ่งเช้าเรือล่องลงมาถึงปากน้ำ มารดาและญาติพี่น้องผู้หญิงของหลวงนายสิทธิ์ลงเรือมาส่งแค่นี้แล้วขึ้นจากเรือที่ปากน้ำ ตกเวลากลางคืนพวกมิชชันนารีร้องเพลงเล่นกันแก้ง่วง หลวงนายสิทธิ์บอกว่าบนดาดฟ้าดีกว่าข้างล่าง เพราะข้างล่างปะปนกันมากนัก พวกที่อยู่ข้างล่างก็ซ้อมเพลงกล่อมช้างเผือกที่ได้ ณ เมืองจันทบุรีกัน วันหนึ่งร้องหลาย ๆ เที่ยวกลับไปกลับมาจนน่าเบื่อ มิสเตอร์ยอนสันกับภรรยาอยู่ห้องใกล้ ๆ กับหมอบรัดเล พวกมิชชันนารีที่ไปเมืองจันทบุรีคราวนี้ ได้รับความเอาใจใส่จากกัปตันลีช พวกลูกเรือและผู้ที่มาด้วยเป็นอย่างดี

วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๘

พอน้ำมากข้ามสันดอนได้ ก็ออกเรือ หลวงนายสิทธิ์แสดงว่ามีความเสียใจที่ต้องจากมารดาไป และมารดาก็เหมือนกัน เมื่อจะจากไปแสดงว่าเสียดายที่จะจากบุตรและหลาน

ในจำพวกบุตรของหลวงนายสิทธิ์ชั้นหลังได้เป็นอัครมหา-เสนาบดีและเสนาบดีกระทรวงกลาโหมคนหนึ่ง(๑) เรือแล่นไปโดยสวัสดิภาพ

ศรีมหาราชา

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๘

ถึงศรีมหาราชา เรือทอดสมอทางทิศใต้ของเขาเขียว วันนี้เดือนหงายดี ทำให้รู้สึกโปร่งใจมาก เวลาประมาณ ๕ ก.ท. หลวงนายสิทธิ์เชิญหมอบรัดเล พร้อมด้วยโยนส์และภรรยา ให้ขึ้นไปเที่ยวบนฝั่ง พวกมิชชันนารีจึงขึ้นไปเที่ยวบนฝั่งกับหลวงนายสิทธิ์และคุณกลิ่นภรรยาของท่าน พอไปถึงที่พัก พวกมิชชันนารี ได้พบคนเป็นจำนวนมาก ออกรู้สึกเสียใจที่เวลาออกจากกรุงเทพ ฯ ไม่ได้เอาหนังสือ(๒) ติดตัวมาด้วย หาไม่ก็จะได้แจกแก่ผู้ที่ได้พบเป็นจำนวนมากเหล่านั้น หลวงนายสิทธิ์และพวกมิชชันนารีเที่ยวอยู่ที่ฝั่งนั้นหลายชั่วโมง มีความสนุกสนานและสบายเป็นอันมาก และรับประทานอาหารกันที่ฝั่งนั้น มีผู้คนจัดอาหารมาให้มากมาย เวลา ๑๐ ก.ท. จึงบ่ายหน้ากลับไปยังเรือ คุณกลิ่น

---

(๑) คือเจ้าพระยาสุรวงศ์วัยวัฒน์ (วร บุนนาค)

(๒) หนังสือเรื่องสอนศาสนา

กับพวกมิชชันนารีมาเรือลำเดียวกัน หลวงนายสิทธิ์มาอีกลำหนึ่งต่างหาก เวลา ๑๑ ก.ท. เรือถอนสมอเดินทางต่อไปอีก

วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๘

เรือแล่นมาในกลางทะเล ๓ วัน คลื่นลมแรงมาก จนดูเหมือนเรือแล่นไม่ค่อยเขยื้อนที่เลย

วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้กำหนดกันไว้ว่าจะมาถึงปากน้ำจันทบุรี ก็มาถึงตามที่คาดหมาย ผ่านแหลมๆหนึ่ง เรียกว่า แหลมสิงห์ และเกาะเล็กๆอีกเกาะหนึ่ง น่าขันมาก จนฝั่งปริ่มน้ำ ทำให้แลเห็นภาพทางเกาะงดงามมากเหลือที่จะพรรณนา

ท่าเรือจันทบุรี

รุ่งขึ้นวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๘

แลเห็นเมืองจันทบุรี พวกมิชชันนารีรู้สึกยินดีเป็นอันมากที่เดินทางผ่านพ้นอันตรายมาได้ และขอบคุณพระเป็นเจ้ามาก ที่ปากน้ำเมืองจันทบุรีมีท่าเรือ ที่ท่าเรือนี้มีภูเขายื่นออกมาทางทะเลโค้งเป็นวงแขน เหมาะที่จะเป็นท่าเรือ

มากทีเดียว จากทะเลขึ้นไปประมาณ ๑๐ ไมล์ แลเห็นเขา

สระบาปและต้นมะพร้าวขึ้นสะพรั่งไปหมด

วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๘

เพราะเหตุที่เมืองจันทบุรีไม่ได้อยู่ริมทะเล หลวงนายสิทธิ์ล่วงหน้าขึ้นไปเมืองตั้งแต่เมื่อวานนี้ ส่งเรือมารับพวกมิชชันนารีลำ ๑ พวกมิชชันนารีดีใจมากที่จะได้ขึ้นบก แต่เรือที่ส่งมารับนั้นเป็นเรือใบ เผอิญลมไม่มีต้องใช้แจว เลยไม่ถึงในตอนเย็นวันนั้น ต้องค้างคืนในเรือคืน ๑ เวลา ๔ ก.ท. พวกมิชชันนารีตื่นขึ้นนึกว่าถึงเมืองแล้ว แต่ยังไม่ถึง ถึงบ้านหลังหนึ่ง ซึ่งหลวงนายสิทธิ์กะไว้ว่าจะมาคอยพวกมิชชันนารีอยู่ที่นั้น แต่พวกมิชชันนารีมาถึงช้าไปจึงคลาดกับหลวงนายสิทธิ์ไปเสีย

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๘

เรือนที่พวกมิชชันนารีพักอยู่นั้นเป็นเรือนบ้านนอก อยู่ที่ตำบลอู่ต่อเรือสยาม ซึ่งเจ้าพระยาพระคลังกับหลวงนายสิทธิ์มาทำการต่ออยู่นั้น ในเวลานั้นก็ยังมีเรือที่กำลังต่ออยู่อีกกว่า ๕๐ ลำ น้ำหนัก ๓๐๐ ถึง ๔๐๐ ตัน เรื่องที่ไทย

เตรียมต่อเรือไว้มากเช่นนี้ เข้าใจว่า เป็นเพราะต้องการจะเตรียมตัวไว้มิให้พวกญวนมารบกวนทางเมืองแถบนี้

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๘

หมอบรัดเลกับ มิสเตอร์โยนส์ และภรรยาเดินทางไปยังบางกะจะ ในเวลาที่พวกมิชชันนารีผ่านไปนั้นมีคนมาดูและถามว่าจะไปไหนกัน พวกมิชชันนารีบอกว่าจะไปหาหลวงนายสิทธิ์ คนเหล่านั้นก็ช่วยบอกหนทางให้ เวลา ๔ ล.ท. พวกมิชชันนารีไปถึงบ้านหลวงนายสิทธิ์ และรับประทานอาหารเย็นพร้อมกันที่นั่น

วันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้หลวงนายสิทธิ์ มีความกรุณาเตรียมข้าวของและเครื่องเสบียงอาหารอันจะใช้เป็นของสำหรับเดินทางกลับกรุงเทพฯ ให้แก่หมอบรัดเลเป็นจำนวนมาก

วันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้หมอบรัดเลลงเรือที่ปากน้ำจันทบุรี เดินทางกลับกรุงเทพฯ กลับมาพร้อมกับน้องเขยของหลวงนายสิทธิ์(๑) วันที่ ๑๙ ถึงปากน้ำเมืองสมุทร วันที่ ๒๐ ลงเรือสำปั้น

---

(๑) คือพระยาสุรเสนา (สวัสดิ์ ต้นสกุล สวัสดิชูโต) เวลานั้นเป็นนายสุดจินดา หุ้มแพรมหาดเล็ก

เข้ามากรุงเทพฯ กับนายสุดจินดา วันที่ ๒๑ ถึงกรุงเทพฯ มีความสุขสบายดี

วันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

เจ้าพระยาภัยโณฤทธิ์ ทราบว่าหมอบรัดเลกลับมาจากจันทบุรี ก็ให้เชิญตัวไปหาที่บ้าน เพื่อตรวจดูโรคที่ท่านได้เป็นมาแล้วประมาณ ๒๐ ปี เมื่อหมอบรัดเลไปถึงไม่ใคร่จะยอมให้ตรวจเท้าทั้ง ๒ ข้าง ให้ตรวจดูและลองรักษาดูข้างเดียวก่อน ครั้นหมอบรัดเลตรวจและพูดจาถูกต้องเป็นที่พอใจ จึงได้ยอมให้ตรวจและรักษาทั้ง ๒ ข้าง เจ้าคุณผู้นั้นหมอบรัดเลว่าเป็นผู้มีอัธยาศัยอ่อนโยนดียิ่งนัก

วันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

หมอบรัดเลไปเยี่ยมและตรวจอาการโรคของเจ้าคุณภัยโณฤทธิ์อีก คราวนี้เจ้าคุณมอบภาระเรื่องโรคของท่านให้หมอบรัดเลทั้งสิ้นทีเดียว เท้าข้างหนึ่ง ซึ่งหมอบรัดเลพอกยาไว้ตั้งแต่เมื่อวานนี้ค่อยยังชั่วขึ้นมาก แต่อีกข้างหนึ่งยังมีความปวดอยู่บ้าง

วันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้เจ้าคุณได้ต้อนรับหมอบรัดเลอย่างเต็มที่ ขอบใจ

มาก ให้ส้มโอ มะพร้าวและกล้วยแก่หมอบรัดเลเพื่อเป็นการตอบแทนในการที่ได้รักษาโรคของท่าน

วันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้มีการเลี้ยงอาหารเย็นที่บ้านกงสุลโปร่ตุเกส พวกมิชชันนารีได้รับเชิญทุกคน และนอกจากพวกมิชชันนารีแล้ว ยังมีมิสเตอร์ฮันเตอร์ มิสเตอร์เฮส์ กัปตันลีชมิสเตอร์มั่วและโยชินดิซิลวา เป็นแขกมาในการรับประทานอาหารวันนี้อีก ก่อนเวลาที่พวกมิชชันนารีจะลุกจากโต๊ะ มีมหาดเล็กผู้หนึ่งรับรับสั่งมาจากเจ้าฟ้าน้อย (พระปิ่นเกล้าฯ) กล่าวขอโทษต่อพวกแขกในการที่เจ้าฟ้าน้อยมิได้เสด็จมาเสวยร่วมโต๊ะด้วย และบอกหมอบรัดเลว่าหม่อมของเจ้าฟ้าน้อยประสูติพระธิดาพระองค์ขอเชิญหมอบรัดเล ไปที่พระราชวังให้จงได้ เรื่องนี้มหาดเล็กได้บอกอย่างลับๆเสียอีก แต่ถึงเช่นนั้น ในชั่วประเดี๋ยวเดียวก็รู้กันทั่วหมด เพราะนางผู้ประสูติพระธิดานี้มิใช่เป็นคนสามัญ เป็นหม่อมของเจ้าฟ้าน้อยซึ่งนับเป็นที่ ๒ รองแต่พระเจ้าแผ่นดินของประเทศ

หมอบรัดเลกลับถึงบ้าน ก็มีคนเอาเรือมารับไปวังของเจ้าฟ้าน้อย พอไปถึงหน้าท่าก็พบพระองค์ท่านประทับรออยู่

แล้ว ครั้นทอดพระเนตรเห็นหมอบรัดเล ก็รับสั่งทีเดียวว่า หม่อมของพระองค์ประสูติธิดาองค์หนึ่ง(๑) ก่อนหน้าที่หมอบรัดเลกลับมาถึงหน่อยหนึ่ง และตรัสต่อไปว่าตามธรรมเนียมไทยเมื่อหญิงคลอดบุตรแล้ว ต้องอยู่ไฟ ฉะนั้นหม่อมของพระองค์กำลังอยู่ไฟ และจะต้องอยู่ให้ครบ ๓๐ วันด้วย เพราะพึ่งจะคลอดเป็นครั้งแรก ถ้าครั้งที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ก็อยู่ลดลงมาเป็นลำดับ คือ ๒๕ วัน ๑๘ วัน ๑๕ วัน และ ๑๑ วัน

วันที่ ๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้เวลาเย็น หมอบรัดเลกับภรรยาไปเฝ้าเจ้าฟ้าน้อยอีก พระองค์ทรงรับรองเป็นอย่างดี หม่อมยังคงอยู่ที่กระ-ดานไฟ ชั้นแรกดูเหมือนหม่อมอยู่ข้างจะละอายในการที่นางบรัดเล ผู้ซึ่งเธอไม่เคยรู้จักเข้าไปหาด้วย แต่เพราะเป็นหญิงด้วยกัน ไม่ช้าก็ระงับความอายเสียได้ นางบรัดเลได้แนะนำให้เธอกินยาของหมอบรัดเล และแนะนำให้ ๆ น้ำนมของเธอเองให้ธิดาเสวย อย่ามอบให้แก่นางนมในชั้นแรกนี้

---

(๑) คือพระองค์หญิงใหญ่ พี่กรมพระราชวังบวร ฯ ในเจ้าคุณจอมมารดาเอม

วันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้เจ้าคุณภัยโณฤทธิ์ ให้คนมาแจ้งแก่หมอบรัดเลว่า ท่านได้หายจากโรคที่เป็นแล้วและขอบใจหมอบรัดเลมาก และถ้าข้างหน้ามีการเจ็บป่วยเกิดขึ้นแก่ท่านแล้ว จะต้องขอใช้หมอบรัดเลเสมอ

วันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ เวลา ๒ ล.ท. เจ้าฟ้าน้อยให้มหาดเล็กรีบมาตามหมอบรัดเลไปดูหม่อมและธิดาของพระองค์พอหมอบรัดเลทราบข่าวก็รีบไปพระราชวังทีเดียว แต่หมอบรัดเลไปถึงไม่ทันจะช่วยเหลือธิดาอย่างใด ๆ ได้เสียแล้ว เพราะสิ้นชีพเสียก่อนหน้าที่หมอบรัดเลมาถึงแล้ว เจ้าฟ้าน้อยทรงพระโทมนัสมาก ในการที่หม่อมเจ้าอันเป็นธิดาหัวปีของพระองค์ได้สิ้นชีพไปนั้น บรรดาพระญาติและบริพารก็ร้องไห้อาลัยถึงเธอเป็นอันมาก ดูเหมือนว่าเจ้าฟ้าน้อยทรงพระดำริจะเลิกใช้หมอไทยซึ่งได้ถวายพระโอสถรักษาพยาบาลหม่อมของพระองค์อยู่นั้น และจะมอบภาระให้หมอบรัดเลถวายพระโอสถแต่ผู้เดียว แต่ต้องเสียพระทัยด้วยไม่สมพระดำริ เพราะพระราชมารดาและเหล่าพระภคินีกับทั้งหมอหลวงและผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลายเป็นจำนวนมาก ไม่เห็นชอบด้วยตามพระดำรินั้น

วันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ เวลาบ่าย เจ้าฟ้าน้อยทรงส่งเรือมารับหมอบรัดเลกับภรรยาให้ไปเฝ้าสมเด็จพระราชินี (๑) พระชนนีของพระองค์ หมอบรัดเลพร้อมด้วยภรรยาจึงได้รีบไปเฝ้าตามพระกระแสรับสั่งนั้น สมเด็จพระราชินีนี้ประทับอยู่ในวังเดียวกับเจ้าฟ้าน้อย แต่ต่างตำหนัก ก่อนหน้าที่จะเฝ้าสมเด็จพระราชินี เจ้าฟ้าน้อยทรงพาให้หมอบรัดเลกับภรรยาชมเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งเป็นเครื่องลาว (๒) หมอบรัดเลเคยทราบว่าแคนมีเสียงไพเราะนัก อยากจะได้ฟัง จึงถามว่าใคร ๆ ที่อยู่ในที่นี้เป่าแคนได้บ้าง เจ้าฟ้าน้อยตรัสตอบว่าได้ซิ แล้วพระองค์จึงหยิบแคนขึ้นทรงเป่า และตรัสถามหมอบรัดเลว่าต้องการจะฟังแอ่วด้วยหรือ เมื่อหมอบรัดเลตอบรับแล้ว พระองค์จึงตรัสเรียกคนใช้เข้ามาคนหนึ่ง คนใช้นั้นเข้ามากระทำความเคารพโดยคุกเข่ากราบลง ๓ ครั้ง แล้วก็นั่งลงยังพื้นคอยฟังแคนอยู่ ครั้นได้จังหวะก็เริ่มแอ่วอย่างไพเราะจับใจ ดูเหมือนจะได้ศึกษามาเป็นอันดีจากโรงเรียนสอนดนตรีฉะนั้น

---

(๑) สมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชินี

(๒) แคน

ประมาณสักครึ่งชั่วโมงกว่า ๆ มีข้าหลวงตัวโปรดคนหนึ่งซึ่งเรียกกันว่าคุณ เข้ามาเฝ้าเจ้าฟ้าน้อย นั่งพับเพียบลงถวายบังคมแล้วทูลว่า เวลานี้เข้าเฝ้าได้แล้ว ครั้นทราบเช่นนั้น หมอบรัดเลกับภรรยาจึงเดินเกี่ยวแขนกันเข้าไป เจ้าฟ้าน้อยทรงพระดำเนินตามไปข้างหลัง การที่หมอบรัดเลกับภรรยาเดินเกี่ยวแขนกันเข้าไปเช่นนั้น ดูเหมือนจะทำให้เห็นเป็นการแปลกมาก หนทางที่เดินเข้าไป ผ่านพวกข้าหลวงไปเป็นอันมาก พวกข้าหลวงเหล่านี้เมื่อเห็นเจ้าฟ้าน้อยเสด็จมาก็หมอบลงถวายบังคมทุกคน หมอบรัดเลกับภรรยาเข้าไปถึงตำหนักของสมเด็จพระราชินีแล้วเข้าไปในท้องพระโรง เวลานั้นสมเด็จพระราชินียังไม่ได้เสด็จออกมาประทับบนพระแท่นซึ่งตั้งอยู่กลางท้องพระโรงที่พื้นข้างหน้าพระแท่นมีหมู่เจ้าหญิงประทับอยู่ ๑๒—๑๓ พระองค์ หมอบรัดเลกับภรรยานั่งบนเก้าอี้ซึ่งตั้งอยู่ใกล้เคียงกับพระแท่นที่ประทับนั้น ในขณะนั้นเจ้าหญิงองค์หนึ่งซึ่งประทับอยู่ในท้องพระโรงนั้นต้องพระประสงค์ให้หมอบรัดเลตรวจอาการโรคของพระองค์ ในเวลาที่หมอบรัดเลกำลังตรวจอยู่นั้น สมเด็จพระราชินีก็

เสด็จออกมาจากพระทวารกลางซึ่งอยู่ตรงกับพระแท่นที่ประทับ นางบรัดเลเห็นพระองค์ก่อนจึงลุกขึ้นเดินตรงเข้าไปเฝ้า การที่นางบรัดเลอวจเดินเข้าไปเฝ้าเช่นนั้น ดูเหมือนเจ้าหน้าที่ผู้เฝ้าแหนอยู่รู้สึกไม่พอใจกันมาก แต่หากไม่กล้าที่จะพูดประการใด เมื่อนางบรัดเลเข้าไปถึงพระองค์แล้ว ทูลถามถึงสุขทุกข์ส่วนพระองค์ทันที พระองค์ตรัสตอบว่าไม่ใคร่จะทรงสบาย และใคร่จะได้หมอมารักษา เมื่อดำรัสเป็นช่องเช่นนั้น นางบรัดเลจึงออกมานำหมอบรัดเลเข้าไปเฝ้าใกล้ ๆ หมอบรัดเลลุกขึ้นทำความเคารพอย่างธรรมเนียมอเมริกันและพระองค์ก็ประทานพระหัตถ์ให้จับเป็นเกียรติยศ เมื่อเสร็จการทำความเคารพแล้ว หมอบรัดเลก็รับลงมือตรวจพระโรคทันที ดูเหมือนพระองค์จะทรงแปลกพระทัยมาก ที่หมอบรัดเลซึ่งใคร ๆ ก็กล่าวยกย่องสรรเสริญว่าเป็นหมอที่มีความรู้ดี แต่หาสมจริงตามคำที่เล่าลือกันไม่ รู้อาการพระโรคของพระองค์เพียงเล็กน้อยเท่านั้น หมอบรัดเลเลยต้องทูลสารภาพว่า เขาไม่มีความรู้อย่างที่เข้าใจกันจนชินในเมืองไทยว่า พอเห็นคนไข้ก็ทราบได้ทันทีทีเดียวว่าจะเป็นหรือจะตายเช่นนั้น

และการที่ถือกันเช่นนั้นเองทำให้ความสามารถทางใช้ยาของเขาถูกลบหลู่มาก หมอบรัดเลทูลต่อไปว่า หมออเมริกันที่มีชื่อเสียงไม่คุยอวดดีเหมือนหมอไทยเลย และว่าการที่จะรู้ว่าจะเป็นหรือจะตายนั้น ธรรมดามนุษย์ย่อมรู้ไม่ได้ รู้ได้แต่พระเจ้าบนสวรรค์พระองค์เดียวเท่านั้น แล้วสมเด็จพระราชินีตรัสถามถึงเรื่องประเทศอเมริกาว่าไกลเท่าไรจากประเทศสยาม และเดินทางมาเสียค่าพาหนะเท่าไร พวกมิชชันนารีจะมาอยู่ในเมืองไทยนี้นานเท่าไร และที่สุดตรัสถามว่าประเทศอเมริกามีความสุขสบายอย่างประเทศสยามนี้หรือไม่ หมอบรัดเลทูลตอบว่ามีความสุขสบายมาก ตรัสว่าถ้าเช่นนั้นแล้วทำไมพวกท่านจึงมาประเทศนี้เล่า หมอบรัดเลทูลตอบว่าการที่มานี้มิได้มาหาความสุข มาโดยหวังจะนำคำสั่งสอนของพระเยซูคริสต์มาเผยแผ่แก่สัตว์โลกทั่วไป ในระหว่างที่สมเด็จพระราชินีตรัสแก่หมอบรัดเลนั้น เจ้าฟ้าน้อยประทับนิ่งมิได้ตรัสประการใดเลย และดูเหมือนว่าพระองค์ทรงเกรงกลัวพระชนนีมากทีเดียว

เมื่อได้เฝ้าสมเด็จพระราชินีอยู่ประมาณชั่วโมงหนึ่งแล้ว หมอบรัดเลกับภรรยาก็ทูลลากลับ คำนับอย่างธรรมเนียมอเมริกัน เดินเกี่ยวแขนกันออกมา ส่วนสมเด็จพระราชินีพร้อมด้วยราชบริพารทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายในก็พากันแลตามดูหมอบรัดเลกับภรรยา ซึ่งเดินเกี่ยวแขนกันเช่นนั้น ซึ่งเป็นภาพที่แปลกยังไม่มีใครได้เห็นเลย และแปลกกับธรรมเนียมของไทยมาก

วันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้พวกคนไข้มาขอยากันเป็นจำนวนมาก

วันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้เป็นวันพระของพวกมิชชันนารี มีการประชุมสวดมนต์ไหว้พระกันตามเคย และมีการแจกยาแก่ผู้ที่ไปขอที่โรงสวดด้วย

วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้พวกมิชชันนารี เตรียมตัวจะไปเที่ยวอยุธยา

ราชธานีเก่าของกรุงสยาม เดิมคิดจะไปกันอย่างเงียบ ๆ แต่มิสเตอร์ฮันเตอร์มาแนะนำว่า ตามหนทางที่ดีแล้วควรต้องขอหนังสือเดินทางจากเจ้าพระยาพระคลังเสียก่อน หาไม่อาจถูกจับก็ได้ หมอบรัดเลรู้สึกว่า คำแนะนำของมิสเตอร์ฮันเตอร์สมควรดี เพราะหนังสืออนุญาตจากชาวด่านนั้น ชาวต่างประเทศใช้เป็นหนังสือเดินทางไม่ได้ นอกจากหนังสืออนุญาตจากเจ้าพระยาพระคลังฉบับเดียวเท่านั้น

วันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๘

พวกมิชชันนารีที่จะไปเที่ยวอยุธยานั้น คือหมอบรัดเล เรเวอเรนด์ รอบินสัน และเรเวอเรนด์ดีน เมื่อพวกมิชชันนารีมาพร้อมกันแล้ว มิสเตอร์ฮันเตอร์จึงบอกว่า ควรจะไปหาเจ้าพระยาพระคลังเสียวันนี้ทีเดียว*

ในเวลาเย็น พวกมิชชันนารีและมิสเตอร์ฮันเตอร์ไปหาเจ้าพระยาพระคลัง(๑) พบกำลังอยู่ในห้อง เป็นโรครูมา-

---

*เจ้าพระยาพระคลัง คนที่มิสเตอร์ฮันเตอร์บอกให้พวกมิชชันนารีไปหานั้นเข้าใจว่าคือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ เวลานั้นเป็นพระยาศรีพิพัฒน์ รั้งราชการกรมท่า เจ้าพระยาพระคลังลงไปสร้างเมืองใหม่อยู่ที่เมืองจันทบุรี

(๑) เข้าใจว่าสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ เวลานั้นเป็นพระยาศรีพิพัฒน์ รั้งราชการกรมท่า เจ้าพระยาพระคลังลงไปสร้างเมืองใหม่ที่เมืองจันทบุรี

ติชัม เจ้าคุณพระคลังมีความยินดีที่ได้ทราบว่าพวกมิชชันนารีจะไปเที่ยวอยุธยา แต่เสียใจว่าการออกหนังสือเดินทางให้นั้นไม่ใช่หน้าที่ของท่าน เป็นหน้าที่ของพระยาพิพัฒโกษา (เจ้าพระยาพระคลังที่ ๒) แล้วเจ้าคุณพระคลังได้เอื้อเฟื้อส่งล่ามโปรตุเกสให้มากับพวกมิชชันนารีด้วย

ประมาณครึ่งชั่วโมงกว่า ๆ พวกมิชชันนารีข้ามแม่น้ำไปหาพระยาพิพัฒ พบเจ้าคุณที่ท่าน้ำกำลังจะลงเรือ เมื่อได้ทราบข่าวว่าพวกมิชชันนารีจะไปเที่ยวอยุธยา ท่านเจ้าคุณกล่าวว่าไม่เป็นการสมควรที่พวกมิชชันนารีจะไปที่นั่น และว่าจะได้รับความลำบากทั้งพวกมิชชันนารีและพวกอื่นด้วย แล้วจึงได้ถามว่า พวกมิชชันนารีมีความประสงค์อย่างไรที่จะไปอยุธยา พวกมิชชันนารีตอบว่าต้องการจะไปแจกหนังสือสอนศาสนาคริสตังแก่ประชาชนที่เมืองนั้น และจะดูว่าเมืองนั้นสมควรที่จะเป็นแหล่งที่ประดิษฐานศาสนาหรือไม่ ดูท่านไม่พอใจ กลับถามว่าทำไมก็ได้รับอนุญาตให้ไปตั้งได้ในจันทบุรีแล้ว ยังไม่พอใจอีกหรือ

เมื่อได้สนทนาโต้ตอบกันพักหนึ่งแล้ว ท่านกล่าวเป็นคำขาดว่าพวกมิชชันนารีจะไปอยุธยาไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว พวกมิชชันนารีก็จำเป็นต้องลาท่านกลับไปยังที่พักของตน คิดจะดื้อไปให้ได้ แต่มิสเตอร์ฮันเตอร์คัดค้านว่า ถ้า

ขึ้นไปเกิดถูกจับขึ้นแล้ว จะเกิดความลำบากมาก ทั้งจะทำให้เสียหนทางของพวกมิชชันนารีต่อไปในข้างหน้าด้วย พวกมิชชันนารีเห็นชอบด้วย จึงเป็นอันงดการไปเที่ยวเมืองอยุธยา

วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้พอหมอบรัดเลกินอาหารเย็นแล้ว ภรรยาของพระยาพิพัฒโกษาส่งเรือมาให้รับหมอบรัดเลไปบ้านของท่าน เมื่อไปถึงบ้านแล้วก็ได้รับเชิญให้เข้าไปในห้องรับแขก บุตรีของพระยาพิพัฒโกษาคน ๑ เป็นไข้ทรพิษประมาณ ๑๐ ปีล่วงมาแล้ว นัยน์ตาข้างซ้ายของเธอเกิดเป็นต้อขึ้นเพราะการออกไข้ทรพิษนั้น พระยาพิพัฒโกษาต้องการจะให้หมอบรัดเลรักษาต้อนี้ บุตรีอีกคนหนึ่งในตระกูลนั้นจะให้รักษาโรคที่จมูก(๑) อีกคนหนึ่งจะให้รักษาที่ร่างกายส่วนอื่น ถามว่าจะรักษาได้หรือไม่ หมอบรัดเลตอบว่าจะรักษาได้หรือไม่นั้นต้องตรวจดูเสียก่อน แล้วจึงเอื้อมมือไปจะจับศีรษะเพื่อตรวจดูเหมือนกับที่เคยทำแก่เด็ก ๆ ในประเทศของตน ในทันใดนั้นบุตรีของพระยาพิพัฒโกษา ร้องไห้โฮและห้ามไม่ให้หมอ

---

(๑) โรคริดสีดวง

บรัดเลจับศีรษะของเธอเป็นอันขาด (ข้อนี้ทำให้หมอบรัดเลแปลกใจมากและชักโกรธ ด้วยยังไม่เคยรู้ธรรมเนียมของไทยซึ่งถือกันว่าไม่สมควรจะจับศีรษะกันเล่นง่าย ๆ หมอบรัดเลเลยจำเป็นบทเรียนของตัว ไม่จับศีรษะของเด็กซึ่งมีสกุลเช่นนั้นเล่นอีก) ส่วนตัวของพระยาพิพัฒโกษาเอง ต้องการให้รักษาโรครูมาติซั่มซึ่งได้เป็นมานานแล้ว หมอบรัดเลรับรักษาอย่างดีและพอใจมาก

วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ หมอบรัดเลและภรรยาไปดูเรือสำเภาซึ่งพึ่งเข้ามาจากเมืองจีนเป็นครั้งแรกในปีใหม่ของฝรั่ง (๑) หมอบรัดเลเล่าว่า ในครั้งกระนั้นเมื่อมีเรือสำเภาเข้ามา นับว่าเป็นสิ่งที่พอใจของประชาชนยิ่งนัก ด้วยเรือสำเภาเหล่านั้นนำของดีๆ ของที่หายากและของแปลก ๆ เข้ามาขายมากมาย เรือลำนี้คนขายของเป็นจีนมากคนด้วยกัน ตั้งแต่ ๒๐ ถึง ๖๐ คน ซึ่งอาศัยอยู่ในชั้นดาดฟ้าของเรือนั้นเอง พอเรือสำเภาเข้ามาถึงก็มีฝูงคนไปประชุมกันซื้อของหนาแน่น ฤดูที่มีเรือสำเภาเข้ามาเมืองไทยนั้น คือตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ไปจนถึง

---

(๑) ขึ้นต้นปีแต่เดือนมกราคม

เดือนเมษายน ตั้งแต่เดือนมิถุนายนไปจนถึงเดือนมกราคม เป็นฤดูสำเภาออก ในขาออกไป สำเภามักจะบรรทุกสินค้าต่าง ๆ ออกไปขายเมืองจีนอีก สินค้าเหล่านั้น คือ น้ำตาลทราย มะพร้าว กำยาน เปลือกไม้สำหรับย้อมสี ฝ้าย เขา กระดูก และงาช้าง เป็นต้น

วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้พวกมิชชันนารี รู้สึกว่าเป็นเกียรติยศมาก ที่มีพวกชาว**วัง**มาขอให้รักษาโรคที่ร้านจำหน่ายยาถึง ๓ คน คนที่มาก่อนยอมให้รักษาตามตำราของพวกมิชชันนารี ไม่มีความเห็นคัดค้านอย่างใดเลย แต่อีก ๒ คนหลัง ออกจะถือตัวอยู่บ้าง หรือออกจะถือธรรมเนียมจัดเกินไป จนไม่ยอมให้ผู้**ช่วย**ของหมอบรัดเลทำการรักษาอย่างธรรมเนียมฝรั่ง.

วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๘

ในบรรดาคนไข้ของพวกมิชชันนารี มีพระสงฆ์เป็นจำนวนมากเหมือนกัน หมอบรัดเลให้เกียรติยศแก่พระมากกว่าพวกฆราวาสเล็กน้อย คือยอมให้พระเข้านั่งบนม้าในร้านขายยาได้ ส่วนคนสามัญต้องนั่งคอยอยู่ข้างนอก หมอบรัดเลเล่าว่าในสมัยนั้น คนชั้นต่ำเมื่อเห็นพระเป็นแต่แสดงความ

เคารพเพียงเล็กน้อยเท่านั้น(๑) ส่วนคนชั้นสูงนั้น เคารพอย่างจริงๆจังๆ ทีเดียว ถึงกับต้องคลานเมื่อพบพระเข้าในที่เช่นนั้น คือเมื่อสองสามวันที่ล่วงมานี้เอง มีหญิงชาววังคนหนึ่งมาที่ร้านขายยาเพื่อต้องการยาบางอย่าง ชั้นแรกนางไม่เต็มใจจะเข้าไปข้างในด้วยเห็นมีพระอยู่มาก หมอบรัดเลขอเชิญให้เข้าไป แต่หมอประหลาดใจมากที่ได้เห็นหญิงชาววังผู้นั้น ลงคลานเข่าเข้าไปและไม่ยอมนั่งบนม้าเลย อ้างว่าการที่จะขึ้นนั่งบนม้าเสมอกับพระสงฆ์เช่นนั้นเป็นการแสดงความไม่เคารพและผิดธรรมเนียม แต่คนสามัญไม่ได้คิดที่จะคลานเช่นนั้นเลย เป็นแต่แสดงความเคารพยำเกรงนิดหน่อยเท่านั้น

วันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้หมอบรัดเลและภรรยากับพวกมิชชันนารีทั้งหมดรวมทั้งมิสเตอร์ฮันเตอร์ และ มิสเตอร์เฮส์ด้วย ได้ไปในการพระราชพิธีแห่พระศพของพระเจ้าลูกเธอพระองค์หนึ่ง (๒) ซึ่งได้สิ้นพระชนม์มาประมาณ ๑๐ เดือนแล้ว

(๑) หมายความว่าเพียงยกมือไหว้

(๒) คือพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ

พระเจ้าลูกเธอพระองค์นี้ พวกมิชชันนารีกล่าวไว้ว่าถ้าท่านมีพระชนม์อยู่จะได้เป็นพระมหาอุปราชในอาณาจักร และว่าเป็นความจริงทีเดียว ด้วยตั้งแต่ท่านสิ้นพระชนม์แล้วก็ไม่มีผู้ใดได้รับตำแหน่งนั้นมาจนถึง ปี พ.ศ. ๒๓๙๓

วันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้พวกมิชชันนารีได้ไปดูการพนัน ซึ่งเล่นกันที่แพริมบ้านของพวกมิชชันนารี พวกจีนเป็นหัวหน้าตั้งขึ้น พวกจีนออกจะเป็นครูสำหรับการพนันในกรุงเทพ ฯ ทุกอย่าง และไม่ใช่แต่การพนันเท่านั้น ในเวลาเล่นยังมีการมหรสพอีกด้วย ตามริมแม่น้ำได้เล่นกันหลายแห่ง และถ้าคิดทั่วทั้งกรุงเทพ ฯ บางทีจะกว่าร้อยแห่งด้วยกัน การเปิดโอกาสให้เล่นการพนัน โดยได้รับอนุญาตจากรัฐบาลเช่นนี้ ในปีหนึ่งได้เล่นกันถึง ๙ วัน คือในวันขึ้นปีใหม่ของจีน ๓ วัน ขึ้นปีใหม่ของไทยอีก ๓ วัน และสงกรานต์อีก ๓ วัน

วันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ มิสเตอร์วัลครอน นายทหารเรืออเมริกัน มาหาพวกมิชชันนารี มิสเตอร์วัลครอนมาจากปากน้ำตั้งแต่เมื่อวานนี้ เขาถูกกักอยู่ที่ปากน้ำหลายเวลา เกือบจะหมดหวังที่จะได้

หนังสือเดินทางเข้ามากรุงเทพ ฯ เขาเป็นนายทหารเรือคนแรกของเรือสลุปปีก๊อก ผู้ซึ่งเข้ามาถึงประเทศสยาม มิสเตอร์โรเบิตส์ อัครราชทูตอเมริกันกว่าจะเข้ามาถึงในวันสองวันนี้ พวกมิชชันนารีมีความตื่นเต้นยินดีอย่างเหลือล้นที่ได้พบและสนทนากับชาวอเมริกันด้วยกันเป็นครั้งแรก ตั้งแต่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยอันอ้างว้างและเปล่าเปลี่ยวนี้

ในอาทิตย์นี้ คนไข้ของหมอบรัดเลมีจำนวนมาก คิดเฉลี่ยราววันละ ๑๔๐ คน แต่ที่ร้านขายยาไม่สู้จะยุ่งอะไรมากนัก เพราะหมอบรัดเลได้จัดระเบียบไว้เรียบร้อย แม้จะมีงานมากก็เรียกว่ามากอย่างมีระเบียบ คือจัดให้นางบรัดเลและหญิงผู้ช่วยเป็นผู้จ่ายยาให้แก่คนไข้พวกผู้หญิง ให้มิสเตอร์ยอนและจีนผู้ช่วยเป็นธุระจ่ายยาให้แก่พวกคนไข้ผู้ชาย ตัวหมอบรัดเลคอยดูแลกำกับงานทั่วไป และยังมีครูภาษาไทยของหมอบรัดเลนั่งโต๊ะตรงกับหมอบรัดเล อีกคนหนึ่งคอยเขียนการ์ดคนป่วย และคำถามคำตอบในระหว่างหมอบรัดเลกับคนป่วย การที่หมอบรัดเลทำการเช่นนั้น โดยประสงค์จะเรียนภาษาไทยในเรื่องไข้เจ็บให้ชำนาญยิ่ง ๆ ขึ้น

วันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้ เรเวอเรนต์รอบินสัน แสดงปาฐกถาที่แพของพวกมิชชันนารี มีคนไปฟังกันหนาแน่น จนถึงแพปริมน้ำ เฉพาะผู้ที่อยู่สวดมนต์ไหว้พระเวลาที่เลิกปาฐกถาแล้ว ยังมีจำนวนถึง ๑๗๐ คน

วันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้ มีพวกนายทหารเรือในเรือสลุปปีก๊อกมาหาพวกมิชชันนารี ๔ คน คนหนึ่งเป็นนักประพันธ์ผู้มีนามโด่งดังชื่อหมอสวิเดนเบิก แพทย์ทหารเรือ ซึ่งเคยแต่งหนังสือชื่อตรี เยีย อิน ธี แปซิพิก พวกมิชชันนารีมีความยินดีมากที่พวกนายทหารเรือเหล่านั้นมาหา ทั้งได้ค้างอยู่กับพวกมิชชันนารีถึง ๓ คืน

ในวันนี้เอง เจ้าฟ้าใหญ่(๑) พระราชอนุชาของพระเจ้าแผ่นดินและเป็นประธานของพระสงฆ์ในอาณาจักร มีรับสั่งให้หมอบรัดเลไปเฝ้าที่วัด(๒) ซึ่งอยู่เหนือที่พักของพวกมิชชันนารีขึ้นไปราว ๑๒๐ เส้น หมอบรัดเลรู้สึกหนักใจอยู่

---

(๑) คือพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมัยนั้นเรียกกันว่า เจ้าฟ้าใหญ่ หรือ ทูลกระหม่อมพระองค์ใหญ่

(๒) คือวัดราชาธิวาส เวลานั้นยังเรียกวัดสมอราย

บ้างในเรื่องพาภรรยาไปด้วย เพราะเจ้าฟ้าใหญ่เป็นพระที่มีพระเกียรติยศสูง ดูไม่สู้จะเหมาะนักในการที่จะนำผู้หญิงไปเฝ้าพระองค์ แต่คิดว่าเป็นการดีเหมือนกันที่จะให้คนไทยรู้เสียบ้างว่าชาวอเมริกันไม่นับผู้หญิงว่าเป็นเพศที่เลวกว่าชายเลย พอไปถึงพระองค์ทรงรับรองหมอบรัดเลอย่างดี และเชิญให้นั่งที่โต๊ะแห่งหนึ่งแล้วพระองค์เองก็ประทับที่เก้าอี้ตรงข้ามกับเขาทั้ง ๒ ดูเหมือนว่าพระองค์มิได้ทรงรังเกียจในการที่หมอบรัดเลพาภรรยามาด้วยเลย เจ้าฟ้าใหญ่พระองค์นั้น หมอบรัดเลกล่าวว่า พระองค์สมควรจะเป็นรัชทายาทโดยตรงทีเดียว แต่ตามขัตติยราชประเพณี ราชสมบัติต้องได้แก่พระเชษฐาธิราชก่อน เหตุนั้นพระองค์จึงเสด็จออกทรงผนวชเสีย

วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้เป็นวันพระของพวกมิชชันนารี มีการสวดมนต์ไหว้พระกันที่บ้านของพวกมิชชันนารีตามเคย

วันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้มีการเลี้ยงน้ำชาที่บ้านของเรเวอเรนด์รอบินสันมิสเตอร์โรเบิตส์ อัครราชทูตอเมริกัน เรเวอเรนด์เทเลอร์

และ มิสเตอร์ฮันเตอร์ หมอบรัดเลพร้อมทั้งภรรยา ได้มาประชุมที่บ้านเรเวอเรนด์รอบินสัน มีการสนทนาปราศรัยกันเป็นอย่างดี เมื่อเลี้ยงน้ำชาเสร็จแล้ว มีการสวดมนต์ไหว้พระเพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อพระเป็นเจ้าด้วย

วันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้ มิสเตอร์โรเบิตส์ อัครราชทูตอเมริกัน เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน

วันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้มิสเตอร์ยอน ผู้ช่วยในร้านขายยา ลาหยุดพักไปรับใช้ท่านอัครราชทูตอเมริกัน และในเย็นวันนี้เองเป็นวันที่ท่านอัครราชทูตออกจากกรุงเทพฯ กลับไปประเทศอเมริกา

วันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๙

เวลาเช้าหมอบรัดเลได้รับสั่งจากเจ้าฟ้าน้อย ขอเชิญให้หมอบรัดเลไปเฝ้าเจ้าฟ้าใหญ่ ไปพร้อมกับพระองค์ และส่งเรือเก๋งประทานมาให้รับหมอบรัดเลไปก่อน ส่วนพระองค์เสด็จโดยเรือพระที่นั่งอีกลำหนึ่งต่างหากตามไปข้างหลัง ที่วัดวันนี้มีผู้คนมาทำบุญกันแน่นหนา เมื่อไปถึงแลวคอยอยู่

สักครึ่งชั่วโมงจึงได้เข้าเฝ้า เจ้าฟ้าใหญ่เสด็จออกมาประทับบนพระเก้าอี้ตรงหน้าหมอบรัดเล หมอบรัดเลนั่งเฝ้าอยู่บนเก้าอี้ซึ่งสูงกว่าบรรดาผู้ที่หมอบเฝ้าอยู่ทุก ๆ คน สงสัยว่าจะต้องกล่าวคำขอโทษหรือไม่ แต่ถือเสียว่าเป็นธรรมเนียมฝรั่งและทั้งไม่มีผู้ใดต้องการให้กล่าวคำขอโทษด้วย จึงมิได้กล่าวคำขอโทษอย่างใดๆ หมอบรัดเลเห็นว่าอาการประชวรของพระองค์ไม่ใช่โรคเล็กน้อย โรคชนิดนี้ หมอไทยเรียกกันว่าโรคลม (๑) เดิมจับตั้งแต่พระบาทแล้วลามสูงขึ้นไปโดยลำดับจนถึงเท่าที่เป็นอยู่ในบัดนี้ (๒) และเท่าที่หมอไทยได้รักษากันมาแล้วนั้น ใช้ยาชนิดร้อนๆพอก หมอบรัดเลตรวจอยู่เป็นเวลานาน จึงเห็นว่าตามที่หมอไทยว่าเป็นโรคเกิดแต่ลมและรักษาโดยวิธีนั้นไม่ถูกเสียแล้ว เมื่อเจ้าฟ้าใหญ่และเจ้าฟ้าน้อยได้ทรงสดับคำชี้แจงกราบทูลของหมอบรัดเลเช่นนั้น ก็ทรงเห็นว่ามีความจริงมาก ใคร่จะทรงเลิกหมอไทย และให้หมอบรัดเลรักษาต่อไป แต่ชั้นต้นก็ยังทรงลังเลพระหฤทัยอยู่ จนเมื่อหมอบรัดเลได้ชี้แจงถวายให้ชัดเจนอีกครั้งหนึ่งแล้ว จึงตกลงให้เลิกหมอไทย แล้วมอบภาระในเรื่องการรักษาพระโรค

---

(๑) อัมพาต

(๒) ถึงพระพักตร์

ให้แก่หมอบรัดเลต่อไป ในเวลาที่หมอบรัดเลออกจากที่เฝ้าแล้ว มีคนนำไปพักยังตึกเล็กๆหลังหนึ่งซึ่งมีหน้าต่างเปิดได้รอบ มีพรมปูพื้นและเครื่องประดับห้องอย่างธรรมเนียมอเมริกัน และมีอาหารลูกไม้ขนมจัดไว้เรียบร้อย สำหรับรับรองหมอบรัดเลด้วย ในระหว่างที่หมอบรัดเลรับประทานอาหารอยู่นั้น มีคนไปล้อมดูกันมาก เพราะยังไม่เคยเห็นฝรั่งชาวอเมริกันกินอาหารเลย

วันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๙

เช้าวันนี้เจ้าเมืองนคร (๑) ซึ่งเข้ามาเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินสยามให้มาเชิญหมอบรัดเลกับมิสเตอร์ฮันเตอร์ไปหา หมอบรัดเลและมิสเตอร์ฮันเตอร์ก็ไปหาตามความประสงค์ เจ้าเมืองนครผู้นี้หมอบรัดเลว่าเป็นคนที่มีอัธยาศัยใจคอดีนัก และว่าชอบชาวประเทศที่เจริญรุ่งเรือง เพื่อเป็นที่ระลึกของตัวเจ้าเมืองและของลูกสาว เจ้าเมืองนครได้ให้ผ้านุ่งไหมแก่หมอบรัดเล ๓ ผืน และสั่งว่ามะรืนนี้ให้ไปหาอีก

วันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้ หมอบรัดเลกับภรรยา ไปหาเจ้าพระยานครตามที่ได้รับเชิญไว้ว่าจะไป เจ้าพระยานครรับรองเป็นอย่างดี

---

(๑) เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย)

ชั้นแรกรับที่เรือนหลังหนึ่งริมแม่น้ำ(๑) ภายหลังชวนหมอบรัดเลไปยังเรือนอีกหลังหนึ่งใหญ่โตกว้างขวางมาก เรือนเหล่านี้ดูเหมือนว่าจะพึ่งสร้างขึ้นเป็นที่พักของเจ้าพระยาคนนี้ในระหว่างที่เข้ามาเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินคราวนี้เอง เจ้าพระยาคนนี้ได้แสดงกิริยาตามแบบอเมริกันและอังกฤษทุกอย่างเท่าที่ตนรู้ จัดให้หมอบรัดเลกับภรรยานั่งเก้าอี้นวมยาวตัวเดียวกัน หมอบรัดเลนั่งข้างซ้ายของภรรยา ในระหว่างที่นั่งสนทนากันนี้ เจ้าพระยาเรียกผู้หญิงหลายคนเข้ามาในห้องนั้น พวกผู้หญิงเหล่านี้ หมอบรัดเลนึกว่าเป็นภรรยาของเจ้าเมืองคนนี้แทบทุกคน ด้วยหมอบรัดเลได้เห็นเองในระหว่างเวลาอยู่ ณ ที่นั้น ขึ้นไปนั่งร่วมอาสนกับเจ้าพระยานคร อันเป็นการผิดธรรมเนียมของคนที่ไม่ใช่สามีภรรยากัน เจ้าพระยานครได้ให้จัดโต๊ะเลี้ยงน้ำชาแก่หมอบรัดเลและภรรยา การจัดโต๊ะพยายามจะทำให้เป็นไปตามแบบของชาวอเมริกันทุกอย่าง ชาก็เลือกชนิดที่ดี ขนมก็ล้วนแต่อย่างอร่อย มะปรางก็หวานสนิท น่ารับประทานทุกอย่าง

---

(๑) อยู่ริมแม่น้ำตรงหน้าวัดมหาธาตุ

เมื่อกินน้ำชากันเสร็จแล้ว เจ้าพระยานครให้หมอบรัดเลตรวจโรคลูกชายซึ่งมีอายุได้ ๑๘ หรือ ๒๐ ปี และตรวจตัวเจ้าพระยานครเอง เพื่ออยากทราบว่ากินยาชนิดไรจึงจะดีที่สุด ให้ตรวจโรคเนื้องอกที่ข้อมือของลูกสาวคนหนึ่งด้วย

วันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

บ่ายวันนี้ หมอบรัดเลกับเรเวอเรนต์รอบินสันไปหาเจ้าพระยานครอีก คอยอยู่ประมาณชั่วโมง ๑ เจ้าพระยานครจึงได้ออกมา ยาดีเกลือซึ่งหมอบรัดเลให้ไว้แต่คราวก่อนก็ยังไม่ได้กิน โดยกลัวว่าจะเป็นยามีพิษ หมอบรัดเลได้พยายามอธิบายให้เห็นว่า ไม่จำเป็นต้องกลัว แต่เจ้าพระยานครต้องการจะพิสูจน์ให้เห็นประจักษ์แก่จักษุ จึงได้เรียกคนใช้มาคนหนึ่งซึ่งเป็นคนมีความปรกติสุขดี ให้กินยาดีเกลือนั้นต่อหน้าของตน โดยกล่าวว่า ถ้ายานี้ดีจริงแล้วท่านจึงจะขอใหม่ คนใช้นั้นก็กระทำตามคำสั่ง

วันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้ เรเวอเรนต์ยอนสันกับภรรยา กลับมาจากเมืองจันทบุรี ซึ่งได้ไปอยู่ถึง ๖ เดือน ในระหว่างที่อยู่เมืองจันทบุรีนั้น เขาได้สอนศาสนาและแจกจ่ายหนังสือทุก ๆ วันแก่

พวกจีนนับด้วยจำนวนพัน เขาเดินทางมา ๔ วันถึงปากน้ำ และเดินทางจากปากน้ำเข้ามากรุงฯ อีก ๓ วัน เสียเวลาอยู่ที่ปากน้ำเสีย ๒ วันเปล่าๆ โดยความเฉื่อยชาของเจ้าหน้าที่

วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

บรรดาคนไข้ของพวกมิชชันนารีมีทั้งต่างจังหวัดและในพระนคร โดยมากมาจากอยุธยา สามโคก ปากลัด และปากน้ำ ซึ่งไกลจากที่อยู่ของพวกมิชชันนารีออกไปตั้งหลายๆ ไมล์ ในเวลานี้ชื่อเสียงของหมอบรัดเลเลื่องลือไปทั้งในที่ใกล้และที่ไกล มีคนนับหน้าถือตากันมาก ว่าเป็นหมอที่มีความรู้ดี

วันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้ เจ้าฟ้าใหญ่มีลายพระหัตถ์ฉบับหนึ่งมาถึงหมอบรัดเลว่า บัดนี้พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชโองการจะให้หมอหลวงมาประจำรักษาพระองค์ และได้ทรงสัญญาว่าหมอหลวงนั้นจะรักษาให้หายได้ภายใน ๓ วันเท่านั้น พระองค์ได้ทูลพระเจ้าแผ่นดินให้ทรงทราบเหมือนกัน ว่าเวลานี้หมอบรัดเลได้ถวายพระโอสถอยู่ และว่าพระองค์ทรงสบายขึ้นมากตั้งแต่ได้เสวยพระโอสถที่หมอบรัดเลถวาย แต่ครั้นจะทรงปฏิเสธหมอหลวงเสียทีเดียว ก็เกรงว่าจะเป็นการขัดพระราชโองการ ฉะนั้น พระองค์จึงได้แจ้งแก่หมอ

บรัดเลว่า ขอให้หมอหลวงได้รักษาพระองค์ตามพระราชประสงค์ ขอหมอบรัดเลอย่าได้มีความรังเกียจเลย ถ้าว่าหมอหลวงไม่สามารถรักษาพระองค์ให้หายตามกำหนดนั้นแล้ว พระองค์จึงจะขอให้หมอบรัดเลถวายพระโอสถต่อไปใหม่ หมอบรัดเลทูลตอบไปว่า มีความยินดีจะให้หมอหลวงได้ถวายพระโอสถตามพระราชโองการของพระเจ้าแผ่นดินและให้อยู่ในความรับผิดชอบของหมอหลวงนั้นทีเดียว และไม่ยอมรับถวายพระโอสถพระองค์อีกต่อไป ด้วยเกรงว่าจะเกิดมีการแกล้งกันขึ้นในระหว่างหมอซึ่งอาจจะเป็นอันตรายแก่คนไข้ (๑) อนึ่งหมอบรัดเลเชื่อว่าพระอาการโรคของเจ้าฟ้าใหญ่เท่าที่ตนได้รักษาไปแล้วนั้น นับว่าเกือบหายดีแล้ว และถึงแม้ว่าจะไม่ได้เสวยพระโอสถอย่างใดๆ อีก พระองค์ก็มีแต่จะทรงสบายขึ้นทุกๆ วัน เรื่องนี้หมอบรัดเลเชื่อว่าเจ้าฟ้าใหญ่ทรงทราบอยู่ในพระหฤทัยเป็นอันดี และปอรัดกัปตันก็เห็นเช่นนั้นเหมือนกัน เพราะว่าพระโรคที่เจ้าฟ้าใหญ่ทรงประชวรนั้น หมอบรัดเลเชื่อว่าหมอไทยน้อยตัวนักที่จะรู้ถึง และหมอบรัดเลอยากรู้นักว่า หมอไทยคนไหนที่ได้กล้าสัญญาว่าจะรักษาให้หายได้ภายใน ๓ วันเท่านั้น ตัวเขาจะได้สบายใจไม่ต้องเกี่ยวข้องอีกต่อไป

---

(๑) คือว่าเมื่อต้องการจะให้หมออีกฝ่ายหนึ่งเสียชื่อ ก็จะแกล้งเอายาที่แสลงแก่โรควางแล้วก็ทิ้งเสีย

วันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้ หมอบรัดเลไปหาเจ้าพระยานครอีก ไปคราวนี้เอาหนังสือไบเบิล คัมภีร์แมตธิว ซึ่งมิสซิส จัดสัน แปลไว้เป็นภาษาไทย ไปให้เจ้าพระยานครด้วย หมอบรัดเลอ้อนวอนพระเป็นเจ้า ขอให้ดลใจเจ้าพระยาคนนี้ให้อ่านหนังสือนี้ให้จงได้ อนึ่ง วันนี้เองเป็นวันที่เจ้าพระยานครเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน

วันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้ ลูกชายของเรเวอเรนด์รอบินสันถึงแก่ความตาย(๑) หมอบรัดเลพยายามรักษาอย่างเต็มความสามารถ แต่เกินกำลังที่หมอบรัดเลจะเอาไว้ได้ หมอบรัดเลโทมนัสถึงแทบจะเลิกเป็นหมอ

วันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้ เรเวอเรนด์รอบินสัน ได้ส่งหนังสือพิมพ์แผ่นหนึ่งเป็นตัวอักษรไทยมาให้หมอบรัดเล พิมพ์แยกถ้อยคำถูกต้องดีมาก หนังสือฉบับนี้ หมอบรัดเลว่าเป็นหนังสือไทยฉบับแรกที่พิมพ์ขึ้นในเมืองไทย

---

(๑) ลูกชายของรอบินสันคนนี้ หมอบรัดเลว่าเป็นบิด

วันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๘

เย็นวันนี้ เจ้าพระยาพระคลังกลับจากจันทบุรี กล่าวกันว่า ท่านเดินทางบกมาจนถึงบางปลาสร้อย แล้วจึงได้ลงเรือต่อมายังกรุงเทพ ฯ เพราะระหว่างเมืองจันทบุรีกับบางปลาสร้อย มีคลื่นลมจัดเรือเดินไม่ได้ เจ้าพระยาพระคลังไปสร้างป้อมป้องกันพวกญวนที่จันทบุรีซึ่งเป็นราชการสำคัญ อยู่เสียเป็นเวลานาน จึงพึ่งกลับมากรุงเทพ ฯ วันนี้เอง

วันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๘

เย็นวันนี้ ขณะที่หมอบรัดเลนั่งอยู่ในห้องอ่านหนังสือ มีเสียงร้องทักเป็นภาษาอังกฤษว่า Hallo Doctor! How do you do? เป็นอย่างไรหมอ สบายดีหรือ หมอบรัดเลได้ยินเช่นนั้น จึงหันไปดูทางนอกชานว่าจะเป็นชาวอังกฤษที่ไหนมา เมื่อได้เห็นคนรูปร่างสันทัด ผิวเนื้อดำแดง แต่งตัวเป็นทหารเรือ มีกระบี่กะไหล่ทองแขวนอยู่ข้าง ๆ จึงเดินตรงเข้าไปหา ขณะที่หมอบรัดเลเดินตรงเข้าไปหานี้เอง นายทหารเรือผู้นั้นอดขันไม่ได้ หัวเราะออกมาดัง ๆ อาการเช่นนี้ทำให้หมอบรัดเลจำได้ว่าไม่ใช่ใครที่ไหนมา คือ

เจ้าฟ้าน้อยนั้นเอง พระองค์ทรงเครื่องทหารเรือที่ได้รับพระราชทานเมื่อเร็ว ๆ นี้ และการที่ทรงเครื่องมาเช่นนี้ก็โดยพระประสงค์จะทรงสัพยอกหมอบรัดเลกับภรรยาเล่นเพื่อเป็นการสนุกซึ่งพระองค์ทรงโปรดนัก

วันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๘

เย็นวันนี้ มีการประชุมสวดมนต์ที่บ้านหมอบรัดเล การประชุมชนิดนี้มีทุกวันพุธ ที่บ้านของพวกมิชชันนารีคนใดคนหนึ่ง พวกมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในกรุงเทพฯ มากันทั้งหมด เมื่อสวดมนต์แล้วมีเทศน์ด้วย แต่ผู้ที่จะเทศน์นั้นผลัดเปลี่ยนกันเวียนไปตามตัวอักษร เมื่อถึงชื่อผู้ใดผู้นั้นต้องเป็นผู้เทศน์

วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๘

พระยาพิพัฒและพระยาโชฎึกต้องรับพระราชอาญา

วันนี้ ประชาชนมีความตื่นตกใจกันเป็นอันมาก โดยที่ได้ทราบว่าข้าราชการผู้ใหญ่ ๒ คน คือ พระยาโชฎึกกับพระยาพิพัฒต้องรับพระราชอาญา เรื่องที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเช่นนี้ คือ

พระเจ้าแผ่นดิน ได้ทรงทราบว่าเรือสำเภาจีนทั้งหมด

เมื่อขายสินค้าหมดแล้ว บรรทุกข้าวสารกลับออกไปแทนไม้ฝาง ซึ่งเป็นไม้ที่ได้ภาษีขาออกสูง ส่วนข้าวสารได้ภาษีขาออกต่ำ ปีนี้พระเจ้าแผ่นดินตั้งพระหฤทัยจะให้ไม้ฝางออกจากประเทศให้มาก จะได้รับภาษีงาม ๆ เมื่อมาทรงทราบว่าไม่เป็นไปดังพระราชดำริเช่นนั้น พระองค์จึงมีพระราชโองการให้จำพระยาทั้ง ๒ ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่นั้นทันทีโดยมิได้มีผู้พิพากษาหรือตุลาการตัดสินเลย เป็นด้วยปีนี้พระองค์ต้องพระราชประสงค์จะได้พระราชทรัพย์มาก ๆ เพื่อจะเอามาทรงใช้จ่ายในการสร้างวัด ซึ่งทรงตั้งพระหฤทัยจะให้แล้วเสร็จโดยเร็วที่สุด

วันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้ หมอบรัดเลได้รับรองมิสเตอร์รีดและมิสเตอร์เดเวนปอร์ต ซึ่งพึ่งมาจากสิงคโปร์ถึงกรุงเทพ ฯ ในวันนี้ ด้วยความยินดี นางรีดยังอยู่ที่เรือ และนางเดเวนปอร์ตยังป่วยอยู่ที่สิงคโปร์ เขาทั้งสองมาเที่ยวนี้ เตรียมพร้อมสำหรับการงานของมิชชันนารี คณะแบบติสต์ บอด คือคนหนึ่งเป็นช่างพิมพ์หนังสือ ได้นำเครื่องพิมพ์อย่างดีมาด้วยเครื่อง ๑ พร้อมทั้งเครื่องอะไหล่สำหรับใช้ในการพิมพ์

หนังสือด้วย เดเวนบ่อร์ตจะเข้าสมทบกับแผนกไทย(๑) หรือจะเข้าสมทบกับแผนกจีน(๒)

วันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ เป็นวันที่มีเหตุสำคัญของหมอบรัดเล คือเป็นวันที่เจ้าพระยาพระคลัง สั่งให้หมอบรัดเลนำเครื่องมือที่ใช้ในการผ่าตัดทั้งหมดไปแสดงที่บ้านของท่าน หมอบรัดเลยอมทำตามความประสงค์ มีข้าราชการผู้ใหญ่ชั้นเจ้าเมืองซึ่งอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ มาดูกันมาก เจ้าพระยาพระคลังเข้าใจ และรู้จักวิธีใช้เครื่องมือเหล่านี้ดีกว่าคนที่มาดูทั้งหมด

ในวันนั้นเองหมอบรัดเล เห็นว่าเป็นโอกาสอันดีที่จะร้องขอความช่วยเหลือจากเจ้าพระยาพระคลังสักอย่างหนึ่ง คือมีที่ดินแปลงหนึ่งของเจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งหมอบรัดเลคิดว่าเป็นสถานอันเหมาะสำหรับจะตั้งโรงสวดสำหรับคนไทยขึ้น ถ้าขอเช่าจากเจ้าพระยาพระคลังได้ คำขอร้องเรื่องนี้ก็เป็นผลสำเร็จ เจ้าพระยาพระคลังยอมให้พวกมิชชันนารีเช่าที่แห่งนั้น เมื่อพวกมิชชันนารีเช่าที่ตรงนั้นได้แล้ว จึงได้สร้างโรงสวดสำหรับคนไทยขึ้นในระหว่างบ้าน

---

(๑) คือพวกที่มีธุระเกี่ยวข้องกับคนไทย

(๒) คือพวกที่มีธุระเกี่ยวข้องกับจีน

อัครราชทูตและคลอง นับว่าเป็นสาขาแห่งหนึ่งของคณะอเมริกัน บอด ออฟ คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเรน มิชชันส์

วันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

เมื่อวันที่ ๑๕ มิสเตอร์รีดกับมิสเตอร์เดเวนปอร์ต ไปหาเจ้าพระยาพระคลัง เรียนถามเรื่องจะอนุญาตให้เขาทั้งสองอยู่ตรงไหน และจะให้ตั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่แห่งใด เจ้าคุณพระคลังตอบว่า พวกฝรั่งจะต้องอยู่ในหมู่เดียวกับมิส-เตอร์ฮันเตอร์ (๑) ทั้งหมด (คือ โรงงานของมิสเตอร์ฮันเตอร์ อยู่ตรงกลาง พวกมิชชันนารีคณะแบบติสต์ บอดอยู่ข้างขวา พวกคณะอเมริกัน บอด ออฟ คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเรน มิชชันส์ อยู่ข้างซ้าย)

วันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้เป็นวันฉลองวันเกิดของหมอบรัดเล เป็นวันตายของมารดาหมอบรัดเล และเป็นวันที่หมอบรัดเลมาถึงกรุงเทพ ฯ แต่นางบรัดเลกับมาติลดา ไปเปลี่ยนอากาศที่ปากน้ำ นางบรัดเลขึ้นไปเที่ยวบนเรือของพวกแขกชาวเมือง

---

(๑) ที่ตำบลกุฎีจีน

สุหรัตลำหนึ่ง ได้พบจดหมายและกระดาษต่าง ๆ เข้าหีบหนึ่ง จดหมายและกระดาษต่าง ๆ เหล่านี้ พวกมิชชันนารีคอยรับมา ๑๘ วันแล้ว ตั้งแต่เรือลำนี้ข้ามสันดอนเข้ามา (สมัยนั้นเป็นสมัยที่การคมนาคมยังไม่เจริญ เมล์จากสิงคโปร์มากรุงเทพ ฯ อย่างเร็วที่สุด ๔ เดือนจึงจะมีครั้งหนึ่งจดหมายและสรรพหนังสือต่าง ๆ ๖ เดือนจึงจะมาถึงสักครั้งหนึ่ง)

วันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้เรือแฟตเติล บาร์รี ของบริษทบอมเบ ซึ่งเป็นเรือลำที่หมอบรัดเลและครอบครัวพร้อมด้วยพวกมิชชันนารีโดยสารมากรุงเทพ ฯ คราวแรกนั้น เข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ เรเวอร์เรนต์โยนส์พร้อมด้วยภรรยาและลูกกับนางเดเวนปอร์ตโดยสารเข้ามากรุงเทพ ฯ ในเที่ยวนี้

วันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

เช้าวันนี้ ช้างเผือกเชือกหนึ่งของพระเจ้าแผ่นดินเจ็บมาก พระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงสบายพระหฤทัย เพราะความตายของพญาช้างซึ่งเป็นที่นับถือกันเช่นนั้น ถือกันว่าเป็นลางร้ายสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน และเรื่องราวก็ได้เคย

เป็นมาแล้ว คือพระราชธิดาและอัยกาของพระองค์ก็เสด็จสวรรคต ภายหลังเมื่อพญาช้างเผือกล้มในไม่สู้ช้านักเหมือนกัน

วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๙

พญาช้างเผือกตัวสำคัญของอาณาจักร ยังคงอยู่ในอาการหนัก พระเจ้าแผ่นดินทรงตกพระหฤทัยมาก

วันที่ ๙ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๙

เจ้าพระยาพระคลังมีธุระยุ่งด้วยเรื่องช้างเผือกเจ็บมากต้องไปคอยดูอาการทั้งกลางวันและกลางคืน พร้อมด้วยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และหมอหลวง พวกมิชชันนารีคอยจะพบท่านเพื่อต้องการพูดจาเรื่องเรือนที่จะให้ท่านปลูกให้เช่าแต่หมดหวังที่จะได้พบ จะพบกับท่านได้ก็เมื่อพญาช้างเผือกได้ถึงแก่ความตายหรือหายนั่นแหละ

วันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๙

แม้ว่าเจ้าพระยาพระคลังจะอยู่บ้านพวกมิชชันนารีก็ไม่มีโอกาสจะพบท่านได้ ด้วยท่านมัวแต่กังวลปรึกษาหารือถึงเรื่องพญาช้างเผือกป่วยเท่านั้น จนแทบว่าจะไม่มีเวลาพักผ่อนหลับนอนเลย (แต่พญาช้างเชือกนั้นหายป่วย พระเจ้า

แผ่นดินมีพระชนม์ครองราชสมบัติยืนนานมาได้อีกถึง ๑๔ พระพรรษา)

วันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้ สมเด็จพระราชินี พระชนนีของเจ้าฟ้าใหญ่และเจ้าฟ้าน้อยเสด็จสวรรคต ครั้งนี้ข้าราชการน้อยใหญ่ทั้งหมดต่างก็มีธุระยุ่งไม่น้อยไปกว่าคราวที่พญาช้างเผือกได้ป่วยลงนั้น พวกราชบริพารทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายในทั้งหมดได้โกนศีรษะกันเพื่อเป็นการไว้ทุกข์

วันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

เช้าวันนี้ มีผู้หญิงบ้านนอกคนหนึ่ง ชาวเมืองอยุธยามาหาหมอบรัดเล ในขณะที่หมอบรัดเลพูดกับหญิงนั้นถึงเรื่องสวรรค์และนรก หล่อนตอบว่าไม่ได้ตั้งใจจะไปอยู่ที่ไหนทั้งนั้น จนกว่าหล่อนจะได้พูดจาตกลงกับสามีเสียก่อน ถ้าสามีจะไปสวรรค์ หล่อนก็จะไปด้วย ถ้าสามีจะไปนรก หล่อนก็จะไปอยู่กับเขายังที่นั้นด้วยเหมือนกัน การที่หล่อนพูดเช่นนี้เห็นได้ว่ามีความรักสามีผิดกับคนธรรมดา และมีความเมตตาปรานีแก่ลูกชายและลูกสาวทั้ง ๒ ซึ่งพามาให้หมอบรัดเลรักษาโรคหูหนวกนั้นเป็นอันมาก

วันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

เมื่อวานนี้ เรเวอเรนด์ รอบินสัน ได้พิมพ์หนังสือไทยขึ้นฉบับหนึ่ง โดยเครื่องพิมพ์ของพวกมิชชันนารี คณะ-แบบติสต์ พิมพ์คราวนี้ ดีกว่าพิมพ์คราวก่อนซึ่งตัวพิมพ์ยังแกะด้วยไม้นั้นมาก พวกมิชชันนารีหวังว่าการพิมพ์หนังสือนี้ต่อไปข้างหน้าคงจะทำให้ประชาชนไทยมีความนิยมกันมาก

วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้ พวกมิชชันนารี ไปดูเรือรบซึ่งหลวงนายสิทธิ์ต่อที่อู่เมืองจันทบุรี เมื่อเร็ว ๆ นี้ เรือลำนี้มีน้ำหนัก ๗๐๐ ถึง ๘๐๐ ตัน คาดกันว่าจะเป็นเรือที่ใช้การได้ดีและเป็นเกียรติยศแก่ผู้ต่อเป็นอันมาก เป็นเรือลำที่ ๔ ซึ่งไทยต่อตามแบบฝรั่ง

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้ เรือคราบดีเลบอย ของแขกอาหรับเข้ามาจากสิงคโปร์ลำ ๑ แต่ไม่ได้เอาเมล์เข้ามาด้วย ทำให้พวกมิชชัน-นารีหลง หวังใจผิด

วันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้เป็นวันแรกที่หมอบรัดเล ได้เริ่มปลูกฝีกันไข้ทรพิษโดยวิธีฉีดหนองเชื้อเข้าไปในแขนของเด็ก ๆ ประมาณ ๑๕ คน

ถ้าหากว่าการปลูกฝีเป็นผลสำเร็จดีแล้ว จะเป็นประโยชน์แก่ชาวสยาม ซึ่งได้รับความเดือดร้อนจากการออกฝีตายกันทุก ๆ ปีนั้นมากทีเดียว

หมอบรัดเล ไปหาเจ้าพระยาพระคลัง หารือเรื่องปลูกฝีกันไข้ทรพิษ เจ้าพระยาพระคลังเห็นชอบด้วย และกล่าวว่าเป็นการบุญอย่างยิ่ง จะหาการบุญอย่างอื่นมาเปรียบเทียบได้โดยยาก ถ้าว่า หมอบรัดเลคิดการปลูกฝีเป็นผลสำเร็จและท่านจะยินดีอนุญาตให้หมอบรัดเลเรียกเอาขวัญข้าวจากคนที่ได้ปลูกฝีขึ้นแล้วคนละ ๑ บาท แต่หมอบรัดเลทำการครั้งนั้นยังไม่สำเร็จอยู่ตั้ง ๔ ปี จนถึงปี พ.ศ. ๒๓๘๓ การปลูกฝีจึงได้เป็นผลสำเร็จ

จดหมายเหตุทั่วไป สำหรับ พ.ศ. ๒๓๗๙

พวกมิชชันนารีแยกกันตั้งอยู่ ๓ แห่ง คือเรเวอเรนด์–รอบินสัน ตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาหรือฝั่งพระนคร ใต้พระราชวังลงไปประมาณ ๘๐ เส้น ใกล้กับโรงสวดของคณะแบบติสต์ เรเวอเรนด์ยอนสันตั้งอยู่ฝั่งพระนครเหมือนกัน ใต้พระราชวังไปประมาณ ๒๐ เส้น หรือเหนือบ้านเรเวอเรนด์รอบินสันขึ้นมาประมาณ ๖๐ เส้น หมอบรัดเลตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเยื้องกับ

รอบินสันเล็กน้อย ในบริเวณที่พวกมิชชันนารีตั้งอยู่นั้น นับว่าเหมาะทั้ง ๒ ฝั่ง เพราะอยู่ในที่ประชุมชนชาติต่าง ๆ ซึ่งมีจำนวนตั้งล้านกว่า แต่เป็นจีนโดยมาก พวกมิชชันนารียังได้เที่ยวไปตามบริเวณห่างจากที่อยู่ออกไป ๑๒๐๐ เส้น ซึ่งเต็มแน่นไปด้วยหมู่ราษฎร ผู้มีความกระหายอยากได้หนังสือแจกยิ่งนัก ทั้งในทิศเหนือและทิศใต้ของพระนคร ในบรรดาฝูงชนเหล่านั้น มีพวกพม่าและญวนอยู่ไม่ต่ำกว่า ๕๐๐๐๐ คน ซึ่งสมควรจะแจกหนังสือและสั่งสอนศาสนา

พวกมิชชันนารี ๒ คน คือ เรเวอเรนด์ ยอนสันกับภรรยา ได้ไปจังหวัดจันทบุรี ซึ่งเป็นเมืองอยู่ในทิศตะวันออกเฉียงใต้ของกรุงเทพ ฯ ไกลออกไปประมาณ ๖๔๐๐ เส้น ใกล้กับเขตแดนเขมร เมืองนี้มีราษฎรประมาณ ๑๐๐๐๐ คน เฉพาะแต่ในเมืองมีราษฎรประมาณ ๑๐๐๐ ถึง ๕๐๐๐ คน พวกมิชชันนารีได้รับอนุญาต ให้แจกหนังสือและสอนศาสนาแก่พวกจีนที่เมืองนี้ได้ตามความชอบใจ เรเวอเรนด์ ยอนสันกับภรรยาได้อยู่ที่เมืองจันทบุรี กับครอบครัวของหลวงนายสิทธิ์ลูกชายเจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งเป็นผู้เชิญให้ไปถึง ๖ เดือน

แผนกจีน ได้แจกหนังสือไปเป็นจำนวนมาก แก่พวกจีนที่อยู่ในเมือง และพวกจีนที่มาสำเภาจากเมืองจีน หนังสือ

จีนทั้งหมดที่ได้แจกไปประมาณ ๒๐๐๐๐ เล่มกว่า พวกคณะแบบติสต์ก็ได้แจกไปเท่า ๆ กับจำนวนนี้เหมือนกัน

แผนกไทย ได้แจกหนังสือไปเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เพราะหนังสือมีไม่พอแจก ถ้ามีมากจะแจกสักกี่พันก็ได้ หนังสือภาษาไทย(๑) คัมภีร์ยอน ๒-๓ ฉบับ (ฉบับละ ๔-๕ ตอน) เท่านั้น ที่ได้พิมพ์และแจกจ่ายไปในเมืองไทย ในระหว่างที่พวกมิชชันนารีอยู่ที่สิงคโปร์ ได้พิมพ์หนังสือคัมภีร์ลูก ซึ่งมิสเตอร์กัตสลาฟแปลออกไว้ ๗๐๐ ฉบับ แล้วนำเข้ามาด้วย และต่อมา เรเวอเรนต์โยนส์ได้พิมพ์คัมภีร์แมตธิวขึ้นอีก ๒๐๐๐ ฉบับ ในแผนกนี้ได้แจกหนังสือไทยทั้งที่พิมพ์ด้วยตัวอักษรโรมัน และตัวอักษรไทย ไปได้รวมทั้งสิ้นประมาณ ๔๐๐๐ ฉบับเท่านั้น

แผนกยา ในแผนกนี้ได้ทำประโยชน์มากที่สุด กล่าวคือ ได้รักษาคนไข้ทั้งชั้นสูง ชั้นกลาง ชั้นต่ำ เกินกว่า ๓๘๐๐ คน นับได้ว่าทำการช่วยเหลือคนทุก ๆ ส่วนของประเทศ และได้ทำให้เกิดวิชาหมออย่างใหม่ขึ้นในเมืองไทยด้วย

---

(๑) พิมพ์ด้วยตัวอักษรโรมัน

เรื่องราวของพวกมิชชันนารี คณะอเมริกัน แบบติสต์ บอด แอนด์ อเมริกัน บอด ออฟ คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเรน มิชชันส์ ที่หมอบรัดเลเขียนไว้ หมดใจความเพียงเท่านี้ หมอบรัดเลกล่าวไว้ว่า ถ้ามีโอกาสก็จะได้เขียนต่อไป แต่ก็ยังไม่ได้เขียนไว้ จึงสมมติว่าเป็นอันจบเรื่องพวกมิชชันนารีชุดที่ ๓ ที่ได้เข้ามาทำการในเมืองไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๘ ถึง พ.ศ. ๒๓๗๙ เพียงเท่านี้

ตอนที่ ๒

ในต้นปี พ.ศ. ๒๓๘๐ มีพวกมิชชันนารีอเมริกันอยู่ในกรุงเทพฯ รวมทั้งผู้หญิงผู้ชาย ๑๓ คน เป็นพวกคณะแบบติสต์ ๗ คน คือเรเวอเรนต์ จี.ตี. โยนส์กับภรรยา เรเวอเรนต์ อาร์. ดี. เดเวนปอตกับภรรยา เรเวอเรนต์อาร์ รีดกับภรรยา เรเวอเรนต์วิลเลียมดีน คณะคองครีเกชันแนล คณะอเมริกันบอดออฟคอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ฟอเรนต์มิชชันส์ ๖ คน คือ เรเวอเรนต์รอบินสันกับภรรยา เรเวอเรนต์สเตเฟน ยอนสันกับภรรยา หมอ ดี. บี. บรัดเลกับภรรยา นางดีนไปถึงแก่กรรมเสียที่เมืองสิงคโปร์ในระหว่างเดินทางกลับจากประเทศสยามไปอเมริกาเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๘ นางดีนมีลูกสาวคนหนึ่งฝากไว้กับหมอบรัดเลได้ ๒ ปีกว่า แล้วเรเวอเรนต์ดีนก็รับเอาไปเมืองมาเก๊าในประเทศจีน แล้วส่งให้ไปอยู่เมืองบอสตันใน

อเมริกา ในเวลานั้นห้างฝรั่งในกรุงเทพ ฯ มีอยู่แต่ห้างฮันเตอร์เฮส์แอนด์กัมปนีห้างเดียวเท่านั้น นางฮันเตอร์เป็นชาวโปรตุเกส(๑) ยังมีชีวิตอยู่ มีลูกชายกับมิสเตอร์ฮันเตอร์คน ๑ แต่ได้ถึงแก่กรรมเสียแล้ว ลูกชายของมิสเตอร์ฮันเตอร์ผู้นั้นยังมีฝรั่งซึ่งอยู่ในกรุงเทพ ฯ รู้จักและจำได้บ้างบางคน ผู้เป็นหุ้นส่วนห้างอังกฤษที่อยู่ในประเทศนี้มีแต่มิสเตอร์รอเบิตฮันเตอร์ผู้เป็นบิดา กับมิสเตอร์เฮส์ ในต้นปี พ.ศ. ๒๓๗๙ มิสเตอร์เฮส์เป็นโรคบิดแทบถึงแก่ป่างตาย แต่พอค่อยยังชั่วขึ้นเล็กน้อยก็ออกจากเมืองไทยไปยังสิงคโปร์ ให้หมอมอนตะโกเมอรีรักษาอยู่ ๕—๖ เดือน แล้วกลับเมืองมาไทยในราวต้น พ.ศ. ๒๓๘๐ แต่ไม่สามารถจะประกอบการงานได้เหมือนแต่ก่อน ฉะนั้นต่อมาอีก ๒—๓ เดือนเขาก็ออกจากเมืองไทยเดินทางไปยังประเทศยุโรป โดยหวังว่าจะกลับมีความสุขสบายขึ้นกว่าเดิม แต่ไปถึงแก่กรรมเสียในกลางทาง หาทันได้กลับไปเห็นบ้านเกิดเมืองนอนของตนไม่

มิสเตอร์เฮส์มีหลานชายคนหนึ่งเป็นเสมียนอยู่ในห้างฮันเตอร์เฮส์แอนด์กัมปนี หลานชายมิสเตอร์เฮส์คนนี้ก็อีกนะแหละ ต่อจากมิสเตอร์เฮส์ตายได้ ๒—๓ ปีก็เริ่มป่วย ได้ไปยัง

(๑) คือหญิงชาวกุฎีจีน

เมืองสิงคโปร์และเมืองอื่น ๆ เพื่อหาความสุขสบาย แต่ได้ถึงแก่กรรมเสียในระหว่างที่ไปเปลี่ยนอากาศนั้นเอง ภรรยาและลูกน้อย (ไม่ปรากฏว่าผู้หญิงหรือผู้ชาย) คนหนึ่งคงอยู่ในกรุงเทพ ฯ ต่อมา

ในต้นเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๘๐ มีเรือใบฝรั่งเข้ามาถึง ๗ ลำ ซึ่งนับว่ามีจำนวนมากกว่าธรรมดา ในสมัยที่ประเทศสยามเริ่มมีการค้าขายกับพวกฝรั่งใหม่ ๆ เมื่อปีที่แล้วมา (พ.ศ. ๒๓๗๙) มีเรือมาจากต่างประเทศเพียง ๖ ลำเท่านั้น

ต่อไปนี้เป็นบัญชีรายชื่อเรือต่างประเทศ และเรือไทยซึ่งเข้ามาถึงท่าเรือเมืองไทยในปี พ.ศ. ๒๓๗๙ และ พ.ศ. ๒๓๘๐

วันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๙

เรือกำปั่นชิป (คือกำปั่นใบสามเสา) ชื่อสะเชม ของอเมริกัน กัปตันเดวิสัน มาถึง

วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๙

เรือกำปั่นบริค (คือกำปั่นใบสองเสา) ชื่อเอมมามะติลดา ของอเมริกัน กัปตันจันเสน มาถึง

วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๙

เรือกำปั่นบาก (คือกำปั่นใบสองเสาครึ่ง) ชื่อมารีชาร์ป ของอังกฤษ กัปตันเดวิดเบรา มาถึง

วันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๘๐

เรือกำปั่นบริค ชื่อแฟนนี ของอังกฤษ มาถึง

วันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๘๐

เรือกำปั่นบาก ชื่อฮีโร ของอังกฤษ กัปตันสมอลวูด มาถึง

วันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๐

เรือกำปั่นชิป ชื่อพัตเติลราแมน ของอังกฤษ มาถึง

วันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๘๐

เรือกำปั่นบริค มาถึง

วันที่......ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๘๐

เรือกำปั่นชิป ชื่อ คองเกอเรอร์ของไทย กัปตันตรึกซ์ มาถึง

วันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๘๐

เรือกำปั่นบริค ชื่อแฟนนี ของอังกฤษ มาถึง

วันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้พวกมิชชันนารีคณะแบบติสต์ และคณะอเมริกันบอด ออฟคอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเรน มิชชันส์ ได้มีการประชุมปรึกษาหารือกันในเรื่องที่จะแปลคัมภีร์ไบเบิล ข้อใหญ่ใจความของการประชุมคือจะกะโครงการสำหรับแปลหนังสือพระคัมภีร์ต่อไป โดยให้มิชชันนารีทั้ง ๒ คณะได้มีโอกาสช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งจะแปลให้ลงรอยเดียวกันด้วย พระคัมภีร์ที่พิมพ์ออกเป็นภาษาไทยจะได้ไม่แตกต่างกันเป็นหลายสำนวน เรเวอเรนต์โยนส์กับรอบินสันคิดกันว่าการแปลพระคัมภีร์ทั้งหมดออกเป็นภาษาไทยคงจะสำเร็จในเวลาไม่สู้ช้านัก แต่จนปี พ.ศ. ๒๔๑๕ ก็ยังหามีผู้ใดทำต่อให้จบบริบูรณ์ไม่ ภาคต่าง ๆ ของพระคัมภีร์ที่ยังไม่ได้แปลออกคือแซมมอลภาคที่ ๒ กิงค์ภาคที่ ๑ และที่ ๒ เอซรา นิเหมิอู, โฮซีและโจเอล

ในเวลาที่มีการประชุม มิชชันนารี คณะแบบติสต์กล่าวว่าโยนส์ควรจะเป็นผู้แปลคัมภีร์ใหม่ซึ่งได้ตั้งต้นแปลไว้แล้วนั้นต่อไปให้จบบริบูรณ์ และรอบินสันควรจะแปลคัมภีร์เก่าต่อไปให้จบ คณะอเมริกันบอด ออฟคอมมิชชันเนอร์ฟอร์ฟอเรนมิชชันส์ คัดค้านว่าไม่เห็นมีเหตุผลเพียงพออย่างไร

ที่จะไม่ให้พวกเขามีส่วนช่วยแปลคัมภีร์ใหม่ซึ่งต้องการใช้มากกว่าคัมภีร์เก่า ที่ยังไม่ได้แปลก็ยังมีอยู่อีกเป็นส่วนมาก แต่เมื่อได้โต้เถียงกันประมาณ ๒—๓ ชั่วโมงแล้วก็ยุติกันลงว่ารอบินสันเป็นผู้แปลคัมภีร์เก่าและโยนส์เป็นผู้แปลคัมภีร์ใหม่ต่อไป

โยนส์ได้แปลคัมภีร์ใหม่ต่อไปจนจบบริบูรณ์ก่อน พ.ศ. ๒๓๙๓ และได้พิมพ์ฉบับที่แก้ไขใหม่ขึ้นก่อน พ.ศ. ๒๓๙๙ ซึ่งเป็นปีที่โยนส์ถึงแก่กรรม ส่วนรอบินสันแปลคัมภีร์เก่าจบแต่เจ็นิสิส และเอกโซดัสสองตอนเท่านั้น ได้พิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๐ อันเป็นปีที่รอบินสันกลับไปเปลี่ยนอากาศที่ประเทศอเมริกา และเลยถึงแก่กรรมเสียในระหว่างเดินทางนั้นเอง

การแปลพระคัมภีร์เก่าชักช้าถึงเพียงนั้น เพราะเหตุสำคัญ ๒ ประการ คือ ๑. พวกมิชชันนารีในสมัยนั้นและสมัยต่อมาจนบัดนี้ไม่มีใครมีความรู้ภาษาฮีบรู จนถึงสามารถทำการได้อย่างจริงจัง ๒. มิชชันนารีคนหนึ่งได้แปลคัมภีร์เก่าจากภาษาอังกฤษไว้เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๓๘๓ มีจำนวนมาก

และได้พิมพ์ขึ้นแล้วในประเภทประวัติพระคัมภีร์เก่าหลายตอน ฉะนั้นจึงยังไม่เป็นการจำเป็นอย่างใดที่จะแปลคัมภีร์เก่าออกทั้งหมด นี่เองเป็นเหตุให้การแปลคัมภีร์เก่าผัดวันประกันพรุ่งเนิ่นช้ามาจนบัดนี้ ประวัติคัมภีร์เก่าที่ได้แก้ไขแล้วนั้นได้พิมพ์ออกชุดหนึ่ง ๑๒ เล่ม เป็นหนังสือถึง ๙๕๗ หน้ากระดาษขนาดหน้า ๑๒

วันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้มีการฉลองวัดอันงดงามของสมเด็จองค์ใหญ่(๑) บิดาของท่านผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน(๒) มีการมหรสพมากมายหลายอย่าง ประชาชนมาประชุมกันมากมายหลายพัน ทั้งชาวพระนครและสัญจรมาจากที่ต่าง ๆ ของประเทศเต็มแน่นไปในบริเวณของวัดและที่ใกล้เคียง บ้างก็เที่ยวดูงานมหรสพต่าง ๆ มีละครเป็นต้น บ้างก็เที่ยวซื้อหาของดี ๆ และของกินในโอกาสเช่นนั้น สมเด็จองค์ใหญ่เป็นผู้ที่ได้ศึกษาขนบธรรมเนียมอย่างฝรั่งอยู่บ้าง คิดว่าจะเป็นการดีที่จะเอาปืนใหญ่ทำเป็นไฟพะเนียงอย่างดอกไม้ไฟธรรมดา เพื่อทำให้เป็น

---

(๑) จดหมายเหตุนี้มาตรวจชำระใหม่ เมื่อหมอบรัดเลจะพิมพ์ จึงเรียกว่าสมเด็จองค์ใหญ่ ที่จริงเวลาเมื่อฉลองวัดประยุรวงศ์ ยังเป็นเจ้าพระยาพระคลัง

(๒) คือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์

ของแปลกประหลาดเลื่องลือในครั้งนั้น(๑) แต่เกรงว่าปืนจะถีบแรงนักจะเป็นอันตรายแก่คนดู จึงให้เอาโคนกระบอกปืนฝั่งลงไปในแผ่นดิน แต่กลับถีบแรงกว่าที่คาดกันมาก พอจุดปืนใหญ่ก็ระเบิด แตกออกเป็นชิ้นน้อยและชิ้นใหญ่ ถูกคนที่อยู่ในที่นั้นตาย ๘ คน และเจ็บป่วยอีกมากกว่ามาก หมอบรัดเลอยู่ห่างจากที่เกิดเหตุราว ๆ ๖ เส้น ๕ วา (๑๐๐ รอด) ในทันใดนั้นเองเจ้าพระยาพระคลังก็ให้มาเรียกไปรักษาผู้ที่ถูกบาดเจ็บ แต่มีน้อยคนที่เต็มใจให้หมอบรัดเลรักษา โดยมากนิยมหมอไทยซึ่งไม่รู้จักการใช้มีดหรือเครื่องมือผ่าตัดอย่างใด ๆ แก่ผู้ต้องบาดเจ็บ ใช้แต่น้ำมันมะพร้าวทาที่แผลหรือต้มยาให้กินเท่านั้น ในพวกคนบาดเจ็บที่ให้หมอบรัดเลรักษา มีพระสงฆ์ไทยองค์หนึ่งซึ่งกระดูกแขนแตกอันจำเป็นต้องตัดแขนทิ้งทีเดียว หมอบรัดเลจึงตัดแขนพระองค์นั้นในที่เกิดเหตุนั้นเอง ถึงเลื่องลือกันว่าก่อนนี้คนไทยไม่รู้เลย ว่าจะตัดร่างกายมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้เช่นนี้ ด้วยพระสงฆ์ที่ทนการผ่าตัดได้ไม่นานเท่าใดก็หายดี ในเวลานั้นยังไม่มีโคลโรฟรอมหรืออีเธอใช้ในการหมอ พวกมิชชันนารีอยู่

(๑) ได้ยินว่าความที่จริงนั้น พระสงฆ์องค์ ๑ เป็นผู้คิดทำ สมเด็จองค์ใหญ่เป็นแต่อนุญาตกับให้ปืนใหญ่

คอยดูแลปฏิบัติคนบาดเจ็บอยู่จนถึงเที่ยงคืน เรเวอเรนด์ยอนสันและโรเบิตฮันเตอร์ เพื่อนของพวกมิชชันนารีก็อยู่คอยช่วยเหลือด้วย คนบาดเจ็บที่ยอมอยู่ในความรักษาของพวกมิชชันนารีหายดีหมดทุกคน แต่ผู้ที่ปฏิเสธความช่วยเหลือของพวกมิชชันนารีนั้น ได้ตายเพราะบาดแผลเป็นจำนวนมาก เช่นนี้ยังไม่เห็นประจักษ์อีกหรือว่า พระเจ้าได้ประทานความช่วยเหลือแก่พระเจ้าแผ่นดิน และอาณาประชาราษฎรเพียงไร

เศษของปืนใหญ่ที่ระเบิดครั้งนั้นกระเด็นไปไกล ๆ มาก บางชิ้นกระเด็นมาถูกบ้านเรือนทางฝั่งพระนคร แต่ก็ไม่ถูกผู้คนบาดเจ็บ นอกจากผู้ที่อยู่ในบริเวณวัดเท่านั้น ละครและการมหรสพต่าง ๆ ซึ่งได้ตระเตรียมว่าจะเล่นกันอย่างขนานใหญ่ในคืนวันนั้นหยุดหมด ด้วยความเศร้าโศกและถือกันว่ามีเหตุการณ์เช่นนั้นขึ้นเป็นลางร้าย ถึงเช่นนั้นก็ดีพอรุ่งขึ้นก็มีงานและการมหรสพต่อไปอีก ๑๖ วัน

วันที่ ๒๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๙

เรเวอเรนด์ดีนและเรเวอเรนด์รีดขึ้นไปอยุธยา ซึ่งพวกมิชชันนารีเชื่อกันว่าเป็นครั้งแรก ที่พวกโปรเตสแตนต์

ขึ้นไปถึงราชธานีเก่าของประเทศสยาม ก่อนนี้ (พ.ศ. ๒๓๗๘) พวกมิชชันนารีได้พยายามจะขึ้นไปกันครั้งหนึ่งแล้ว แต่ต้องงด ด้วยขออนุญาตจากรัฐบาลไม่เป็นผลสำเร็จ ในเวลานี้ (พ.ศ. ๒๓๗๙) ครั้นไปโดยไม่ขอหนังสือเดินทางก็ไปได้

วันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๙

เดวิสัน กัปตันเรือสะเชม มาหาพวกมิชชันนารี กัปตันเดวิสันเดินทางมาจากประเทศอเมริกาประมาณ ๔ เดือน พวกมิชชันนารีมีความตื่นเต้นยินดีอย่างใหญ่หลวงในการต้อนรับเพื่อนที่พึ่งมาจากประเทศอีกครั้งหนึ่ง การที่กัปตันเดวิสันมาเยี่ยมเปรียบเสมือนหนึ่งว่า พวกมิชชันนารีทุก ๆ คนได้พบพี่ชายของตน ๆ และการสนทนากับเดวิสันพวกมิชชันนารีรู้สึกเสมือนหนึ่งว่า "เอาน้ำเย็นมาให้แก่บุคคลผู้กระหายน้ำ ฉะนั้น" พวกมิชชันนารีได้พบกับกัปตันเดวิสันครั้งนี้ดีใจเสียจนยกโทษให้เดวิสันในการที่ลืมเมล์ของพวกมิชชันนารีไว้บนเรือเป็นหลายวัน ยังมิได้นำมาให้พวกมิชชันนารี เรือสะเชมเป็นเรืออเมริกันลำสุดท้ายที่เข้ามาสู่ท่าเรือเมืองไทยก่อนที่ไทยได้ทำสัญญาฉบับใหม่กับอเมริกา พ.ศ. ๒๓๙๙

วันที่ ๔ กุมภาพันธ พ.ศ. ๒๓๗๙

ร้านขายยาของพวกมิชชันนารี คณะ เอ. บี. ซี. เอฟ. เอ็ม. ก็ยังคงทำการอยู่ตามเคย ได้รักษาคนบ่วยเฉลี่ยกันราววันละ ๙๐ คน

วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้เรือใบอังกฤษชื่อ เอมมา มะติลดา มิสเตอร์จันเสน เป็นกปตันมาจากสิงคโปร์ถึงกรุงเทพ ฯ นำเครื่องพิมพ์มาให้พวกมิชชันนารีคณะ เอ. บี. ซี. เอฟ. เอ็ม. ๒ เครื่องๆ หนึ่งเป็นแบบโอติส อีกเครื่องหนึ่งเป็นแบบสแตนดิง กับกระดาษสำหรับพิมพ์ ๑๐๐ ริม พวกมิชชันนารีมีเครื่องพิมพ์อย่างเก่าซึ่งทำด้วยไม้และแท่นเป็นหินอยู่เครื่อง ๑ แล้วพร้อมทั้งตัวพิมพ์อักษรไทยบ้างเล็กน้อย หมอบรัดเลนำมาจากสิงคโปร์และได้พิมพ์หนังสือไทยขึ้นด้วยเครื่องนี้เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๙ ครั้นวันที่ ๒ กรกฎาคม พวกมิชชันนารีคณะแบบติสต์ได้รับเครื่องพิมพ์จากประเทศอเมริกา ทั้งแบบโอติสและสแตนดิงอย่างเดียวกับของคณะ เอ. บี. ซี. เอฟ. เอ็ม. กับกระดาษและเครื่องใช้ในการพิมพ์หนังสือต่างๆ ครบที่จะตั้งเป็นโรงพิมพ์ขึ้นเป็น

พิเศษได้ทีเดียว แต่พวกคณะแบบติสต์ไม่มีที่ ๆ จะตั้งโรงพิมพ์ พวกคณะ เอ.บี.ซี.เอฟ.เอ็ม. จึงได้อนุญาตให้ตั้งรวมอยู่ในโรงพิมพ์เดียวกัน ให้เรเวอเรนต์ อาร์.ดี. เดเวนปอร์ตเป็นผู้ดูแลการทั่วไป รวมกันอยู่ราว ๆ ปีหนึ่งหรือสองปี

วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้ในเวลาแต่เช้า พวกมิชชันนารีไปหาเจ้าพระยาพระคลังเสนาบดีกระทรวงกรมท่า โดยประสงค์จะขอให้ท่านเร่งการสร้างเรือสำหรับอยู่ ๒ หลังให้แก่พวกมิชชันนารีคณะ เอ.บี.ซี.เอฟ.เอ็ม. ซึ่งท่านได้สัญญาไว้และลงมือสร้างแล้วนั้น ให้สำเร็จในเวลาเร็วขึ้นสักหน่อย พบท่านยืนอยู่ที่หน้าประตู ใส่บาตรพระสงฆ์ซึ่งเรียงกันเข้ามารับทีละองค์ ๆ ท่านเอาทัพพีตักข้าวใส่ในบาตรแล้ว พวกบ่าวซึ่งคุกเข่าอยู่ริมเท้าท่านก็เอาลูกไม้ใส่ในย่าม และเอาหมากพลูบุหรี่ใส่ในฝาบาตร เมื่อใส่บาตรพระประมาณ ๕๐ รูปกว่า ๆ แล้วท่านก็เข้าไปที่หอนั่งซึ่งมีโตกใส่ของบริโภคต่าง ๆ ตั้งอยู่ประมาณ ๑๐ หรือ ๑๒ ใบ สำหรับพระสงฆ์อีกหลายองค์ซึ่งท่านนิมนต์ให้มาฉัน ไม่สู้ช้านักพระก็เข้ามาทีละรูป ถือ

ตาลิบั้ตรทุกองค์ ขึ้นนั่งบนอาสนที่มีโตกตั้งอยู่นั้นตามลำดับที่มาถึง เจ้าพระยาพระคลังคุกเข่าลงกราบโดยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วก็รับศีล พอพระสวดถวายพรพระจบลง ท่านก็ยกโตกประเคนองค์ละโตกให้พระฉัน ของโตกหนึ่ง ๆ มากมาย ดูเหมือนว่าพระจะฉันเช้า เพล และวันรุ่งขึ้นอีกก็ยังจะพอ เมื่อพระฉันอิ่มแล้วก็สวดอนุโมทนาอีกครั้งหนึ่ง แล้วคนใช้จึงยกโตกที่พระฉันแล้วนั้น มาถ่ายใส่โอของพระซึ่งเอามาด้วยให้ท่านเอาไปวัด เสร็จพิธีเลี้ยงพระแล้วเจ้าพระยาพระคลังจึงได้มารับรองพวกมิชชันนารี และพูดถึงกิจการของพวกมิชชันนารีต่อไป

วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๘๐

เจ้าพระยาพระคลัง ให้คนมายืมเครื่องพิมพ์ของพวกมิชชันนารีคณะ เอ. บี. ซี. เอฟ. เอ็ม. เพื่อจะเอาไปพิมพ์หนังสือเรื่องอ่านเล่นที่บ้านของท่านนับเป็นครั้งที่ ๓ วันรุ่งขึ้นพวกมิชชันนารีไปหาท่าน และได้อธิบายให้ท่านทราบว่าเหตุใดเครื่องพิมพ์จึงย้ายมาบ้านท่านไม่ได้ และจะให้ยืมไปทำอะไรก็ไม่ได้ เจ้าพระยาพระคลังดูเหมือนจะเข้าใจคำชี้แจงของพวกมิชชันนารีอันมีเหตุผลดีทีเดียว เพราะเครื่อง

พิมพ์นั้นหนักนัก จึงเป็นอันยินดียืมเครื่องพิมพ์ไม้ ซึ่งพวกมิชชันนารีเต็มใจยอมให้ยืม เจ้าพระยาพระคลังกล่าวแก่พวกมิชชันนารีว่า ถ้าเช่นนั้นตัวพิมพ์ไม้คนของท่านก็อาจทำได้

ในปีนี้ (พ.ศ. ๒๓๘๐) ฤดูร้อนช่างเป็นข้าศึกแก่ความสุขของชาวยุโรปและอเมริกันเสียจริง ๆ พวกลูกเรือพากันเป็นโรคบิดชุกชุมจนพวกนายตกใจกลัวมาก หมอมิชชันนารีเกือบจะรักษาพวกลูกเรือทั้งหมดไม่ไหว และทั้งต้องรักษาคนพื้นเมืองประจำที่ร้านอีกวันหนึ่งตั้ง ๖๐ คนถึง ๗๐ คนด้วย การรักษาเป็นการรักษาให้เปล่าทั้งนั้น เรือใบมารีชาร์ปกัปตันดี. เบราของอังกฤษ ซึ่งในเวลานั้นทอดสมออยู่ ได้อาศัยใช้เป็นโรงพยาบาลอย่างดีของพวกมิชชันนารีที่เจ็บป่วย

วันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๘๐

วันนี้เป็นวันถวายเพลิง สมเด็จพระราชินี พระราชมารดาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประชาชนพากันมาจากที่ต่าง ๆ ในพระราชอาณาเขตประชุมกันหนาแน่น พวกมิชชันนารีเห็นเป็นโอกาสดี จึงเอาหนังสือเรื่อง

ศาสนาคริสตังคัมภีร์แมตธิวตอนหนึ่งซึ่งมิสเตอร์โยนส์แปลออกไว้เป็นภาษาไทยไปแจกหลายร้อย และหนังสืออย่างอื่นอีกบ้างเล็กน้อย คนเบียดเสียดกันเข้าไปรับจนแจกไม่สะดวก พวกมิชชันนารีจึงได้เอาหนังสือลงไปแจกเสียในเรือ ก็แน่นอีก จึงถอยเรือออกจากฝั่งห่างไปเล็กน้อยทำให้ผู้ที่จะรับต้องลุยลงไปในน้ำลึก หรือบางคนถึงกับว่ายจึงจะได้หนังสือ การแจกหนังสือก่อนนี้พวกมิชชันนารีเห็นว่า เป็นของสำคัญและนิยมนัก แต่เดี๋ยวนี้ (พ.ศ. ๒๔๑๖) เห็นว่าเป็นของไม่สู้จะมีผล (ทำให้เลื่อมใสได้) มากนัก

วันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๘๐

ด๊อกเตอร์ เอช. มัลคัม มาจากสิงคโปร์ถึงกรุงเทพ ฯ วันนี้โดยฐานเป็นผู้แทนของมิชชันนารี คณะแบบติสต์บอดที่เมืองบอสตัน มาตรวจการมิชชันนารีคณะแบบติสต์ทั้งที่ในกรุงเทพ ฯ และในพม่าและในเมืองอื่น ๆ ทางตะวันออกด้วย ด๊อกเตอร์ เอช. มัลคัม พักอยู่กับพวกมิชชันนารี ๕๐ วัน ทำให้เกิดความยินดีและผลประโยชน์แก่พวกมิชชันนารีมาก ด้วยด๊อกเตอร์มัลคัมผู้นี้เป็นสุภาพบุรุษผู้มีความรู้ดี และกริยาอาการก็น่ารับรองอย่างยิ่ง

วันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๐

เจ้าพระยาพระคลังส่งคืนเครื่องพิมพ์ไม้ ซึ่งได้ยืมไปจากคณะ เอ. บี. ซี. เอฟ. เอ็ม. ว่าพอแก่ความต้องการแล้ว ดูเหมือนเจ้าพระยาพระคลัง จะแลเห็นแล้วว่าวิชาทำเครื่องพิมพ์ด้วยไม้ ไม่เป็นสิ่งที่ง่ายอย่างท่านเข้าใจแต่ก่อน ทั้งการทำตัวอักษรไทย ด้วยไม้ก็เป็นสิ่งที่เกินความรู้ช่างในประเทศสยามในเวลานั้น

วันที่ ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๐

วันนี้ เรเวอเรนด์ สเตเฟน ย้ายไปอยู่ที่เรือนซึ่งได้ปลูกขึ้นในที่ดินของพวกโปรตุเกส(๑) เพราะเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘ รัฐบาลให้พวกมิชชันนารีย้ายจากวัดเกาะ ยอนสันรื้อเรือนไปปลูกอยู่กับพวกคณะแบบติสต์ชั่วคราว แล้วจึงได้ได้ย้ายมาปลูกที่ ๆ ของโปรตุเกสนั้น เรเวอเรนด์ ซี. รอบินสันก็เช่าเรือนของพวกโปรตุเกสอยู่ใกล้ ๆ กันนั้น พวกมิชชันนารีคณะ เอ. บี. ซี. เอฟ. เอ็ม. อื่น ๆ ได้รวมกันอาศัยอยู่ที่เรือน ๒ ห้องหลังหนึ่ง อยู่ในระหว่างพวกโปรตุเกสกับกุฎีจีนคอยให้เจ้าพระยาพระคลังสร้างเรือนขนาดใหญ่ให้เช่าตาม

(๑) ในหมู่บ้านกุฎีจีน

สัญญาแล้วเสร็จ จึงจะไปอยู่รวมกันที่เรือนนั้น เรือนหลังที่อาศัยอยู่นี้คับแคบและรุงรังมาก

วันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๐

วันนี้เป็นวันครบสองปีบริบูรณ์ ตั้งแต่พวกมิชชันนารีตั้งร้านขายยามา คิดจำนวนคนไข้ทั้งหมดตามที่ปรากฏในบัญชีเป็น ๕๐๒๕ คน

วันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๐

วันนี้พวกมิชชันนารี ได้รับเชิญให้ไปรับประทานอาหารเช้ากับเจ้าชายองค์หนึ่ง(๑) พอพวกมิชชันนารีไปถึงเธอก็ออกมารับ แสดงความยินดีมากในการที่พวกมิชชันนารีมารับประทานอาหารด้วย เจ้าชายองค์นี้ตั้งพระหฤทัยจะทำให้ถูกธรรมเนียมและจรรยาแห่งชาวอเมริกันอย่างที่สุด จนถึงสวมรองเท้าอย่างบู๊ตยาว แต่ไม่เหมาะกับเท้าดูเร่อร่า เธอได้นำพวกมิชชันนารีเข้าไปยังตำหนักเล็ก ๆ ซึ่งถึงแม้ว่าจะดูไม่สมแก่เกียรติยศเจ้า ก็เป็นตำหนักที่มีความสุขสบายสำหรับครอบครัวเล็ก ๆ อันไม่มีบุตรเช่นเธอนี้ แล้วให้พวกมิชชันนารีนั่งที่เก้าอี้ฝรั่งซึ่งได้เตรียมไว้เพียงพอ ในทันใด

(๑) คือหม่อมราชวงศ์กระต่าย อิศรางกูร ณ อยุธยา ถึงรัชกาลที่ ๔ ได้เป็นที่หม่อมราโชทัย

นั้นน้องชายของเธอเป็นใบ้คน ๑ อายุสัก ๕ ขวบเข้ามาหาเปลือยกายเหมือนกับเมื่อแรกเกิด แต่การเปลือยกายสำหรับเด็ก ๆ เช่นนี้ ตามธรรมเนียมไทยแต่ก่อนเป็นสิ่งที่ไม่ถือกัน ท่านชายน้อยผู้นี้มีความยินดีมากที่ได้พบพวกมิชชันนารีไม่สู้ช้านักเจ้าชายก็ได้พาพวกมิชชันนารีไปยังเรือนหลังนอกซึ่งเป็นเรือนหลังที่พวกมิชชันนารีจะนั่งรับประทานอาหาร เจ้าชายได้ยืมมีดและช้อนส้อมมาจากพวกมิชชันนารีเพื่อให้ครบโต๊ะ ทุกสิ่งทุกอย่างได้จัดตามแบบอเมริกันพอใช้ได้ทั้งนั้น และอาหารก็ทำอย่างดี พอทำให้พวกมิชชันนารีมีความอยากรับประทาน แต่เจ้าชายไม่ได้เสวยร่วมมิชชันนารี เป็นแต่นั่งอยู่ข้าง ๆ และคอยบัญชาให้พวกข้าเลี้ยงพวกมิชชันนารีในระหว่างที่รับประทานอาหาร พวกมิชชันนารีทราบว่า เธอมีม้าหลายม้า จึงถามว่าเอาไว้ที่ไหน เธอจึงตอบทันทีว่าเอาไว้ที่นี่ในเรือนหลังนี้เอง พวกมิชชันนารีมองไปมองมาจึงรู้ว่ารับประทานอาหารเช้าอยู่ในโรงม้า ในทันใดนั้นเองม้ากลับมาโรง เจ้าชายถึงกับต้องใช้ข้าและสุนัขไปไล่ไม่ให้มันกรูกันเข้ามาเหยียบพวกมิชชันนารี เพราะถือกรรมสิทธิ์โรงของมันเสียชั่วคราว

เจ้าชายองค์นี้ ได้เป็นศิษย์ของพวกมิชชันนารีอยู่พักหนึ่ง แต่มิชชันนารีมิได้สอนเธอถึงเรื่องคนกับม้ามีความเกี่ยวข้องกันอย่างใด เธอได้พยายามเรียนภาษาอังกฤษกับพวกมิชชันนารี ต่อมาเป็นครั้งเป็นคราวอีกหลายปี จนได้รับความรู้ใช้ภาษาอังกฤษรับราชการได้ เพราะฉะนั้นจึงได้เป็นอัตตาเชของคณะทูตสยาม ซึ่งไปเมืองลอนดอนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ และได้เป็นล่ามสำคัญของอัครราชทูตด้วย เมื่อกลับมาจากประเทศอังกฤษไม่สู้ช้านัก ได้แต่งหนังสือจดหมายเหตุระยะทางเรื่องทูตไทยไปเมืองลอนดอน ทั้งได้แต่งนิราศลอนดอนไว้อีกเรื่องหนึ่งด้วย โดยที่เธอเป็นผู้มีความสามารถปรากฏอยู่เช่นนี้ จึงได้รับเกียรติยศเลื่อนขึ้นเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลต่างประเทศเป็นคนแรก เธอได้ถึงอนิจกรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐

วันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๐

เรเวอเรนด์ เอ. รีด ถึงแก่กรรมด้วยโรคบิดเรื้อรัง

วันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๐

วันนี้เวลาบ่ายได้มีพิธีสมรสระหว่างนางพยาบาลไทยแม่ม่ายคนหนึ่งซึ่งอยู่กับพวกมิชชันนารี กับชายหนุ่มซึ่งเป็น

หัวหน้าคนเรียงพิมพ์ อยู่ในโรงพิมพ์ของพวกมิชชันนารี พิธีได้ทำกันที่บ้านของพวกมิชชันนารี เรเวอเรนต์ จี. ดี. โยนส์ เป็นประธานในการพิธีนี้ มีคนไทยและพวกมิชชันนารีทั้งผู้หญิงผู้ชายได้รับเชิญไปประชุมกันเป็นจำนวนมาก การแต่งงานอย่างธรรมเนียมศาสนาของพวกมิชชันนารี ดูเหมือนจะเป็นครั้งแรกที่มีขึ้นในเมืองไทย ยกเว้นแต่พวกโรมันคาทอลิก

วันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๓๘๐

กัปตันตริ๊กซ์ ชาวอังกฤษซึ่งมาจากสิงคโปร์เมื่อเร็ว ๆ นี้ เพื่อจะหางานทำในรัฐบาลไทย พอมาถึงไม่สู้ช้านัก เขาก็ได้รับตำแหน่งเป็นผู้ดูแลการเดินเรือใบฝรั่ง เงินเดือน ๑๔๐๐ เหรียญ ดูเหมือนว่ารัฐบาลจะเป็นผู้เรียกกัปตันตริ๊กซ์มารับตำแหน่งนี้ ในสมัยนั้นรัฐบาลมีเรือซึ่งต่อขึ้นใหม่ตามแบบชาวตะวันตก ๔—๕ ลำ เป็นความจำเป็นที่จะต้องมีชาวตะวันตกผู้มีความชำนาญการเดินเรือไว้สักคนหนึ่ง เพื่อสอนวิชาเดินเรือ วิชาเดินเรือสินค้าและเรือรบของไทยนับว่ามีเค้ามูลตั้งแต่นั้นมา

วันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๓๘๐

พวกมิชชันนารีมีความตื่นเต้นยินดีเป็นอันมาก ที่ได้เห็นหนังสือเรื่องศาสนาพระเยซู ซึ่งโรงพิมพ์ของพวกมิชชันนารีคณะ เอ. บี. ซี. เอฟ. เอ็ม. พิมพ์ขึ้นเมื่อเดือนสิงหาคมนั้น มีคนพอใจอ่านกันโดยมาก

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๘๐

วันนี้พวกมิชชันนารีคณะ เอ. บี. ซี. เอฟ. เอ็ม. ได้พิมพ์หนังสือขึ้นชุดหนึ่ง ๓ เล่มๆ ๑ ชื่อลักษณะและพระราช-บัญญัติของพระยะโฮวา (The Character & laws of Johovah) เล่ม ๒ ชื่อความแตกต่างกันในระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระเยซูคริสต์ (The historries of Buddha & Christ Jesus Contrasted) เล่ม ๓ ชื่อหนทางอันแท้จริงที่จะไปสวรรค์ (The true and only way to Heaven)

หนังสือเล่มที่ ๒ นี้ ทำให้พวกเพื่อนของพวกมิชชัน-นารี ซึ่งทำงานติดต่อกับรัฐบาลไทยมีความตกใจเป็นอันมาก เกรงว่าถ้าพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงแล้วจะกริ้วพวกมิชชันนารีในการที่พยายามทำลายความเชื่อถือในพระพุทธเจ้าของประชาชนเช่นนั้น หนังสือเล่มนี้ได้ทำให้มีคนเกลียดชังพวก

มิชชันนารี จนถึงพวกมิชชันนารีต้องหยุดแจกชั่วคราว แต่กว่าจะหยุด ได้แจกไปเสียหลายร้อยเล่มแล้ว

วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๘๐

เรือนที่เจ้าพระยาพระคลังสัญญาว่าจะปลูกให้พวกมิชชันนารีคณะ เอ. บี. ซี. เอฟ. เอ็ม. นั้น แล้วเสร็จหลัง ๑ และคนของเจ้าพระยาพระคลังมาอาศัยอยู่ พวกมิชชันนารีสองคนไปหาท่าน ขอให้ท่านสั่งให้ผู้ที่มาอาศัยอยู่นั้นออกไปเสีย และอนุญาตให้พวกมิชชันนารีครัว ๑ ย้ายไปอยู่ที่นั้น เจ้าพระยาพระคลังยอมรับว่า จะสั่งให้ผู้ที่มาอาศัยอยู่ออกไปโดยเร็ว และท่านอยากจะให้พวกมิชชันนารีตรวจฟันของท่านซึ่งโยกอยู่ซี่หนึ่งปวดมาก วันรุ่งขึ้นขอให้พวกมิชชันนารีเอาเครื่องมือถอนฟันมาด้วย พวกมิชชันนารีมีความยินดีที่จะปฏิบัติตามประสงค์ของท่าน วันรุ่งขึ้นจึงได้ไปหาท่านพร้อมด้วยหีบเครื่องมือ แต่พอเจ้าพระยาพระคลังได้เห็นเครื่องมือถอนฟันเข้าก็ตกใจ ให้เรียกคนใช้คนหนึ่งซึ่งมีฟันโยกและปวดเหมือนกับท่าน เข้ามาให้พวกมิชชันนารีถอนฟันต่อหน้าท่านเพื่อท่านจะดูว่ามีความเจ็บปวดและเลือดจะออกมากสักเพียงไร คนใช้คนนั้นก็เข้ามา พวกมิชชันนารี

จัดการถอนฟันออกโดยมิทำให้เจ็บปวดเลย แต่เมื่อเจ้าพระยาพระคลังเห็นคนใช้คนนั้นบ้วนโลหิตออกมาจากปากเพียงเล็กน้อยก็กลัว สั่งให้พวกมิชชันนารีนำเครื่องมือกลับไป และกล่าวว่าท่านไม่สามารถทนการถอนเช่นนั้นได้เกรงว่าถ้าเลือดไม่หยุดก็จะต้องตายเป็นแน่

วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๘๐

วันนี้เรเวอเรนด์ ซี. รอบินสัน ย้ายไปอยู่เรือนที่เจ้าพระยาพระคลังสร้างให้ รอบินสันได้อยู่ที่เรือนอันคับแคบมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๘ และพวกมิชชันนารีซึ่งถูกไล่จากวัดเกาะคราวเดียวกันนั้น ก็อาศัยอยู่ด้วยถึง ๒ ครัวเรือน

วันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๓๘๐

วันนี้พวกมิชชันนารีคนหนึ่ง (หมอบรัดเล) กลับจากไปเที่ยวมา ๔ วัน ทีแรกเข้าคลองบางกอกน้อยไปแล้วเข้าคลองโยงไปทะลุแม่น้ำท่าจีน เป็นหนทาง ๘๐๐ เส้น ออกจากท่าจีนไปมหาชัยซึ่งเป็นตำบลที่มีโรงทำน้ำตาลทรายมากแล้วลัดคลองเล็กมากรุงเทพฯ นี่เป็นครั้งแรกที่พวกมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ไปเที่ยวยังตำบลเหล่านั้น การไปเที่ยวครั้งนี้

ไปเรือสำปั้น ๔ แจว เอาหนังสือเรื่องศาสนาคริสตังไปแจกด้วยเป็นอันมาก

วันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๐

มิสเตอร์โรเบิต ฮันเตอร์ เพื่อนของพวกมิชชันนารีได้สร้างเรือเดินทะเลขึ้นลำหนึ่ง ชื่อ "เฟรนด์" เรือลำนี้มีห้องสำหรับตัว มิสเตอร์ฮันเตอร์เองและพวกมิชชันนารี ในเวลาที่จะไปเที่ยวทะเลและเมืองต่าง ๆ บนฝั่งอ่าวสยาม พวกมิชชันนารี ๔ คน โดยสารเรือเฟรนด์ไปยังสันดอน ในวันนี้รอบินสันและครอบครัวไปเรือใบแฟนนีของอังกฤษ วันรุ่งขึ้นคนโดยสารอื่น ๆ จะไปเรือคองเกอเรอร์ของไทย แต่เรือคองเกอเรอร์รั่วไปไม่ได้ เรือคองเกอเรอร์ได้รั่วเช่นนี้ถึงสองครั้งแล้ว

วันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๑

พวกมิชชันนารีมีความรื่นเริงมาก ที่ได้ทราบข่าวแต่เช้าตรู่ว่า ด๊อกเตอร์สเตเฟ่น เตรซี กับภรรยา โดยสารเรือไทยคองเกอเรอร์กัปตันตริกซ์มาถึงสันดอน และต่อมาอีกชั่วโมงเศษพวกมิชชันนารี ได้พบเรเวอเรนด์รอบินสันกับภรรยา ซึ่งกลับมาจากสิงคโปร์โดยเรือกลาสโคของอังกฤษ

ถึงสันดอนแล้วลงเรือเฟรนด์ของมิสเตอร์ฮันเตอร์เข้ามาอีกต่อหนึ่ง ส่วนดอกเตอร์เตรซีกับภรรยารุ่งขึ้นจึงได้มาถึง อนึ่งบรรดาผู้ที่เป็นคริสตังมีความยินดีกันทั่วหน้า ที่ภรรยาของกัปตันตรีกซ์และบุตรน้อยมาถึงในวันนี้ด้วยเหมือนกัน เพราะภรรยาของกัปตันตรีกซ์ผู้นี้มีความประพฤติและนิสัยใจคอเป็นคริสตังอย่างแท้จริง พวกมิชชันนารีรู้สึกขอบคุณพระเป็นเจ้ามาก ที่โปรดส่งคนดี ๆ เช่นนี้มาให้พวกมิชชันนารีเสมอ ๆ

วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๘๑

วันนี้พระเจ้าแผ่นดินโปรด ๆ ให้เชิญพวกมิชชันนารีทั้งหมดไปในการถวายเพลิงพระศพสมเด็จพระชนนี (๑) ของพระองค์ ซึ่งเสด็จสวรรคตมาได้ ๕ หรือ ๖ เดือนแล้ว พวกมิชชันนารีทั้งหมดได้ไปยังพระเมรุท้องสนามหลวง เจ้าพระยาพระคลังมีความยินดีมากที่พวกมิชชันนารีไปในการนี้ ด้วยส่อว่าเป็นผู้มีความจงรักภักดีและกตัญญูกตเวทีต่อประเทศสยาม พวกชาวต่างประเทศอื่น ๆ (มีเพียงสอง

---

(๑) สมเด็จพระศรีสุลาลัย

สามคนเท่านั้น) ซึ่งอยู่ในกรุงเทพฯ ในเวลานั้นก็ได้ไปอยู่ที่นั่นด้วยกันทั้งหมด พระเจ้าแผ่นดินเสด็จทรงพระราชยานจากพระราชวังไปยังพระเมรุท้องสนามหลวง พระราชยานนี้ปิดทองทึบเหมือนกับทำด้วยทองทั้งแท่งมีคนหาม ๖ คน[(๑)] อีกคนหนึ่งเชิญพระกลดสีเหลืองเดินไปข้าง ๆ พระราชยาน มีสิ่งที่สมควรจะสังเกตอยู่อย่างหนึ่ง คือพระเจ้าแผ่นดินผู้มีพระเกียรติยศ ยังทรงเห็นว่าบิดามารดาควรจะรักใคร่บุตรธิดาของตนแม้ว่าจะเป็นแต่เพียงสตรีเพศก็ตาม พระองค์จึงได้ทรงอุ้มพระราชธิดาพระองค์หนึ่ง[(๒)] มีพระชนม์ได้ ๘ หรือ ๑๐ พรรษา ประทับบนพระเพลาทั้งเที่ยวเสด็จไปและเสด็จกลับ ให้ปรากฏแก่พสกนิกรของพระองค์อันมีจำนวนตั้งหมื่น ๆ ในที่นั้น ในเวลาที่พระองค์เสด็จไปโดยพระราชยานนั้น ทรงทอดพระเนตรไปทั้งทางข้างขวาและข้างซ้าย และทรงยิ้มแก่พสกนิกรซึ่งหมอบราบถวายบังคมอยู่ ณ ที่นั้น พวกมิชชันนารีรู้สึกละอายที่ระลึกขึ้นว่า พวกมิชชันนารีและชาวต่างประเทศอื่น ๆ ซึ่งไปอยู่ ณ ที่นั้น ได้กระทำอาการ

---

(๑) ดูไม่ถ้วนขาดไปสองคน

(๒) เข้าใจว่า พระองค์เจ้าหญิงบุตรี คือกรมหลวงวรเสรฐสุดาเวลานั้นพระชันษาได้ ๑๑ ปี

แสดงความเคารพเป็นอย่างพวกประชาชนคือนั่งราบและก้มศีรษะลงคำนับ

ในชั่วเวลาสัปดาห์หนึ่งกว่า ๆ เท่านั้น พวกมิชชันนารีแจกหนังสือสอนศาสนาไปได้เป็นอันมาก พวกมิชชันนารีเล่าว่าบรรดาผู้ที่ได้รับแจกหนังสือไป มีจำนวนกว่า ๒๐๐ คนนั้น(๑) มีคนที่อ่านหนังสือไม่ได้อยู่เพียง ๒๐ กว่าคนเท่านั้น และคนที่อ่านหนังสือได้ ถ้าอ่านโดยความตั้งใจเพียงเล็กน้อยก็เข้าใจภาษาได้ดี ด้วยหนังสือนั้นเป็นภาษาไทยสามัญที่ใช้กันทั่วไป

วันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๘๑

วันนี้ได้มีพระราชทานเพลิงเจ้านายพระองค์อื่นอีก ในพระเมรุที่ถวายพระเพลิงสมเด็จพระพันปีตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น(๒) ในครั้งนี้พวกมิชชันนารีก็ได้พยายามจะทำการให้เป็นประโยชน์แก่พระเป็นเจ้าของพวกเขาอีกเหมือนกัน ในขณะที่เข้าไปปะปนกับฝูงชนในงานพระเมรุนั้น เผอิญพวก

(๑) ผู้แต่งมิได้ตั้งใจจะสรรเสริญ แต่เห็นได้ว่าแม้ในสมัยนั้นการเรียนอักขรสมัยของราษฎรไทยก็แพร่หลาย

(๒) พระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงเทพพลภักดิ์

มิชชันนารีได้พบกับกรมหลวงรักษ์ (รณเรศ) ซึ่งนับว่าเป็นที่ ๒ ในพระราชอาณาจักรในครั้งนั้น เมื่อได้สนทนากันเพียงเล็กน้อยแล้ว พวกมิชชันนารีขอให้พระองค์ท่านทรงรับหนังสือเรื่องประวัติพระเยซูสักฉบับหนึ่ง พระองค์ท่านก็ไม่ปฏิเสธ พวกมิชชันนารีสำคัญใจว่าเห็นจะโปรด จึงได้เตรียมห่อหนังสือเล่มนั้นพร้อมทั้งหนังสือชุด ๓ เล่ม (ที่พิมพ์ขึ้นเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายนนั้น) ด้วย เอาเข้าไปให้โดยความยินดี แต่พระองค์ท่านหาทรงรับไม่ และไม่ทรงอธิบายด้วยว่าไม่ทรงรับเพราะเหตุใด แต่พวกมิชชันนารีเข้าใจเอาเองว่าที่พระองค์ท่านไม่ทรงรับนั้น เพราะเหตุว่าไม่เป็นการสมควรที่จะทรงรับหนังสือของพวกคริสตังในที่อันเปิดเผยและพลุกพล่านเช่นนั้น

วันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๘๑

วันนี้เจ้าพระยานครมาหาพวกมิชชันนารีพร้อมด้วยหมู่คนใช้เป็นจำนวนมาก เมื่อมาถึงเชิงบันไดห้องรับแขก เจ้าคุณก็มิลงพิจารณาเครื่องพิมพ์ซึ่งกำลังทำการในห้องข้างล่าง พวกมิชชันนารีเชิญท่านให้เข้าไปดูใกล้ ๆ แต่ท่านปฏิเสธ ว่าไม่

เป็นการสมควรที่ผู้ถือพุทธศาสนาจะเข้าไปใต้ถุนเรือนที่มีผู้หญิงอยู่ด้วย นี่ยังไม่แปลกเท่าที่เจ้าคุณกล้าขอยืมเครื่องพิมพ์จะเอาไปบ้าน

วันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๘๑

วันนี้พวกมิชชันนารีคณะ เอ. บี. ซี. เอฟ. เอ็ม ได้พิมพ์หนังสือไทยขึ้นอีกเล่มหนึ่งมี ๒๐ หน้า ว่าด้วยเรื่อง (Eternal Judgment) เป็นคำถามและคำตอบต่าง ๆ หนังสือเล่มนี้พิสูจน์ว่าพิมพ์ขึ้นเหมาะแก่คนไทยเสียนี่กระไร เพราะมีคนไทยหลายคนที่ได้อ่านแล้วกลับมาหาพวกมิชชันนารี เล่าได้ถูกต้องอย่างน่าประหลาดใจ หนังสือเรื่องนี้ได้พิมพ์ขึ้นก่อน พ.ศ. ๒๓๘๗ เป็นขนาดใหญ่อีก ๔ หรือ ๕ เล่ม

ในวันนี้เอง มีหญิงคนหนึ่งพาลูกชายตาบอดสองคนมายังร้านยาของพวกมิชชันนารี หญิงคนนี้เดิมมีลูกหลายคนแต่ออกผีดาษตายเสียหมดเมื่อเร็ว ๆ นี้ เหลืออยู่สองคนเท่านั้น มารดาผู้เจ้าทุกข์ได้ทราบชื่อเสียงของหมอต่างประเทศจากเพื่อนบ้านกัน ๓ คน ซึ่งได้มารักษาโรคตาเป็นต้อ แล้วกลับไปหายแลเห็น เขาจึงคิดว่าถ้าได้พาลูกมาก็คงจะได้รับผลเช่นเดียวกันนั้น แต่เมื่อหมอมิชชันนารีตรวจดูตา

เด็กทั้งสองแล้ว จึงได้รู้ว่าตาของเขาหาได้เป็นโรคต้ออย่างเช่นเพื่อนบ้านที่รักษาหายไปแล้วนั้นไม่ เป็นโรคตาบอดตาใส แววลูกตาเสีย ๆ แล้ว เมื่อเป็นอันหมดหวังเช่นนี้พวกมิชชันนารีจึงได้บอกว่าไม่มีหนทางใดอีกแล้วที่จะช่วยเหลือได้นอกจากอ้อนวอนให้พระเป็นเจ้าช่วยเปิดดวงใจของเขาให้สว่างไสวเท่านั้น

เด็กตาบอดสองคนที่กล่าวมาข้างบนนี้ เป็นลูกพี่ลูกน้องกับเด็กไทยแฝด(๑) ที่มีชื่อเสียงโด่งดังนั้น มารดาของเด็กตาบอดนี้ได้ถามถึงเด็กแฝด และกล่าวว่ามารดาของเขา (เด็กแฝด) ชรามากและเจ็บออดแอดยังระลึกถึงลูกอยู่ทุกวันๆ และร้องไห้ถึงอยู่เสมอ

วันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๘๑

พวกมิชชันนารีมีความยินดีเป็นอันมาก ที่ได้เห็นคนแก่คนหนึ่งซึ่งนัยน์ตาเป็นต้อจนมองไม่เห็น และมาให้พวกมิชชันนารีรักษานั้น กลับหายแลเห็นเป็นปกติขึ้น แต่พวกมิชชันนารีไม่แน่ใจเลยว่าแกกลับไปแล้วจะหายขาดได้ ถึง

---

(๑) คือเด็กแฝดติดกันชื่ออินและจัน ซึ่งกัปตันคอฟฟินอเมริกันได้พาไปยังอเมริกา

กระนั้นการที่สามารถรักษาตามืดให้กลับเห็นได้เช่นนี้ก็ทำให้พวกมิชชันนารีดีใจยิ่งกว่าได้เงินได้ทองอีก แม้ว่าคนป่วยนั้นจะไม่นำอะไรมาให้พวกมิชชันนารีเลย พวกมิชชันนารียังได้ทราบจากผู้เฒ่าคนนี้ว่า พวกเพื่อนบ้านของแกอีกสองคนซึ่งมาให้พวกมิชชันนารีรักษาตานั้น นัยน์ตาก็หายเป็นปกติ

วันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๑

วันนี้พวกมิชชันนารีได้รับหนังสือไทยซึ่งน่าดูเล่มหนึ่งว่าด้วยเรื่องพงศาวดารไทยที่เก่าที่สุด ทั้งมีตำนานอักษรไทยและอื่น ๆ อีก ในหนังสือเล่มนี้ กล่าวว่าตัวอักษรไทยได้ประดิษฐ์ขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๑๙๒๔ โดยใช้อักษรเขมรเป็นแบบ แล้วเปลี่ยนแปลงแก้ไขจากต้นฉบับเพียงเล็กน้อย และว่าประเทศสยามตั้งแต่ปากอ่าวขึ้นไปจนถึงใต้อยุธยาหน่อยหนึ่ง แต่ก่อนนี้เป็นทะเล เรือสำเภาจีนแล่นขึ้นไปถึงอยุธยาได้อย่างสบายทีเดียว(๑)

วันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๑

วันนี้เป็นวันที่เจ้าคุณบดินทร์ซึ่งเป็นคนสำคัญคนหนึ่งของเมืองไทย ได้อนุญาตให้พวกมิชชันนารีเช่าตึกของ

(๑) หนังสือเรื่องพงศาวดารเหนือความเช่นกล่าวนี้ มีฉบับ ๑

ท่านหลังหนึ่งริมวัดสามปลื้ม สำหรับเป็นที่เทศนาและเก็บรักษาหนังสือ ก่อนนี้ไม่มีใครยอมให้พวกมิชชันนารีเช่าเรือนอยู่แถวนี้เลย และถ้ายิ่งจะเช่าเป็นที่เทศนาด้วยแล้วยิ่งรังเกียจใหญ่ทีเดียว เพราะที่ตรงนี้เป็นตลาดใหญ่ (ในท้องสำเพ็ง) พอเช่าจากเจ้าคุณบดินทร์ได้ พวกมิชชันนารีจึงใช้เป็นที่เทศนาและเก็บหนังสือมาจนถึงต้นรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๕

วันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๑

วันนี้พวกมิชชันนารีคณะ เอ. บี. ซี. เอฟ. เอ็ม ได้พิมพ์หนังสือพระคัมภีร์เก่าขึ้น ๒ เล่ม คือ เจนิสิสเล่ม ๑ เอกโซดัสเล่ม ๑

วันที่ ๙ กันยายน พ.ศ. ๒๓๘๑

พวกมิชชันนารีกลับจากเดินทางไปเที่ยว ๗ วัน คือไปบางปลาสร้อย อ่างหิน บางปกง มหาชัย ท่าจีน แม่กลอง แล้วกลับมากรุงเทพ ฯ ทางเมืองสมุทรปราการ พวกมิชชันนารีเล่าว่าเมื่อเดินจากบางปลาสร้อยไปยังภูเขา (เขียว) ซึ่งอยู่หลังบางปลาสร้อยนั้นสนุกสนานมาก ในบริเวณนั้นมีเนื้อที่อย่างดี พวกจีนได้ทำไร่ปลูกครามไว้น่าดูนัก

วันที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๘๑

สมัยนี้เป็นสมัยเกิดไข้ทรพิษชุกชุม พวกมิชชันนารีได้พยายามที่จะช่วยป้องกันอย่างเต็มความสามารถ พวกมิช-ชันนารีคิดหาวิธีฉีดหนองเชื้อเข้าไปในตัวโค แล้วเอาหนองโคนั้นมาใช้ฉีดกันไข้ทรพิษ วิธีนี้คิดและทดลองอยู่ถึง ๕ ปี จึงได้สำเร็จ ได้ใช้หนองนั้นฉีดกันพวกบุตรธิดาของตนไว้ได้เป็นอันมาก พอพวกมิชชันนารีคิดเรื่องหนองฝีสำเร็จ พระเจ้าแผ่นดินทรงทราบก็ดีพระทัยมาก โปรดให้หมอหลวงทั้งหมดมาหัดฉีดหนองฝีกันไข้ทรพิษ แล้วจะให้ไปปลูกทั้งที่ในวังและนอกวัง ตลอดจนพวกราษฎรตามมณฑลอื่น ๆ อีก การปลูกฝีจึงเกิดเป็นธุระสำคัญขึ้นในครั้งกระนั้น ไม่จำเพาะแต่ในพวกหมอหลวงเท่านั้น แม้หมอเชลยศักดิ์ก็พากันมาขอฝึกหัดอยู่หลายเดือน ต่อมาไม่สู้ช้านักพระเจ้าแผ่นดินได้พระราชทานรางวัลให้แก่พวกหมอหลวงทั่วทุกคน แล้วพระ-ราชทานเงินแก่พวกมิชชันนารีด้วยถุงหนึ่ง เป็นบำเหน็จในการที่ได้สอนวิชาปลูกฝีแก่หมอหลวง เป็นเหตุให้ช่วยชีวิตเจ้านาย และข้าราชการไว้ได้เป็นจำนวนมาก

วันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๘๑

เวลานั้นเป็นเวลาที่ (ไทย) จะสืบหาความจริงกันจากคัมภีร์ไบเบิล มีคนหลายคนมาหาพวกมิชชันนารี เล่าเรื่องที่ตนอ่านไปแล้วนั้นจำได้ถูกต้องอย่างน่าอัศจรรย์ ทั้งมีความปรารถนาจะทราบเรื่องสร้างโลกตั้งแต่ต้นจนปลายจากคัมภีร์ไบเบิลกันมากกว่ามาก เรื่องที่ ๑ ของคัมภีร์เก่าซึ่งมิชชันนารีพิมพ์ขึ้นนั้น ได้แจกไปเป็นส่วนมากแล้ว มีเด็กคนหนึ่งอายุ ๑๔ ปีมาหาพวกมิชชันนารี และเล่าเรื่องสร้างโลกเรื่องสร้างมนุษย์และเรื่องของอับระฮัมได้คล่องแคล่วและถูกต้องเป็นอันดีเหมือนกับที่พวกมิชชันนารีเคยได้ยินในโรงเรียนวันอาทิตย์ในประเทศอเมริกา เรื่องนี้เป็นข้อพิสูจน์ได้ดี ว่าคนสามัญจะต้องเข้าใจภาษาหนังสือของพวกมิชชันนารีดีทีเดียว แม้แต่เด็กเล็ก ๆ ยังอ่านได้และรู้สึกติดใจในหนังสือนั้น แต่ความจริงพวกมิชชันนารีไม่ได้เรียงสำนวนไทยเอง พวกมิชชันนารีเป็นแต่บอกด้วยปากเปล่า แล้วล่ามหรือเสมียนผู้รู้หนังสือไทยจึงได้เรียงให้เป็นสำนวนไทยที่ดีอีกต่อหนึ่ง เมื่อเรียงแล้วก็อ่านให้พวกมิชชันนารีฟังโดยวิธีนี้เอง ต่อมาภายหลังทำให้พวกมิชชันนารีรู้ภาษาไทยดีถึงเรียงเองได้

วันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๘๑

วันนี้หมอบรัดเลรู้สึกว่าเป็นวันที่มีเหตุการณ์สำคัญมาก ในชีวิตของเขา เพราะเขาได้คิดอยู่ในใจเป็นเวลานานทีเดียว ที่จะบวชเป็น (พรต) ผู้สอนศาสนา โดยพระเมตตาของพระเจ้า เขาได้รับตำแหน่งนั้นในวันนี้สมดังที่เขาปรารถนา คิดว่าถ้าได้เป็นแล้วจะไม่มีผลอะไรในแผ่นดินเสมอเหมือน และความรับผิดชอบใด ๆ ไม่มีน้ำหนักเท่าเลย ผู้ที่เป็นคนโปรดในการบวชนั้น คือเรเวอเรนต์ ซี. รอบินสัน เอส. ยอนสัน เอส. พี. รอบบินซ์ และวิลเลียมดีน วันที่ ๕ พฤศจิกายนนี้ ตรงกับวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๖ (๕ ปีล่วงมาแล้ว) ซึ่งหมอบรัดเลเขียนหนังสือไปถึงผู้อำนวยการใหญ่ของมิชชันนารีคณะ เอ. บี. ซี. เอฟ. เอ็ม. เพื่อขอให้ตั้งมิชชันนารีคนใดคนหนึ่งเป็นหัวหน้าในสถานมิชชันนารีในเอเซียตะวันออก ตัวเขากลับมาได้รับตำแหน่งนั้นเข้าเอง และวันเดียวกับที่ออกความเห็นด้วย ฉะนั้นวันที่ ๕ เขาจึงได้ถือเป็นวันที่มีเหตุการณ์สำคัญมากในชีวิตของเขา

วันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๘๑

เรเวอเรนต์ ออร์ มิชชันนารี คณะปรีบีเตอร์เรียน บอด ออฟ มิชชันมาจากสิงคโปร์ถึงกรุงเทพฯ เพื่อมาดู

ภูมิลำเนาว่าเขาอาจตั้งมิชชันนารีคณะนั้นขึ้นได้หรือไม่ ภายหลังเขาได้มาตั้งมิชชันนารีคณะนั้นขึ้นได้ที่ในกรุงเทพ ฯ เพชรบุรี เชียงใหม่ และพระนครศรีอยุธยา เป็นผลสำเร็จ

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๘๑

วันนี้พวกมิชชันนารีกลับมาจากแม่กลอง ซึ่งได้ไปเที่ยวกับเรเวอเรนด์ออร์มา ๔ วัน ในคราวไปเที่ยวนี้พวกมิชชันนารีว่าฝนที่แม่กลองตกมากผิดธรรมดาของฤดูเดือน ๑๒

บัญชีเรือกำปั่นใบที่เข้ามาเมืองไทยใน

พ.ศ. ๒๓๘๑

วันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๘๑

เรือกำปั่นสองเสา ชื่ออาเรียลของไทยมาจากสิงคโปร์

วันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๘๑

เรือกำปั่นสามเสา ชื่อคองเกอเรอร์ของไทยกัปตันตริกซ์มาจากสิงคโปร์

เรือกำปั่นสองเสาครึ่งของอังกฤษ ชื่อกลาสโก กัปตันเฮมิลตันมาจากสิงคโปร์

วันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๘๑

เรือกำปั่นสามเสาของอังกฤษ มาจากสิงคโปร์

วันที่.........มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๘๑

เรือกำปั่นสองเสาของอังกฤษ ชื่อฮีโร กัปตัน ฮิวซ์ มาจากสิงคโปร์

วันที่ ๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๑

เรือกำปั่นสามเสาของอังกฤษ ชื่อคาสสะเว กัปตันแยกสัน มาจากสิงคโปร์

วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๓๘๑

เรือกำปั่นสามเสาของไทย ชื่อไลต์นิ่ง กัปตันตรึกซ์ มาจากสิงคโปร์

วันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๘๑

เรือกำปั่นสองเสาของอังกฤษ ชื่อฮีโร กัปตันฮิวซ์มาจากสิงคโปร์

วันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๘๑

เรือกำปั่นสามเสาของอังกฤษ เฮมิลตัน กัปตันดี. เบรา มาจากสิงคโปร์

ข้อความเพิ่มเติม

ตามจดหมายเหตุของพวกมิชชันนารีสำหรับ พ.ศ. ๒๓๘๐ และ ๒๓๘๑ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างบนนี้ ยัง ขาดเหตุการณ์สำคัญอยู่อีก ๒ ข้อ ฉะนั้นหมอบรัดเลจึงได้ เล่าต่อไว้ข้างท้ายนี้

คือข้อ ๑ เรื่องคณะแบบติสต์ตั้งคริสต์สมาคมขึ้นใน เมืองไทยเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๐ นับว่าเป็น สมาคมอันมีระเบียบดีที่ได้ตั้งขึ้นในเมืองไทย สมาคมนี้มี ชาวอเมริกัน ๗ คน จีน ๔ คน หมอโฮวาร์ด มัลคัม เป็นผู้ จัดระเบียบการ การตั้งสมาคมนี้สำหรับคนธรรมดาแล้วย่อม เห็นว่าเป็นแต่เพียงเหตุการณ์เล็กน้อยเท่านั้น แต่สำหรับพระ เป็นเจ้าแล้วย่อมจะทรงเห็นว่าเป็นเหตุการณ์อันดีมาก สมาคมนี้ตั้งแต่ตั้งมาจนบัดนี้ก็ค่อยเจริญขึ้นโดยลำดับและ ขยายการออกไปทุกที่ จนถึงมีสาขาขึ้นที่บางปลาสร้อยแห่ง หนึ่ง และที่เล้เกียจู (ที่ไหนคิดไม่เห็น) อีกแห่งหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีชาวไทยอีกถึง ๑๖๙ คน และพวกฝรั่ง นอกจากพวกมิชชันนารีและครอบครัวอีก ๕ คนเป็นสมาชิก ของสมาคมนี้ ใครจะรู้ล่วงหน้าได้ว่า เมื่อพระผู้เป็นเจ้า

โปรดปรานแล้ว สมาคมนี้จะเจริญใหญ่โตและกว้างขวางสักเพียงไร

อีกข้อ ๑ เรื่องนางอิลิชา จี. โยนส์ ภรรยาของเรเวอเรนต์ จี. ตี. โยนส์ เป็นโรคอหิวาต์ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๘๑ เขามีอาการเหมือนกับเรเวอเรนต์ เอ. รีด มิชชันนารีคณะแบบติสต์ ซึ่งถึงแก่กรรมก่อนหล่อนเมื่อ ๗ เดือนล่วงมาแล้วนี้ คือมีความสงบไม่กระวนกระวาย มีความสุขจนเวลาสิ้นใจ กล่าวคำฝากฝังพวกครอบครัว และดวงวิญญาณของเขาแก่พระเยซูคริสต์และทั้งยังได้อุตส่าห์สอนพวกไทยซึ่งมาแวดล้อมเขาอยู่ในเวลาจะสิ้นใจนั้น ให้ระลึกถึงพระเยซูให้มาก ๆ จนกว่าจะถึงอมตธรรม โรคของเขารวดเร็วมากไม่ถึง ๒๔ ชั่วโมง โรคอหิวาต์ชนิดนี้เป็นของไม่ใคร่จะมีในกรุงเทพ ฯ นัก แต่จะมีชาวต่างประเทศหรือคนพื้นเมืองในกรุงเทพ ฯ หรือในประเทศนี้เป็นกันอีกบ้างหรือเปล่า หมอบรัดเลไม่ได้ทราบ